This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

GRÓF
NÁDASDY TAMÁS'
ÉLETE,

NÉMI TEKINTETTEL KORÁRA.

IRTA

HORVÁTH MIHÁLY,

VÁCZI MEGYEBELI PAP, A' SZÉP MÜVEK'
ÉS BÖLCSELKEDÉS' DOCTORA.

Gróf
Nádasdy Tamás,
Magyarország' Nádora

GRÓF

NÁDASDY TAMÁS'

ÉLETE,

NÉMI TEKINTETTEL KORÁRA.

IRTA

HORVÁTH MIHÁLY

VÁCZI MEGYEBELI PAP, A' SZÉP MÜVEK' ÉS BÖLCSELKEDÉS DOCTORA.

BUDÁN,

A' MAGYAR KIR. EGYETEM' BETŰIVEL. 1838.

DB 932.2
$N_3 H_6$

NAGY MÉLTÓSÁGÚ

ÉS

FŐTISZTELENDŐ

GRÓF

NÁDASDY PAULAI FERENCZ

ÚRNAK,

FOGARAS FÖLD' URÁNAK, ISTEN' GONDVISELÉSÉ-BŐL VÁCZI PÜSPÖKNEK, Ő. CSÁSZ. KIR. FELSÉGE' VAL. BEL. TITK. TANÁCSNOKÁNAK, A' N. MÉLTÓS. HÉTSZEMÉLYES TÖRVÉNYSZÉK' KÖZBIRÓJÁNAK, TEKINTETES KOMÁROM VÁRMEGYE' ÖRÖKÖS GRÓFJÁNAK

A' HAZA' ÉRDEM-KOSZORÚS FIÁNAK

A' MAGYAR ANYASZENTEGYHÁZ' ERŐS OSZLOPÁNAK, MAGAS CSALÁDJA' DICSŐSÉGÉNEK A' TUDOMÁNYOK LELKES PÁRTOLÓJÁNAK, KEGYELMES ATYJÁNAK 's JÓTÉVŐJÉNEK,

Örök hálája jeléül legmélyebb fiúi tisztelettel

ajánlja

a' szerző.

Hazánknak történetekkel egyik legdúsabb kora az, melly a' mohácsi vérnapra következett. Nem csak egy miveltségére nézve barbar, hatalmára pedig félelmes néppel jött az akkor szorosabb, részint szinleg barátságos — de a' jóakarat' álarcza alatt mindig ármányt szövő —, részint nyilván ellenséges érintkezésbe; hanem a' hon' belső elemei is erőszakos buzgásban valának. Az oligarchiai féktelenség 's uralkodni- vágy, a' trónváltozás' zajlongásai, a' két királynak 's a' köztök pártokra szakadt nemességnek egymás elleni hosszas harcza, sikeretlen erőködés a' Töröknek mindig nyomasztóbb, mindig belebb harapozó hatalma ellen, cselszövények, fondorlatok, önséges tervek, a' közzavart hasznokra fordítók 'stb. bélyegzik e' kort. És szomorító 's óva intő tanúságát adják annak, hogy mennyire süllyedhet a' hon, mellyben a' hazafiság' szent érzete a' legtöbb kebelben elhamvadott, 's pártszellem és önhaszonlesés űzik kártékony játékokat.

Annyival szebb 's vonszóbb jelenés, ha e' közönséges elfajulás' árjában olly személyeken akad fel figyelmünk, kiknek munkálkodása 's feltünő személyessége hazafiui 's erkölcsi érze-

tünknek némi kárpótlást nyujtanak, kik szilárd erővel küzdenek a' honsülyesztő bűnök ellen, 's nagylelküséggel áldozzák föl erejöket a' haza' mély sebeinek orvoslására.

Illy jelenés volt e' korban Nádasdy Tamás, 's kitünő a' kevés rokon lelküek között. Személyessége 's hatása a' hazának sokfélekép bonyolodott állapotára olly vonszólag, olly megragadó erővel hatott lelkemre, hogy ellent nem állhattam azon ingernek, melly életrajzát megkisérteni ösztönzött; annál is inkább, mint hogy azon nézetekkel, mellyek e' férfi' életéről egyébütt elhintvék, semmikép sem barátkozhattam meg; 's igen igazságosnak itélem, hogy olly hazafinak, ki nemzetéért, ha nem mindig is fényes sikerrel, de mindig jó akarattal 's tiszta öntudattal cselekedett, emlékezete ne csak fenmaradjon, hanem virúljon is az utókor' áldása 's tiszteletében.

A' történetek' studiumában mindig legérdekesbnek tartám, az események' tarka szinezetű tömegében figyelmesebb szemmel kisérni azon jeles férfiak' munkálkodásait, kik koruk' történeteinek mintegy vezetői, 's elhintői valának azon magvaknak, mellyek az ifjabb nemzedékben kikelendők, még akkor is munkálkodni látatják azoknak szellemét, midőn hamvaik már rég összevegyültek a' sír' porával. Ezeknek pedig munkálkodásaikból visszatükröző lelkületöket vizsgál-

ni, a' rugonyokat, mellyektől hatásra inditattak, kikeresni, a' körülményeket, mellyek cselekvéseiknek sikert adának, vagy azokat foganatlanokká tevék, összeállítani; szóval, őket 's egész életök' eredményét felfogni, nem csak a' legnagyobb érdekkel bir, hanem, itéletem szerint, leginkább megfelel a' történetirás' czéljának is. Mert mi hasznunk a' történetek' tudásából, ha azokat feldolgozni 's életszerüekké tenni nem törekszünk? Midőn egy egész nemzet' történetét hosszabb időszakon ált' olvassuk 's tanuljuk, az események' és characterek' tarka, egymást szünetlen felváltó jelenéseinek tolongásában hamar elfárad a' figyelem, nem találván olly nézpontot, mellyből az egészet egy tekintetbe felfoghassa. Mert történeteket vezéreszmék' fonalán követni 's olvasni, és a' részletekről átalánosságokra fölemelkedni, nem mindenik tud vagy szokott, ki történetet olvas, 's nem is könnyű a' nagy körre terjedő történetekben. De az életirásnak kisebb sphaerája könnyebb áttekintést enged; a' vezérfonalat benne felfogni nem olly nehéz; az események és characterek, mivel kevésbbé halmozottak, élesebben szembe szöknek — 's igy haszon belőlök könnyebben vonható ki.

Azonban, miként már a' czím is jelenti, Nádasdy Tamás' életének rajzánál figyelemmel

valék az egész hon' átalánosabb állapotára is. Mert azonkivül, hogy hősünk' némelly cselekvései az egész hont illették, 's annak egyéb körülményeivel kapcsolatban voltak, lehetetlen is egyes ember' életének rajzát adni, ha őt azon összeköttetésben nem tekintjük, mellyben korával átalánosan 's azon eseményekkel állott, mellyekben charactere nem csak kifejlett 's nyilatkozott, hanem mellyek lelkületének nem ritkán sajátságos irányt is adnak.

Forrásokul, mellyekből adataimat merítém, kiváltképen az okleveleket használtam. Nevezetesen Praynak „Epistolae Procerum Regni Hungariae" gyüjteményét; a' Katona' „Historia Critica-"jában elszórtakat, 's még nehányat, mellyekhez magánosak' szivessége juttatott. Ezeken kivül Isthvánffy, Zermegh, Szentgyörgyi, Révay 'stb. valának vezetékeim, 's olly helyeken is, hol talán kijelölve nincsenek. Milly híven használtam légyen ezeket a' vállalat' kivitelére, itélje meg a' részrehajlatlan olvasó. Mi a' kidolgozást illeti: szerényen elismerem, miként abban még sok óhajtható maradt; 's e' tekintetben helyzetemet adnám okul, ha nem tudnám, hogy, fájdalom, az iró' helyzetének minősége nem elég mentségül müvének hibái vagy hiányai ellen.

Nádasdy Tamás, ivadéka egy régi jeles nemzetségnek, született 1498ban. Elődei eredeti nevöket az idők' viszontagságai között régi fényökkel 's jószágaikkal együtt elvesztették [1]). Atyja Ferencz, Mátyás király alatt egy nehéz lovag zászlóalj' vezére, némi hadi tettekről jeles, egyébiránt középszerű sorsú vala [2]). Anyja Török Orsolya, Török István' leánya [3]).

---

[1]) Szentgyörgyi, Nádasdy Tamás' titoknoka, így ir urának életrajzában: „Thomas Nádasdy ex vetusta Comitum *Pethenediorum* prosapia, antea quidem clara, et illustri, sed iniuria postea temporum - - attenuata, et ad ordinem equestrem reducta, oriundus." Kovachichnál Scriptt. Rerr. Hung. Min. 1, 129. Pray szerint az oklevelekben *Pritanicus* vagy *Bretanicus* nevet viseltek, valószinűleg, mivel a' britt Eduard' fiaival költöztek ki Angliából Annal. 2, 183. Ezen, Horvátországban letelepedett családnak egyik sarjadéka volt *Ofpatinus*, ki I. Mária kiralynő iránt fogságában nagy hűséggel viseltetett. Egy másik a' Horvátoktól *Butikónak* nevezteték, mivel czímerében kácsát (horvátul butiko) viselt. A' család ujabb ágát Lehoczky Stemmatogr. Nob. Famil. 2, 243. *Lőrincztől*, ki csuponi, nádasdi és petenegi grófi czímet viselt, származtatja.

[2]) Szentgyörgyi eml. h.

[3]) U. o. — Vagner Collectanea Genealogico-Histor. Ill. Hung. Famil. Dec. 3, 126. enningi Török Ambrusról, Bálint' nagyatyjáról értekezvén, irja: „Ejus frater vel necessarius fuit Stephanus, cuius

Tamás elemi oktatást a' tudományokban részint az atyai háznál, részint Budán, a' Mátyás királytól alapítatott iskolákban nyert [1]). A' nagy reményű gyermek' elmebeli tehetségei, mellyeket itt nyilvánított, arra birták atyját, hogy őt, egyéb nemes családok' példájára, külföldi iskolákba küldje, a' felsőbb tanulmányokban is oktatást veendőt. E' czélra a' közel Grätz választatott, mellynek akkoron jeles tanitóktól vezérlett tudományi intézetét számos ifjak látogaták. Előmenetele által a' tudományokban 's a' német nyelvben, mellyel pár év után e' pályáról leléptett, anyai nagybátyjának, Török Istvánnak kegyét annyira megnyerte, hogy ez a' kevés birtokú 's több gyermekek' nevelésével terhelt szüléken könnyítendő, 's egyszersmind a' jeles ifjúnak eszét és szivét czélszerűbben kifejtendő, őt saját gondviselése alá fogadta. Már ekkor is adta ő némi jeleit azon éles elménck, melly által később, tudományosan is kiképeztetvén, olly elhatározólag, annyi lélekjelenléttel tudott mindennemű körülményekben cselekedni.

Miután Tamás a' gräczi iskolai pályát megfutotta, nagybátyjának gondoskodása által 's költségein előbb Bolognában, azután Romában több éveket töltött a' bölcselkedés meg törvénytudo-

---

filia Ursula Francisco de Nádasd, Thomae Palatini parenti, in manus convenit. Szentgyörgyi Török Istvánt egyenesen állítja Tamás' nagybátyjának. Igy Engel is Gesch. d. Ungr. Reichs. 4, 2.

[1]) Egy kezeimnél levő kézirat' tudósítása szerint Tamás, mielőtt a' külföldi iskolákat meglátogatná, a' budaiakban is töltött nehány évet.

mányok' tanulásában; és mind két helyütt 's mind a' két tárgyban sok dicséretet aratott talentumai, 's szorgalma által. Olaszországban a' tudományos miveltség ez' idő tájban már jelentős vala. A' béke mellyet Olaszhon most már több évek óta éldelt, olly bőséget, jólélést, 's finomságot terjesztett el, minőhöz hasonlót alig említenek az évkönyvek. A' hatalomra, 's uralkodásra törekvés helyett vetélkedtek ezen boldog hon' nagyai egymás között a' finom izlésben, külső fényben, és szellemi miveltségben: 's ki nagyságra 's hírre vágyodott, az lényegesnek tartá, egész udvartartásának tudós tekintetet adni. Minden palota némileg tudományok' academiája volt, 's temploma a' Musáknak, mellyben mind a' két nembeli nemesség szüntelen talált alkalmat, szellemét mivelni; 's mellyben elme, rang, és szépség örömest párosúltak izlettel, tudományossággal, és elmességgel. [1]) Igaz ugyan, hogy a' tizenhatodik század' első éveiben a' tudományok némikép elhanyagoltattak, kivált Romában; mit leginkább VIII. Károl franczia királynak az olaszhonbani hosszasabb táborozása, Franczia- és Spanyolországnak czivakodásai a' nápolyi korona fölött, XII. Lajosnak ismételt próbái Milanot meghódoltatni, VI. Sándor pápa' határtalan nagyravágyása, és II. Gyula' hadakozó szelleme húzott maga után okozatúl. De X. Leo mindjárt pápasága' elején (1513) dicséretes buz-

[1]) l. X. Leo pápa' életét Roscae Vilmostól, A. T. G. Glaser' foditása szerint. Bibliotheck historischer Classiker 19, 111. köv.

galommal, és nem csekély sükerrel dolgozott a' tudományok', és tudományos intézetek' virágzatra emelésén. Ő az ugy nevezett Gymnasiumot vagy Collegiumot, mellyet még IV. Eugen pápa alapított, mellynek jövedelmei II. Gyula' háborus tervei között elpazaroltattak, figyelme' fő tárgyául tevé: visszaadá jövedelmeit, 's tanító székeit a' legjelesb tudósakkal töltötte be, kiket bőkezűségének híre egész Europából Romába csalogatott. Ezen' tanítók száma majdnem százra rúgott; kik aztán a' hittanban, egyházi 's világi törvényekben, gyógy- 's erkölcstanban, dialecticában, ékesszólásban 'stb, adtanak oktatást. [1])

Ezen, e' kor' legnevezetesb iskolájában szerzette magának Tamásunk is azon bő, 's szép ismereteket, minőkkel a' korabeli világi honfitársai közül aligha dicsekedhetett valamellyik. Ebben fejlett ki 's szilárdult meg, miként Szentgyörgyi, egykorú életirója is megjegyzi, itélete, melly később olly finom 's biztos tapintással tudott forogni 's intézkedni a' bonyolodottabb körülmények között is. Itt tevé a' tudományok mellett sajátjává az olasz nyelvet is, mellyet nem csak jól, de csinosan is beszélt. Itt fejté ki characterének azon szilárdságát, itt szokott azon kitűréshez a' nehezebb munka alatt is, a' pontossághoz 's lelkiösmeretességhez kötelességei iránt, mik őtet később az ország' első méltóságaira emelték, 's köz szeretet', becsülés', és bizodalom' tárgyává tevék. Kétséget nem szenved, hogy a' mívelt rómaiakkali társalkodása adta meg er-

[1]) U. o. 20, 116. köv.

kölcseinek, 's társalkodási módjának is azon simaságot, melly őt aztán finom kormányférfivá tevé, mind a' mellett is, hogy annak helyén az igazságért, és saját meggyőződéseért rettenthetlenűl vívott légyen.

Ezen iskolai pályája' végén történt, hogy X. Leo pápa által Vio Tamás bíbornok Magyarországba küldeték, Lajos királylyal bizonyos ügyek iránt értekezendő. Nádasdy ezen körülményt használván, tolmácsképen a' bíbornok' szolgálatába állott, 's vele hazájába visszautazott. E' cardinalis' közbevetése, 's ajánlata által történt, hogy Tamás tolmácsi tisztét elvégezvén, nem csak a' királyi titoknokok közé fölvéteték, hanem Szalkán László, vaczi püspök 's cancellár', meg Bornemisza János, kincstárnok' pártfogását is megnyerte.

De mielőtt Nádasdy' életirásában tovább haladnánk, szükséges a' körülményeket, mellyekbe lépett, 's mellyekben munkálkodandó vala, röviden lefesteni. A' haza' állapota már rég bonyolodott vala, 's készűlt az azt nehány évek' multával lesujtandó vészes csapás. Az oligarchiai féktelenség, a' II. Ulászló' hanyag 's erőtelen kormánya alatt nőttön növő, annak halála után épen semmi korlátoktól nem szoríttatván össze, az országot végkép elárasztotta, 's pártokra szaggatta, mellyek mindjárt a' rákosi gyülésen, hova a' rendek országkormányzókat, 's a' kiskorú királynak nevelőket választandók, összehivatának, nyilvános zavarban történek ki. Zápolya János a' kisebb nemességet pártjára hódítván, általa országkormányzónak törekvék kineveztetni; melly ter-

vét azonban a' király' gyámjai kijátszani akarván, a' nemességet Rákosról Budára hivták ált, 's azon feltétel alatt, hogy fegyvertelenül jelenne meg. Mire ez, pártfeje által ösztönöztetvén, Budát ostromlani kezdé. Végre mégis sikerült a' zászlósaknak a' nemességet le csillapítani, 's Zápolyának Erdélybe utazása után Budán összegyüjteni, és azon határozatra birni, hogy az ország' ügyeit Lajos kiskorusága alatt egy főtanács, a' király' nevelőiből 's a' zászlós urakból álló, igazgatná, a' fiatal király' befolyásával.

Az 1518-ki aprilban tartott országgyűlés ismét heves viták között folyt le, és sükere semmi sem lőn. A' kisebb nemésség a' zászlósaktól elválván, julius hónapban Tolnán gyűlt össze, 's husz törvény czikket alkatott, később a' király 's országnagyok által is helybehagyandókat; a' végrehajtás azonban, mint közönségesen, ugy most is elmaradt. A' bácsi gyűlés, melly, az előbbinek határzata szerint, még ugyanazon évi septemberben tartatott, 's mellyre a' nemesség fegyveresen jelent meg, hasonló sikerű volt amahhoz. Keserűen panaszkodnak ebben néhány honfiak, mikép az országgyüléseknek legüdvösebb rendelményei sem vitetnek teljesítésbe; mikép a' határszéli várak végkép elhanyagoltatvák, a' Töröktől egymásután elfoglaltatnak, mikép a' polgári zajlongásokban számtalan hazafiak meggyilkoltatnak, vagy a' Töröktől bosszúlatlanul szolgaságba vitetnek; mikép a' vármegyékből beszedett adók rendeltetésök elleni czélokra fordítatnak; szóval, az ország' minden ügyei, annak külső védelmét, 's belső kormányzását illetők, a' leg-

károsabb rendetlenségben vannak. De mind ezek elhangzottak, mikép a' pusztában kiáltónak szava. Fölállítása azon testületnek, melly mind a' ministeri, mind a' zápolyapárti tagokból szerkeztett, ezután a' végrehajtó hatalmat gyakorlandó vala, uj czivakodásokra adott okot 's nem sokára széllyel is oszlott.

Miként igazságosak voltak légyen az ezen gyülésen hallatott panaszok, fájdalom! igen is nyilvános. Mind a' két párt' nagyai szinte vetélkedve törekvének az országnak elidegenített javaiból magokat meggazdagítani; 's vállaikról minden terhet lerázván, azt a' népre 's királyi városokra tolni, mellyeket többnyire önkénnyel adóztattak [1]). Hozzájárul ehhez néhány, a' közügyekbe nyomos befolyású nagyoknak azon gonosz szándéka, mi szerint az ifju király' nevelését — azon czélból, hogy alatta, ha önállástalan maradand, később is bitorolhassák a' hatalmat, — végkép elhanyagolták, és szinte örvendve látták, miként puhul 's korcsul el a' könnyelmű 's kéjelgő brandenburgi gróf Györgynek — kinek legfőbb, 's mondhatni, egyetlen gondja volt, az időt vigalmak 's mulatságok közt elölni —, társaságában az ifju király; mikép veszti el minden kedvét 's buzgalmát a' komolyabb foglala-

[1]) Azonban a' városok is gyakran kihúzták magokat az adók alól, valamellyik általok megveztegetett országnagynak pártfogása által. Igy 1517-ben, midőn Jaicza a' Töröktől ostromoltaték, Lőcse a' reá kivetett ezer arany helyett a' megvesztegetett Thurzó Elek, 's Pohárnok Antal kőzbevetésére csak százat fizetett.

tosság iránt; mikép még bosszankodik is már, ha valakitől az ország' ügyei iránt megszólítatik, 's elszórottságában kötelességeire, munkára emlékeztetik [1]). Még ollyanok is találtattak, kik a' királynak ezen lélekirányát szándékosan elősegíték.

Perényi Imre nádornak 1519ki február' 5-kén történt halála a' pártok' viszálkodásait ujonnan lángra lobbantá, 's a' nádorválasztás olly gyűlölséget hinte el köztök, melly, többé meg nem engesztelhető, a' hon' veszedelmének egyik fő oka lőn. Az udvari párt, mellynek fejei: Bakács, esztergami érsek, Szathmáry, pécsi püspök 's cancellár, meg Bornemisza, kincstárnok, a' bácsi gyülésen alkotott ország-kormányzó testületet szétoszlatandók, Zápolyát a' nádori méltósággal, mire sovárgott, biztatván, részökre hódíták. Midőn azonban e' testület' szétoszlása után az udvari párt, már korlátlanabbul intézkedhetvén, Zápolyát elmellőzte, 's Báthory Istvánt emelte a' nádori polczra, amaz bosszúra gyúlván, veszedelmes terveket koholva, a' gyülést pártjával együtt elhagyá, azontúl Báthorynak és az udvari pártnak engesztelhetetlen ellensége. Ez időtől fogva a' viszályok, féktelenség 's hatalombitorlás mind a' két pártnál anyira eláradott, hogy a' király csak báb lőn kezökben, mellyel kényök szerint bántak. Lajos önmaga eme szavakkal festi Zsigmond lengyel királyhoz intézett levelében állapotát: „Mi — u. m. — szegények és elhanyagoltak vagyunk.

[1]) Isthvánffy Hist. Reg. Hung. Lib. 6, 53.

Mig azonban az ország' nagyai, igy pártokra szakadván, viszálkodásaik 's önzésök által a' haza' erejét vesztegették, a' Török az ország' nyugat-déli határszéleit 's Horvátországot több izben háborgatá, 's nevezetesen Jaiczát, Knint, Scardonát ostrom alá veté. Az ország' tanácsát ennek híre zavarba ejté ugyan; de általa sükeres rendszabályok még sem tétettek; 's csak Zrínyi Miklós' és Beriszló Péter, veszprémi püspök 's horvátországi bán' buzgalma űzte el ez' uttal a' Törököt. De 1518-ban Bogács és Jező ráczországi városok még is elfoglaltattak, Bányaluka pedig 's Jaicza egyéb határszéli városokkal együtt veszélyben forogtak. A' fegyverszünet, melly a' következő év' elején létre állott, a' határszéleket bátorságba nem helyezé, 's a' török rabló csapatok' betöréseit 's kalandjait meg nem akadályozá. 1520-ki tavasz' elején pedig Azam bég Horvátországba betörvén, Ujlaki Lőrincz' seregét majdnem egészen eltörlé. Más felől Mustafa basa Knint rohanás által elfoglalván, Sibenicoig előre nyomúlt, 's azt ostrom alá veté. Beriszló Péter nagy ügygyel bajjal végre összeszedett egy csapatocskát az ostromlottakat fölszabadítandó; de a' plissiviczai határhegynél, Korenicza folyam mellett az ellenség' tábora közé tévedvén, 's csatára szállani kénytelenítetvén, életét veszté. A' Törököket azonban az épen ideje korán érkező Alapi Boldizsár albán, a' csatát megujítván, futásra kényszeríté. Hasonló apró csaták többször történtek a' fegyverszünet ideje alatt; minek egyedül az volt oka, hogy a' határszéli várak' elhanyagolt állapota 's az őrségeknek, mellyek

rendesen nem fizettettek, kedvetlensége miatti erőtelen ellenállása a' martalékra vágyó basákat vakmerőkké tette.

Ámbár a' Töröknek eddigi ismeretes hűtlensége a' béke- 's fegyverszünetben komolyan inté az ország' igazgatóit 's nagyait, a' mindinkább fenyegető veszély' elhárításáról sikeresen gondolkodni; arra még is önséges terveikkel 's egymásközti viszálkodásaikkal elfoglaltságok időt 's kedvet nem engedett. 1520 végén török követ érkezett, Selim sultán' halálát 's helyébe egyetlen fiának Solimánnak iktatását jelentő, 's egyszersmind tudakozó, ha továbbra is hajlandó-e a' magyar kormány megtartani a' fegyverszünetet? E' követ azonban inkább kémül küldeték a' magyar ügyek' állapotát kitudandó; mert Solimán mindjárt trónra léptekor eltökélte magát, a' múlt évben Persiában szenvedett csatavesztését a' magyarokon bosszúlni meg. 'S valóban midőn az ország' kormányzói a' pápától küldendő pénz' 's német segédhadak' reményében a' török követet bizontalan feleletekkel tartoztatnák, Solimán megbosszankodván, Mustafa basának parancsot adott, a' magyar tartományokba betörni. Ez Szokolt, Streberniczet, és Tessant elfoglalván, Jaiczát kezdé ostromlani; honnét azonban Keglevich Péter várparancsnok által visszavettetett.

Ez idő tájban értette meg X. Leo pápa Selim sultán' halálát, 's tüstént követet — a' már említett Vio Tamás bibornokot — külde bizonyos mennyiségű pénzzel, a' török háborúra fordítandóval; meghagyaték egyszersmind neki,

Lajost, 's a' magyarokat reá bírni, hogy a' trónkövetkezés által — miként vélte — zavarba bonyolodott Törököt hirtelen, 's véletlenül támadnák meg. [1]) Ekkor jött vissza honába, miként már fönebb említeték, a' bíbarnokkal Nádasdy Tamás is, annak ajánlatára királyi titoknoki hivatalba igtatandó. Hatásköre eleinte itt csekély volt ugyan, de elég nagy a' végre, hogy a' huszonhárom éves ifju a' kormány', 's ország' ügyeibe lassanként beokúljon, 's minden oldalaival helyzetének, 's a' hon' állapotának megismerkedjék. Addig is azonban, mig ő nagyobb körben cselekvőleg lépend föl, összefüggés okáért szükség folytatnunk az események' vezérfonalát.

Azon hír, hogy Solimán 1521-ben nagy erővel induland Magyarországba, a' kormányzókat rettegésbe ejté. A' kincstár hűtlen kezelés, meg az adók' beszedésébeni hanyagság miatt üres; a' magány érdekeik által elfoglalt nemesek vonakodók, a' hadállítási parancsnak engedelmeskedni. Nehogy tehát egészen készületlen állapotban lepje meg az országot Soliman, követek küldettek mindenfelé, Német, 's Lengyelországba segélyhadakat, Romába költséget kérendők. Azalatt Soliman valóban megjelent; 's elsőbb Szabácsot, aztán Nándor- Fehérvárat, mig parancsnokai Budán veszteglének, sokáig elmaradt díjaikat sürgetők, elfoglalta, 's ezek által az ország' kúlcsának birtokába jutott; de a' honn támadt zendülés megakasztá további lépteiben, 's Nándor-Fehérvárba negyven ezer főnyi

[1]) Istvánffy Hist. Reg. Hung. Lib. 6, 56.

őrsereget állítván, Stambulba visszatért. Szabadabban kezdének erre lélekzeni az országkormányzók; 's a' feleletʼ terhét illy veszélyes körülmények közt vállaikról levetendők, novemberre országgyülést hirdetének, hol az általok reábeszélt Lajos, noha csak tizenöt 's fél éves, de testére nézve korán érett, magát nagykorúnak nyilvánítván, a' kormányt általvette.

Az ország' nagyainak, valamint a' kisebb nemességnek is, mondhatni, aggodalmas gondoskodása a' fenyegető veszély' elhárítása iránt, remélleni hagyá, hogy ezen országgyülés' rendelményei a' veszedelem' arányában pontosan fognak teljesítetni. De az a' könnyelmű, 's káros részvétlenség, és hunyaság, mellyet a' személyes érdekektől elvakított rendek a' közügy iránt eddig nyilvánítottak, a' gerjesztett reményeket nem sokára megsemmisítette. Lajos 1522-ki tavaszon Csehországba utazott; magát, 's nejét ott megkoronáztatandó. Elmente előtt pedig Báthory nádort az ország' fő tábornokává nevezé ki. Zápolya reményében, hogy e' tisztségben Báthoryval osztozandik, megcsalatkozván, a' veszély' félelmétől egy ideig elnyomott villongásokat fölélesztė, [1]) miként látszik, egye-

[1]) Magok nehány jobb érzetű nagyok az ország' védelmére szövetségbe állván, ekként panaszkodnak: „Considerantes varias dissensiones, iniuriarum illationes, item damna illata, et inferenda, diversos actus potentiarios, praesertim propter absentiam regiae Mattis in dies emergere, neque ab eis desisti, sed potius crescere quotidie, ad talem inter nos unionem devenimus."

dül azon czélból, hogy a' múlt evi országgyülés' rendeleteinek teljesülését megakadályozván, Báthoryt tábornokságával cserben hagyja. Ezen viszályoknak következménye vala, hogy a' kivetett körülbelül öt millio forintra rúgó adóból ötvenezer forint, 's a' városok által szállítatandó tiz mázsa lőporból öt mázsa alig szedetheték be. [1]) Valamint az is, hogy a' Török mindjárt tavasz' elején Uj-Pécset, Orsovát 's némi kisebb helyeket elfoglalt. Szerencse volt, hogy Soliman ázsiai birodalmában támadt lázadások miatt Magyarországot nagyobb erővel meg nem támadhatta. Mert ámbár a' következő évi (1523) országgyülés' törvényczikkelyei [2]) nyilván tanusítják, miként a' rendek komolyan fölfogták légyen a' hon' veszedelmét, 's annak elhárítása iránt czélszerűleg intézkedtek is; de ezen rendszabások' végrehajtásának hanyagságából egyszersmind az is kiviláglik, hogy a' magyarok ezen féktelen zavargások', 's hatalombitorlás korában minden hazafiságból kivetkeztek, a' kormány pedig tekintet nélküli, erőtelen volt légyen.

Az eddig elbeszélt eseményekből világosan láthatni, mi szomorú volt a' földúlt, veszendő honnak állapota. De sehol sem tünik az világosabban elő, mint az 1524-ki és 25-ki országgyüléseken. Ámbár igen érdekes, de czélunktól messze vezetne, ezen gyülések története; [3]) 's azért elég legyen megjegyezni, hogy mit a'

[1]) Kovachich Suppl. ad Vest. 2, 502. 515. köv.
[2]) U. o. — [3]) l. azt részletesen Engelnél 3. th. 2-te Abth. 248. köv.

legdühösebb pártszellem, a' legfondorabb gyülölség véghezvihet, ezen gyüléseken mind az megtörtént. A' ravaszság mindkét részről remek csinyeket koholt, 's minden eszközeit mozgásba tevé, az ellenpártat megbuktatandó. 'S valóban sikerült is Zápolyának, a' ministeri pártot egy időre megalázni; de ez a' király' tekintetével hatalmasabb, cselszövényes terveiben mesteribb, előbbi befolyását nem sokára visszanyeré. De milly nyomoruságba ejték e' villongások a' szegény házat, egyebek közt eléggé kiviláglik a' pápai követnek Romába küldött leveleiből. [1]) Mennyire vett részt e' zajlongásokban Nádasdy, bizontalan; az bizonyos, hogy ő a' királynak híve volt, kitől szolgálatai' dijául ez időben ajándékoztatott meg egy apátság [2]) jövedelmeivel,

---

[1]) Egyebek közt igy ir levelében: „Ego in dies confirmor in ea opinione, quam per alios perscripsi, res huius regni esse in maxima desperatione. — Faxit Deus, ut ego fallar, sed metuo, ne regnum brevi dividatur in centum partes, et sit centum voluntatum, qui volet, qui non audebit se defendere, neque unum habet Capitaneum, cui hoc negotium committere possent." Pray Epist. Prac. 1, 227. köv.

[2]) Bizonytalan, mellyik volt légyen ezen apátság. Podhradczky Tud. Gyüjt. 1834. 7, 37. ezen levéltüredéket hozza fel: „Venerabilis et Egregius Thomas Nádasdy, Commendatarius Abbatiae *Zaladiensis* Secretarius et Consiliarius Serenissimi condam Ludovici Regis." Pray ellenben Epist. Prac. 2, 30. *) alatt állítja: „Sub Ludovico erat Administrator Abbatiae de Kapronnak" (talán Kapornak). Az Apátságról említés tétetik a' Nádas-

's emeltetett tanácsnoki méltóságra. Bizonyos az is, hogy e' cselszövények 's fondárlatok, mellyekkel a' honfiak egymás ellen történek, eha-racterére, 's viselete' módjára nem csekély befolyásúak voltak légyen. Azt az előrelátó óvakodást másokkali társalkodásában, azt az éles figyelmet, mellyel az előtte gyanúba jöttek' szándékait, és tetteit kisérni, 's megbirálni szokta, mi aztán később, bonyolodottabb helyzeteiben sokszor hasznára vált vala, kétségkivül e' zavargások közt tette sajátjává. E' körülmények, 's kedvező, az irigységnek még ki nem tett, helyzete, mellyből azokat csöndes lélekkel, elfogultlanul vizsgálhatá, vezeték őt azon finom tapintatú emberismeretre is, mellynek később kivált Grittivel, és Martinuzzivali viszonyaiban olly kitünő jeleit adá.

Az országnagyok' ezen viszálkodásai soha vészterhesebb időben nem történhettek volna. 1526. elején egy szökevény szerb bojár, Bakics Pál, ki Tomoryval egy időtől fogva titkos egyetértésben állott, hírül hozá, miként Soliman Budát még ez évben elfoglalni készül. Hasonlók valának a' Byzantban mulató lengyel követ' tudósításai. A' király e' hírre megrettenvén, a' szomszéd fejedelmekhez segedelmért követeket küldött, 's april 24-re gyülést hirdetett, az ország' védelme iránt intézkedendőt. E' gyülés' idejének nagyobb része a' pártok zajlongásai közt

---

dyval 1534-ben egyezkedő királyi bizományosak' levelében is; de neve itt kihagyaték, legalább Pray' kiadásában. Epist. Proc. 2, 55.

folyt le. Az alkatott törvényczikkek, miként az említett pápai követ, Pulleo Antal, megjegyzi, [1]) csak szinleg kedveznek a' király tekintetének, 's a' közügynek, valóban pedig amannak hatalmát korlátozzák, ennek bátorságát, 's szabadságát pedig veszélyeztetik. Csak azon egyet említem, hogy épen most, midőn a' kincstár annyira kiürült, hogy a' király, mindennapi szükségeit fedezendő, ezüst szereit Zsidóknak elzálogosítani kénytelenítetett; [2]) midőn a' hon' egére a' vészfelleg már tornyosodott; midőn Soliman számtalan hadával már indulóban vala, csak ötven denárnyi adó rendeltetett, 's a' nemesség' személyes fegyverrekelése elmellőztetett.

Már a' gyülés' végén (majus 9-kén) fenyegető tudósítások érkeztek, miként Soliman tömérdek sereget vezetve közelg az ország' határaihoz, ágyukkal, 's mindennemű ostromszerekkel felkészülve. Még is milly közönséges gondatlanságba 's tespedtségbe merült volt mind a' király, mind a' nemesség, lehetetlen indulatlázadás nélkül olvasnunk. A' király naponként délig aludt; aztán az országtanácsba menvén, kárhoztatandó könnyelmüséggel nézte el, miként tanácskai egymás között a' legdisztelenebbül czivakodnak, és az is, mi tán csélszerűleg határoztatott meg, siker, végrehajtás nélkül hagyatik. Az elkorcsült, a' királyával még most is daczoló nemesség junius' elején fegyverre szólítaték; de hosztalan: nagyobb része nemtelen élvedezésbe merűlvén,

[1]) Epist. Prac. 1, 230. köv.
[2]) U. o. 227.

nem mozdult. Az elvakultság annyira ment, hogy a' fiatalabb, könnyelmű nemesek az előrelátóbbakat, 's a' közelgő veszély miatt aggódókat nemzetgunyolóknak kiáltoznák, kik kételkedni mernének, miként ők a' pulya, kontyos török sereget újgyürűikkel is képesek széllyelűzni. A' fővárosban folyton vigalmak tartattak — ezek valóban gyásztorok valának a' nemzet készülő sirja fölött — 's poharak közt fogadások tétettek a' török tar fejekre; 's mind ez hazafiság, bátorság, nemesi derékség gyanánt dicsérteték.

Azalatt híre futamlott, hogy Soliman Sz. Demetert rövid ostrom után bevette, 's Pétervárat körülfogta. Ez a' királyt fölébreszté tespedtségéből. Hogy üres kincstárán némileg segítsen, az országra önkényesen adót vetett, 's a' templomi ércz' felét pápai engedelemmel elfoglalta, pénzzé veretendőt; a' nemességet pedig, melly az előbbeni felszólításra meg sem mozdúlt, fegyverre intendő, a' megyékben végveszély jeléül véres kardot hordoztatott körül. Aztán Balajthy Jánost Morvaországba küldé, hadat szedni; gróf Hardeck Jánost pedig Bécsbe, hadi szereket vásárlani; mert még egy ágyu, a' Dunán egy hadi hajó sem vala készen. A' franczia, és lengyel király ujra fölszólíták segély hadak küldése iránt. Junius 25-kén pedig Nádasdy Tamás Ferdinand osztriai főherczeghez, és a' Speyerben összegyűlt német rendekhez küldeték pénzt, és segédhadat sürgetendő; de hosszas feltartóztatás után is csak igéretekkel elégíteték ki.

Illy körülmények előzték meg a' mohácsi vérnapot, mellyen a' király a' nemzet' színével,

's erejével, hirével, 's dicsőségével együtt sirba dőlt, 's melly, mint másfél százados nyomorúság', 's disztelen szolgaság' forrása, mig Magyar élni fog, örökké vérbetűkkel maradand följegyezve honunk' történeteiben! 'S még is, ha ezen annyi következményű eseményt az emberi életben uralkodó egyetemi törvénynyel összehasonlítva, világtörténetileg szemlélgetjük, lehetetlen nem látnunk, miként nálunk is csak az történt, mi 's mikép számtalan egyéb országokban, 's köztársaságokban, mit tudniillik, 's miként ezen törvény, a' népek' történetének egyetemi folyása, kivánta. Valamint a' természetben hosszas hőségben készűl a' vihar', 's égi háborgás' anyaga, melly aztán gyakran rettenetes pusztitással törvén ki, a' sokáig mintegy tespedésben álló léget megtisztitja: ugy az emberiség történetében is. A' vizsgáló' szeme akad föl időkön, mellyek soknemű bélyegeik által elárulják, miként azok előkészületei ama nagy jelentősségű, 's következményeiben messzeható történeteknek, mellyek által a' népek sokáig, 's magasra halmozott vétkeikért bűnhesztetnek, 's azokat önokozta szenvedésekben rovják le. 'S boldog azon nép, melly illyetén csapások alatt korán kijózanul, 's hibáiból kitisztúlva, öntudattal munkálkodik fölemelkedésén! Illy idők valának ezek a' magyar hazában. Ki nem ismeri Magyarországnak azon minden oldalú megromlottságát, mellyet II. Ulászló, 's II. Lajos' kormánya alatt olly eleven szinekkel fest le a' történetirás, 's olly szembeszökőleg tünik elő a' nép' nyilvános, és magányos életében? Azon erőszakos küzdések a' kormány ellen, mel-

lyekben sikerült a' főnemesi osztálynak a' királyt minden hatalomból kivetkeztetni, 's azt igazságtalanul bitorlani; azok a' belharczok, 's villongások, mellyekben egyik a' másik' romlásán emelkedni, gazdagodni törekvék; az a' féktelenség, mellyel a' legüdvösebb törvények lábbal tapostattak; az az eláradott önzés; mellynél fogva a' haza' legszentebb ügye, java, 's boldogsága magányos czéloknak: egy kisszerű rang, 's telhetetlen haszonvágynak minden lelkiösmeret nélkül föláldoztaték; az az embertelen kegyetlenség, mellyel az urak a' nép' alacsonyabb; számosabb osztályát, a' pórságot (vagy ez tán nem is tartozott a' nemzethez?) kényök' játékivá, szeszélyök' tárgyaivá, szenvedélyeik' áldozativá alacsonyíták; az az egész honban eláradott önkény, törvénytelenség, 's zabolátlanság, mi előtt szent, 's tiszteletes semmi sem vala — mi egyebet tanúsítnak ezek, minthogy a' Magyarok közt az erkölcsi érzet egészen elszunnyadott, 's a' romlottság minden rend, 's osztály között eláradott? Megujitatni, megjobbitatni kelle a' nemzet' szellemének. Ezt pedig csak egy önvétke által készített csapás, a' mohácsi veszély eszközölheté. De ezen vérnap csak kezdete volt a' bűnhődésnek; az igen eltompúlt, megkérgesűlt kedélyeket tespedtségökből egy csapás föl nem rázhatá; tartósnak kellett lenni a' büntetésnek, 's több nemzedékekkel éreztetni az erkölcsi megromlás szülte szenvedéseket. — Vajha ezeknek gyászos emlékezete tüzkardú cherubként tiltsa el nemzetünket azon ösvénytől, mellyen hasonló nyomorúságba süllyedhetnék! —

De térjünk vissza tárgyunkhoz. A' királynő még a' csata előtt tudósítatván a' magyar ügy' veszedelmes állásáról, drágaságait hajókra rakatá, 's a' pápai követ, az agg Bornemisza, 's néhány más nagyok' kiséretében Pozsony felé indult. Nádasdy épen ez időben tért vissza sükeretlen követségéből; 's miután mindjárt az ország' szélein hallotta volna a' király', 's egész serege' veszedelmét, Komáromba, a' királynőhöz sietett, innét őtet Pozsonyba kisérendő. Ez idő óta Nádasdy' ügyességének tágasabb tér nyílt, 's befolyása nagyobb lőn az ország' ügyeibe. Minthogy a' Török' vizszavonulása után az országnagyok, 's nemesek számosabb része Zápolyához állott, kinek erejében egyedül volt némi reményök, Bornemiszának, 's Báthorynak nagy szükségök volt ügyes segédre. Előreláták ők, miként Zápolya a' jelen körülményekben kétségkivül minden erejével megkisértendi a' trón' elfoglalását. Ezen törekvésnek tehát ellene kelleték dolgozniok. Ők Ferdinandot, austriai fejedelmet, Lajos' testvérének férjét, tüzték ki a' magyar koronára, mire ő felesége után maga is igényt tartott. Érdekökben feküdt tehát, hogy Ferdinand minél előbb, 's mig Zápolya elhatározóbb lépést nem teend, az országban személyesen megjelenjen, 's azt elfoglalja. E' végre Nádasdy küldeték Ferdinándhoz. A' követség czélja nem csak az volt, hogy Tamás a' király' halálát hírül vigye, 's Ferdinandot a' koronára meghívja, hanem az is, hogy őt az ország' legujabb körülményeiről, 's belső állapatáról tudósítván, egyszersmind utasítást is adjon neki, melly országna-

gyokban bízhatik 's kiket szükség pártjára megnyerni, hogy magának a' koronát biztosítsa. [1]) Nádasdy ezen követségében is, miként életirója tudósít, jeles példáit adá ügyességének; itt vetette meg alapját azon bizodalomnak, és kegynekis, mellyel Ferdinand olly kitünőleg viseltetett iránta.

Zápolya nem sokára a' török had' visszavonulása után kitünteté vágyát a' királyi székre; 's pedig eleinte az özvegy királynő' kezével reméllé azt megnyerhetni. E' czélból küldé, még october' elején Gerendy Miklóst, és Horváth Gáspárt hozzá, kérve őt, hogy az árva haza' kormányának ügyében minél előbb országgyülést hirdetne. De egy másik titkos czélja a' követségnek az is vala, hogy az özvegytől megértse, ha hajlandó volna-e kezét néki, adni 's őt magához a' trónra fölemelni? De tervét a' nádor, Bornemisza, és Thurzó Elek által kormányzott királynő' felelete megváltoztatá. Lemondván az özvegy' kezéről, mellyet megnyerni semmi reménye többé, nyilvánosan lépett föl szándékával, 's november' 5-kére Székes-Fehérvárra királyválasztó országgyűlést hirdetett, megelőzve a' királynő, 's nádor által november' 25-kére kiirt gyülést. Azalatt pedig mindent elkövetett, hogy a' rendeket terve' kivitelére birhassa; 's egyebek közt Perényi Péter koronaőrt Sárospatak' átadásával, 's az erdélyi vajdaság' igéretével magához hodítván, a' koronát kezére játszatá. A' kijelölt napon, bár azt a' királynő, 's pártja egész erővel igyekezett is meggátolni, [1]) számos

[1]) Epist. Prac. 1, 281.

nemesség gyűlt össze Fehérvárott; hol miután november 10-kén Lajos' tetemei királyi pompával eltakarítattak, a' következő napon Zápolya, a' nem minden erőszak [1]) nélkül rábirt nemességtől királylyá nevezteték, 's 12-kén a' nyitrai püspök, Podmaniczky István által megkoronáztaték. Az új pártkirály most már azon volt, hogy a' királyné által Komáromba összehivott, 's mivel ezt Zápolya elfoglalta, Pozsonyba áttett gyülést megakadályozza. [2]) De hasztalan. Az ország nagyainak tetemesb, okosabb része, 's köztök Nádasdy Tamás is megjelent, 's Báthory' indítmányára Ferdinándot választá királylyá, őt a' kormány' elfoglalására tüstént is fényes követség által meghíván. Ferdinand, épen a' cseh korona' átvételére készülő, irásban felelt, [3]) igérvén a' rendeknek, hogy mihelyt a' cseh ügyeket rendben hagyandja, személyesen megjelen, az ország' szabadságát, ön, 's a' rendek' jogait Zápolya ellen védendő.

Az ország ezen kettészakadásának, melly annyi, 's olly hosszas nyomort húzott maga után, nem csak a' már előadott körülmények, hanem részint eszmék is valának indító okai. Igaz ugyan, hogy itt a' legnagyobb befolyást kell tulajdonítanunk azon gyűlölségnek, mellyet az udvari párt a' zápolyai ellen, 's ez viszont amaz ellen forralt; más részről pedig azon csábító ösztönök-

[1]) l. Fessler Gesch. d- Ungarn 6, 351.
[2]) Epist. Prac. 1, 284.
[3]) Katona Hist. Critica 20, 13. köv. Ezen királyi levélben egyébek' nevei közt Nádasdyé is előfordul.

nek, mellyek által Zápolya a' nemességnek önhaszonleső részét magához hódította. De az is bizonyos, miként sokakat azon aggodalom, mellyel szétdúlt, belső életerejében meggyöngűlt hon' jövendőjére, 's a' hódító szellemű Török' áradozó hatalmára tekintének, vitt különböző határzatra. Egyik részt a' honi nemesség' kebeléből tronra lépő Mátyás' erőteljes, a' hont bátorságba állító, virágzatra emelő uralkodásának emlékezete, ellentiségben az idegen Ulászló', és Lajos' hanyag, és gyáva kormányával, mellynek vészes következéseit már sajnosan érzették, arra birta, hogy ismét honfit, erővel, 's hatalommal kitünőt, emeljen föl a' királyi székre. Ezeknek szemei szükségkép Zápolyán akadtak fel. Mert ámbár hiányával láták is ezt, azon kitünő szellemi erőnek, melly kormányát a' Mátyáséhoz hasonló fényűvé tehetné; de másra a' hatalmas, gazdag, a' kisebb nemességtől pártolt grófon kivűl okosan, 's még nagyobb zavar', 's szétoszlás' veszedelme nélkül nem is gondolhattak. Aztán a' Zápolya' kitünő lelki erejének hiányát némiképen feledteté velők azon remény, hogy ő adakozása által az ország' nagyobb részét magánál fogja központosítani. Egyébiránt pedig a' jelen körülményekben ugy sem annyira kormányférfira, mint hadvezérre, ki a' Törökkel szembeszállni merjen, volna szüksége a' hazának; melly tekintetben a' már néhány csatákban hírre kapott Zápolya ismét reménnyel biztatott. Egy másik rész ellenben, tekintetbe vevén a' nemzet' állapotának minden oldalróli süllyedtséget, a' tespedést, 's belső életerő hiányát, mellyet a'

hazafiságnak helyébe álló, annyira elterjedt önzés, meg haszonlesés hozott elő, nem hiheté, hogy az ortszág saját erejével ellenállhasson a' Töröknek, külsegedelem pedig, ha honfi emeltetnék hormányra, nem könnyen volna remélhető. Mi okból ollyatén szomszéd fejedelmet tűzött ki, ki ha szükség, nagyobb külerőt is vezethessen Magyarország' védelmére. [1]) 'S e' tekintetben Ferdinandnál, a' német császár, 's spanyol király' testvérénél Austria', és Csehország' fejedelménél, 's egy idő óta már romai királynál a' körülmények közé jobban senki sem illett. 'S e' pártnak tagja volt a' fiatal Nádasdy is.

Bornemisza kincstárnok, ki még az országgyülés alatt meghalálozott, a' királynő' Budáról megmentett kincseit, 's a' pozsonyi várat, hol azok letéve valának, végső napjaiban Nádasdynak, Szalay Jánosnak, és Majláth Istvánnak — a' barátság kötelékei által már akkor is egyesülteknek — gondviselésére, 's védelmére bízta, esküvel kötelezvén le őket, hogy a' kincset Ferdinandnak sértetlenül átadandják. [2])

---

[1]) L. az esztergami érzsek' feleletét Ferdinand' beszédére a' pozsonyi gyűlésen. Ursius Velius-nál De Bello Pannonico Lib. 2, 30.

[2]) Alaptalanabbat gondolni sem lehet, mint mit Forgách Lib. 12, 301. beszél, hogy a' megbizottak Bornemisza' halálát sokáig titkolván, jószágait elfoglalták, 's egymás között elosztották légyen. Mintha bizony olly nagy befolyású embernek halála, minő Bornemisza volt, Pozsonyban egy óráig is eltitkoltathatott volna, 's kivált országgyülés' idején! Ha e' három barát valóban örökült Bornemisza' javaiban, miért nem volna sok-

Miután az olmuczi követgyülésnek, hol Zápolyának negyvenezer arany 's Bosnyákország örökös joggal 's királyi czimmel igértetett, ha a' magyar koronáról önkényt lemond, semmi sükere sem volt, Ferdinand az ország' rendeit pártjára szólítván, seregét brandenburgi Kázmér' vezérlete alatt 1527-ki julius' végén az országba beöntvén, augustus' elején önmaga is megjelent a' határszéleken; 's miután az őt fogadó fényes követségnek [1]) előlegesen esküt mondott volna a' magyar jogok' sértetlen megtartása 's védelme' biztosítására, Pozsonyba kisérteték. Más nap Ovárra költözvén, onnan Nádasdyt háromszáz lovaggal előre küldé a' Zápolyától elfoglalt Győrnek visszavételére. Tamás az őrségtől szétrombolt hidat némi ellenállás között helyreállítván, a' várast felkéré; melly miután az időközben megérkezett királynak hódolt volna, a' vár is megadá magát. A' sereg innét Komárom mellé indítaték, melly rövid ellenállás után szinte Ferdinand' kegyébe engedé át magát. Azalatt Nádasdy lovag csapatával Tata' bevételére küldeték; itt a' felszólításra vonakodék az őrsereg megadni magát; de az egész tá-

kal valószinűebb, hogy őket, kik halálos ágyában mellette valának — „qui morienti praesto erant" Isthvánffy Lib. 9, 86. — maga a' haldokló rendelte légyen örököseivé?

[1]) A' követség' tagjai valának: Báthory István, nádor, Beregszászi Tamás, veszprémi főpap, Thurzó Elek, Gerendy Miklós, Nádasdy Tamás, Horváth Gáspár 'stb. körülbelül négyszáz lovagtól kisértetvék.

bor' megérkeztével ez is ostrom nélkül juta Ferdinand' kezére. Batthyáni Ferencz, Török Bálint 's Paksy Gáspár, Zápolyától elpártolván, itt jövének seregeikkel együtt Ferdinand' elébe, szolgálataikat neki ajánlók. A' király másnap Esztergam' bevételére indítá hadát, az előcsapatot most is Nádasdyra — miként Velius Ursinus irja, a' „magas kedélyű ifjúra" — bizván, azon meghagyással, hogy a' várat föladásra szolítandó, kegyelmet igérne, ha szavára hajlanának; de itt már nagyobb ellenszegülésre talált a' királyi sereg, mit azonban nehány jól irányzott ágyugolyó megtört, 's a' vár másod napra föladaték; hova miután német őrsereg rendeltetett volna, a' tábor Vissegrád mellé tétetek. Esztergamból még alig indult meg az egész sereg, midőn Nádasdy kétszáznyi lovag előcsapatával Vissegrádon a' salamon-tornyát ostrom által elfoglalván, a' várőrséget is föladásra birta. Ezután a' tábor minden akadék nélkül érkezett Ó-Budára august. 19-kén. Innen Nádasdy még az nap elküldeték a' várat, mellynek kulcsai az ellenséges őrsereg' megfutamlása után a' város' tanácsától Ferdinand' lábaihoz' tétettek, elfoglalni. 'S ezzel végezte be Tamás győzedelmi utját Pozsonytól Budáig, mindenütt az előcsapatot vezérelve, mindenütt legtöbbet téve az elfoglalt várak' 's városok' bevételénél. Más nap a' király serege' egy részének kiséretében a' várat meglátogatá, 's miután Mátyás' palotájában több órákig mulatott, Nádasdyt hű szolgálatai' jutalmául budai várnagygyá emelvén 's parancsnoksága alatt német őrsereget hagyván, a' táborba vissza-

tért [1]). Mig Ferdinand ekként Budára érkezett, Salmi Miklós, kit még az ország' határiról küldött a' felső megyék' elfoglalására, Buda' bevételével csaknem ugyan egy időben széllyelvervén Zápolya' hadait, a' felső részeket is Ferdinandnak hodoltatá.

E' győzedelem után a' király september' 29-kén Budán országgyülést nyitott meg, majdnem minden nagyoktól meglátogatattot; hol miután Ferdinandnak királylyá választatása ünnepélyesen ismételtetett, az erdélyiek Zápolyától elállani megintettek, 's az új királynak pénzsegély — minden portától egy arany — rendeltetett, a' rendek Fehérvárra költözvén, Ferdinandot november' 3-kán megkoronázták; ez pedig magát az ország' jogainak 's szabadságának védelmére esküvel kötelezte. Következő napon Anna királynő is, a' szerencsétlen Lajos' testvére, megkoronáztaték. 5-kén tizenhárom egyházi 's harminczegy világi nagyok tették le a' hűség' esküjét. Azután Zápolya 's Verbőczy 's mind azok, kik november' 25-kig Ferdinandnak nem hódolnának, honellenségeinek kiáltattak ki; Zápolya' adományai megsemmisítettek, a' pénzsegély még egy forinttal megszaporítatott. Végre Ferdinand kinevezésekkel zárta be a' gyülést: Báthory nádor maradt; Perényi — kit Ferdinand mindjárt bejöttekor a' koronával együtt pártjára nyert —, erdélyi vajda, Battyáni Ferencz, Horvátország' bánja, Thurzó Elek országbíró, Báthory András tárnok, Gerendy Miklós, erdélyi

[1]) Ezen utat részletesen leirva l. Ursinus Velius Lib. 1

főpap, kincstárnok 'stb. lőn [1]). A' gyülés után ismét elkezdettek a' hadi munkálatok: Ferdinand' seregei Bodó', Zápolya' vezérének csoportját Egernél széllyelszorván, őt magát is elfogák. Hasonló szerencsével vívtanak Ferdinand' zászlói Nyitránál is. Zápolya a' szerencsétől ekként elhagyatván, és segedelmet a' lengyel királynál is hasztalan keresvén, a' Törökhöz fordult, 's Gritti Lajos franczia 's velenczei ügyvivő' közbevetése által szerencsés is vala annak pártfogását megnyerni.

Zápolya' szerződései Byzantban nem maradhattak soká titokban Ferdinand előtt; mik ellen készületeket teendő, 1528-ki januar' 22-kén Budán országgyülést tartott. Míg itt tanácskozások tartának, a' belgrádi basa Jaiczát, 's utánna egész Bosnyákországot könnyű szerrel elfoglalta. Ferdinand látván, miként a' nagy készületeket tevő Ozmannak a' magyar erővel egyedül ellenállni elégtelen, a' kormányt Báthory István nádorra 's az országtanácsra bizván, Németországba utazott, a' nem sokára tartandó birodalmi gyülésen segédhadat eszközlendő [2]). Ez időtől kétszáz huszonhárom évi hosszú korszakon alt' nem látta az anyaváros királyait, kik a' császári czímnek 's a' forrongó német birodalom' ügyeinek a' haza' javát, egyedül személyes kormány által eszközölhetőt, föláldozták. De

[1]) Kovachich Suppl. ad Vest. Comit. 3, 422. — Katona 20, 175. köv.

[2]) L. Ferdinand' levelét a' rendekhez. Pray Epist. Proc. 1, 327.

tagadhatatlan az is; hogy magok a' Magyarok is elidegeníték őket kisszerű bizodalmatlanságuk, változékony hűségök, zajos országgyülések, és kárhozatos ellenszegülésök által az itt lakástól.

1529-ki nyár' közepén Soliman száz ötven ezernyi sereggel jött be Magyarországba, Zápolyától fölszólítatva 's Mohácsnál jobbágyi alázatossággal fogadtatva. Ez uttal Buda' bevétele volt czélul kitűzve. A' lakosak nagyobb része, kivált a' gazdagabb német kereskedők az ozman sereg' közeledtével részint Pozsonyba, részint Bécsbe futottak, félvén a' harmad évi pusztítástól; a' hátramadtak a' várba vonúltak föl. Nádasdy várparancsnok, miként az idő' rövidsége 's a' pénz' szűke engedé, mindent megtőn, 's megszerzett, mi a' vár' védelmére szükséges vala. Sürgető kérelmeire őrserege Besserer Kristóf' és Traubinger János' két zászlóaljával megszaporíttaték, melly aztán mintegy hétszáz főre emelkedett. Augustus' 24-kén láttaták magokat Buda' környékén a' török had' előcsapatai, mindent tüzzel 's vassal pusztítók. Midőn egy illy, mintegy kétszáznyi csapat a' várhoz közelíteni bátorkodnék, sok elfogattakat hurczolva maga után, Nádasdy őrségével reája csapván, azt megfutamítá, 's a' foglyokat megszabadítá. Öt nap múlva egész hadával megérkezett Soliman, 's a' lakosságtól elhagyott várost ostrom alá véteté. Nádasdy azon külvárosi épületeket, mellyek a' fördők mellett nyúltak el, nehogy az ellenségnek véd 's menedékhelyül szolgáljanak, még a' török sereg' megérkezte előtt porrá égetteté. A' mindennapi kisebb csaták között kétszer hevesen

megrohanták a' város' falait az ostromló törökök; de mindannyiszor tetemes veszteséggel verettek vissza. De miután Soliman Sz. Gellért hegyéről, hol ágyutelepjeit alkalmas helyeken fölállítatá, a' várat és várost szünet nélkül lövöldöztetni kezdé, a' mieink ellent tovább nem állhatván a' tömérdek erőnek, a' várost tizenöt napi ostrom után sorsára hagyák, 's éjjel a' várba vonúltak. Másnap látván az őrsereg, miként az elhagyott város szinte pezseg ozmanokkal, 's tömérdek sokaság kezdi a' várat ostromlani, megrettenve, 's bátorságot vesztve, föladásról kezde beszélni. De Nádasdy megtudván, miként Soliman Zápolyának azon biztatására, hogy ellenállást sehol sem találand, az ostromszerek' egy részét, 's a' nagyobb ágyukat hátrahagyta, a' várat, mig lehet, védeni, elhatározta. Összehivatá az őrsereget, 's ezen eltökéllését tudtára adván, törekvék azt egész ékesszólásával, mivel nagy mértékben birt, bátorságra lelkesíteni; örömmel tapasztalván pedig, hogy szavai szívig hatottak, a' seregtől esküvel megerősített igéretet vőn, mind halálig ellenállani. Aztán bizodalom 's reménytele osztá szét őket a' falakra 's tornyokba, a' török fölszólítását a' vár' átadása iránt hidegen visszautasítván. Néhány napig valóban is tartott az őrseregnek Tamás' lelkesítése által mindég táplált buzgalma 's állhatatossága, mi által a' törökök' rohanásai, azoknak tetemes veszteségével többször visszalökettek. Soliman nagyobb ágyuk' hiánya miatt tüzaknákat (mina) készítetett; de ezek is, korán észrevétetvén, széllyelrontattak.

De hasztalan! A' szerencse' istennéje elhagyá a' romlásnak indúlt magyar ügyet. Mig Nádasdy a' vár' egyik részén a' támadókat épen hatalmasan visszaűzi, a' gyáva német alparancsnokok a' távol harczoló hős' szellemétől táplálékot nem nyervén, a' védelmet hanyagul intézik. A' török azonban a' harcz' tüzének közepette megadásra szólítá fel őket, igérve szabad elmenetelt, levél által is megerősítendőt, ha engedelmeskednének; ellenben bizonyos halállal fenyegetve, ha tovább is ellenszegülnének. Nádasdy méltó bosszankodással hallja a' német parancsnokok' föladási szándékát, 's a' helyett, hogy őket tüstént elfogatta volna, pulyaságukért 's hűtlenségökért csak megdorgálván, 's a' kötelesség és becsület' érzetének hamvadó szikráit bennök felkölteni törekedvén, az ágyukat állhatatossága' bebizonyitásául, ujonnan az ellenre szegezni parancsolja; de sikeretlenek a' gyávákban intései; sőt a' dorgálás miatt fölingerűlvén, reárohannak, 's őt megkötözvén, egy közel terembe zárják el; 's föladás jeléül, a' királyi zászlót a' toronyból levevén, szabad elköltözés' föltétele alatt a' vár' kapuit megnyitják. Annak elfoglalása után az őrsereg fegyvereitől megfosztatván, szent János templomának falkerítése közé záratik, következő napon — hűtlensége méltó béréül, de szerződés ellen — néhány ifjat kivéve, mind egyik lenyakaztatandók. Nádasdy a' Magyaroktól kiszabadítatván, börtönéből Zápolyához vitetik, tőle Gritti' közbevetése által kegyelmet nyerendő, 's azon föltétel alatt, hogy Ferdinand' pártját elhagyándja, 's meghivatva

Zápolyánál pontosan megjelenend, Braderichnak és Statileonak — kikkel régtől fogva barátságos viszonyban állott — kezessége mellett szabadon bocsátatandó [1]). Ekkor ismerkedék meg Nádasdy Grittivel, ki Zápolyától a' portánáli közbejárása jutalmát elveendő, Solimannal együtt az országba jött, 's Zápolya táborában tartózkodott. Tamást férfias szépsége, a' latin, 's olasz nyelvbeni jártassága, ügyes magaviselete, ékes és nyomos beszéde, mindjárt első találkozáskor megkedvelteté a' finom tapintatú Olaszszal.

Nádasdy szabadon bocsátatván, a' lett dolgokat Ferdinandnak tűstént megirá, esedezvén előtte, hogy miután sorsa Zápolyához esküdni kényteté, a' neki mondott hűség' esküjétől föloldaná. E' levélhez kapcsolá Tamás a' királyi pecsétet is, mellyel hivatalosan élni szokott Ferdinand' szolgálatában. Esküje ellen, míg attól

[1]) Nádasdynak börtönéből 's a' török kézből megszabadulását a' történetirók különbözőleg adják elő. Velius Ursinus Lib. 6, 105. köv. 's valószinüleg utánna Istvánffy Lib. 10, 98. Révay de Monarchia et Corona Regni Hung. Cent. 6, Schvandtnernál scriptt. Rerr. Hung. 2, 716. 's mások azt állítják, hogy Nádasdy börtönéből kivétetvén, Solimantól vagy Ibrahim basától keményen megdorgáltatott; azután néhány csauzoknak és jáncsároknak adatott át, kik őtet pogyászával együtt kisérték, Zápolyához vezetendőt. Mivel azonban ezek nála sok kincset gyanítottak, szándékuk volt őtet a' Dunába fojtani; mit Nádasdy észrevevén, midőn a' folyam mellett fölfelé vezettetnék, egy csolnakba ugrott, 's köpenyét, mellyen a' Törököktől megragadtatott, elszakasztván, evező nélkül nagy bajjal Zápolya' táborába átvergődött. Jo-

föl nem oldaték, cselekedni, nem engedé lelkiösmerete. Ez időben gyakran történtek pártváltoztatások; de Tamás' ezen tettéhez hasonlót nem mutat ez' időszak. Ferdinand, aligha nem ezen nemes gondolkodása' módjától indítatván, kérelmét, bár nem örömest, teljesíté. Azóta tehát nyilvánosan Zápolya' pártjához szegődött Nádasdy. Azonban nem csak élete' megmentése ösztönzé őt e' lépésre; hanem egy el nem fojtható bosszuság is a' németek ellen; mit részint saját őrseregének gyávasága 's hűtlensége, részint a' Katzianer alatti német zsoldosok' zsar-

vius szerint pedig Nádasdy Solimantól zászlója alá hivatván, de az ajánlatot el nem fogadván, általa Zápolyának ajánltatott. Mi fönebb Zermegh szerint — Schvandtner 2, 396. — adtuk elő. Mit Velius 106. lapon ir: „Sunt vero sed *Germani prope omnes*, qui pro comperto affirmabant, Nádasdyum, ut est ingenio vafro, ac res ad omnes habili et prompto, simulatione fidelitatis tali oratione apud Germanos usum, et reliquis omnibus cum dictis, tum factis consilium de deditione improbantem, perfidiam dissimulasse. Quippe qui simul ac hostiles copiae Budam accessisset, noctu consveverit, per occultum ostium ac coecas vias arce egressus, cum hostibus in colloquium venire" — 's mellÿ állítást már Kollár, Velius' kiadója is, mint hazudságot, róvta meg, minden további vitatás nélkül német rágalom, 's bosszuvágy szülte mesének kell tartani, mint ellenkezőt valamennyi honi irók' bizonyságával, 's Nádasdynak is minden alkalomkor kitüntetett vitézségével. Vagy Ferdinand is avval büntette volna meg ezen követelt, maga után annyi kárt vonó árulást, hogy a' később pártjára visszatérő Nádasdyt örömmel fogadván, kitünő bizodalmával, 's a' legjelesb méltóságokkal ajándékozta meg?

lása, 's pusztitása [1]) gerjeszte föl kebelében. Sérté hazafiságát az is, hogy Ferdinand az elfoglalt várakat és városokat többnyire német parancsnokok' urának idegen országbani uraságával nem sokat aggódó, 's azért hűtlen német őrsereg' védelmére bízta. Végre pedig azon reményét is — mi talán legfőbb oka volt Ferdinandhozi ragaszkodásának, — mi szerint Ferdinand a' török hatalmának sikerrel ellenállhasson, 's az egész országot kormánya alatt egyesítse, megsemmisítette már Ferdinand' kevés buzgalma, vagy tehetetlensége az ország' védelmében. — Nádasdy Zápolyától nem sokára Eger' parancsnokává tétetett.

Soliman miután még Vissegrádot, Esztergamot, Győrt 's egyéb nevezetes helyeket elfoglalt, Bécset pedig hasztalan ostromlotta volna, Budát a' koronával együtt, mellyet még Mohácsnál a' szökni törekvő Perényivel hatalmába ejtett, Zápolyának visszaadván, 's őt segedelméről biztosítván, Stambulba seregestől visszatére, ötvenezer foglyot hurczolva maga után. Ferdinand nem sokára ismét megtámadá Jánost; de a' pénz' szűke miatt sikeresen nem munkálkodhatott. Az egész 1530-dik év Erdélyben szint' ugy mint Magyarországban harczok közt folyt ugyan le; de a' háború apró tusákká, belső feldörgöléssé 's feloszlássá fajult. Kivált a' felső

[1]) Katzianer a' múlt évi táborozás alatt a' felső vidék' lakosait még inkább nyomta, mint az ellenség; egyebek közt Lőcsétől egykor ezer négyszáz aranyat sarczolt ki.

vidéki városok, egymás ellen feltámadván, hasonlók meg annyi köztársaságokhoz, pártérdekből polgári háborúkban emészték föl magokat.

Zápolya 1530-ki februarban Budán országgyülést tartott, mellyben azonban, minthogy igen kevesen jelentek meg, semmi sem végeztetett, kivevén hogy Bánffy János nádorrá, Lasky Jeromos erdélyi vajdává, Gritti pedig kincstárnokká neveztetett ki. Mennyire bosszontá Nádasdyt ezen álnok Olasznak, kit megismerni igen hamar kezdett, nagy befolyása a' kormányba, kitünik azon, ambár alaptalan hirből, de valószinűleg Nádasdy kitöréseiből származottból, mi szerint ő a' Zápolyapártú Arthándy' kincseivel Ferdinandhoz szökött volna. Nyert is e' hír némi hitelt, annyiban legalább, hogy Tamás Ferdinandhoz pártolni szándékozik, kiváltképen miután ő Budán, hova többször hivaték, megjelenni vonakodott. János király őt lecsillapítandó, az egri püspökség' javainak ideigleni haszonvételével ajándékozá meg olly feltétel alatt, hogy azokból zászlóaljat állítson [1]). Maga Zápolya is észrevette, hogy Grittinek kincstárnokká kineveztetése sokakat megsértett; mi okból, ne hogy azok tőle elpártoljanak, az Olaszt segély' kérésének ürügye alatt Ferdinand ellen, ki nagy készületeket tenni hireszteltetek, mindjárt tavasz' elején Solimánkoz követül küldé, megürült helyére Nádasdyt nevezvén ki, Tamás azonban ez' új tisztét sokáig nem foglalta el; okul adván, hogy a' német sereg' munkálatait a' felső vidé-

[1]) Szentgyörgyi Kovachichnál script. min. 1, 133.

ken szemmel tartani kell, bár sürgeték is barátai — Bradarich és Frangepán, kalocsai érsek — hogy Budára sietne, a' hütlen kezelés miatt kiürült kincstárt helyreállítani [1]), azt tenni mind addig vonakodék, mig épen akkor, midőn Boldogkőnél a' német sereget megszalasztá, magától János királytól nem vőn parancsot, hogy az ecsedi várat Nagy Gáspár alatt egy zászlóalj' védelmére bizván, egész seregével Budára siessen további rendeléseit átveendő [2]). Megtorlani akará t. i. János Török Bálintnak hűtlenségét 's azon pusztításait, mellyeket Szigeth várból messze és szélesen űzött Zápolya' hiveinek birtokában. Nádasdy és Szerecsen' vezérlete alatt tehát közel tiz ezer főnyi sereget küldött Szigeth' ostromára. De jól elkészülve fogadá őket Bálinth, 's többszöri szerencsés kitöréseiben nem csekély pusztítást okozot az ostromlókban; mi által Zápolya vezérei fölingeríttetvén, a' várat szorosabb ostrom alá veték, azt mindaddig víni eltökélvék, mig Bálint magát megadandja. [3])

Mig ekként a' sereg a' jól belátott várat siker nélkül ostromolja, Ferdinand a' vállás' ügyét Németországban egy időre csendre hozván, Zápolya ellen elhatározó munkálatot tenni, 's Budát visszafoglalni szándékozott. Rogendorf october' végén tiz ezer harcznokkal Buda mellett tábort ütvén, 's onnét a' Ferdinand-pártu vár-

[1]) „Vicarius tum mira arte auget rem suam familiarem, et fecit quaestum infamem et omnibus notum, magno regni incommodo.“ Epist. Proc. 1, 353.

[2]) U. o. 355. — [3]) Istvánffy Lib. 11, 106.

megyéket fegyverre szólítván, a' várat ostromlani kezdé. János király az őrseregben nem bizakodván, sebes csatlósak által Nádasdynak és Szerecsennek parancsot ád, hogy Szigethet odahagyván, minél előbb az ostromlott Buda' megmentésére siessenek. Ezek már közel valának Budához, midőn előcsapataik észrevették, hogy a' Kápolnay Ferencztől, ki zászlóaljával Nádasdy seregéből Ferdinandhoz pártolt, megintett Rogendorf az utakat, mellyeken a' várba juthatnának elzárta. Tamás ismeretlen ösvényeken tőrbe kerűlni félvén, seregét visszavezette Fehérvárra. De midőn ujabb sürgönyök érkeztek, János király', 's a' vár állapotát veszélyben forogni tudósítók, 's bizonyos Balázs kocsis ajánlotta volna abbeli szolgálatát, hogy őt Budára seregével együtt rejtett utakon 's veszedelem nélkül bevezetendi, a' legbátrabb háromszáz lovagát maga mellé vevén, 's megesküvén, hogy sem enni sem inni nem fog, mig királyát meglátandja, útnak indult, 's a' nevezett Balázs' vezetéke után az éj' kedvező homályában a' várba szerencsésen el is jutott. Néhány napok mulva pedig ugyanazon kalauz által a' többi sereg is bevezettetett [1]). Megérkezésök a' legszükségesb időben történt: a' vár' falai több helyütt már igen megrongálvák, a' csekély számú őrsereg már elégtelen az ostromlók' sokaságának sikeresen ellenállani. De Nádasdy segédkeze és szelleme által új erőt nyervén a' várbeliek, többször nagy csapással visszavetették a' rohanó

[1]) Żermegh Svandtnernál, 2, 402.

német sereget, ugyannyira, hogy Rogendorf harczosait, az idő' rosszasága miatt is szenvedőket, veszélyeztetni többé nem akarván, éhséggel szándékozott föladásra birni a' várat, mellyet élelem neműekben már is szükséget szenvedni hallott. Nádasdy a' vár' védelmében legtöbb dicsőséget aratott. Egykor egy válogatott csapattal a' német táborra tört, az ostromlók' terveit az elfogandóktól kipuhatolandó, 's Bánffy Boldizsárral találkozván, vele párviadalra kelt; minek azonban mindjárt az első ütközettel, mellyben mindkettő' kopjája szertetört, vége lőn; mert Nádasdy észrevevén, hogy feléjök nagy számu német lovagság közeledik, csapatjával visszavonúlt. Az élelem' hiánya a' várban, már olly nagy volt, hogy a' lovak' nagy része elhullott, a' harczosak pedig ezeknek husával kénytelenítettek éhöket enyhiteni, midőn Mehemet bégnek János' segedelmére egy török csapattal megjelenése, 's Bánffy János' zápolyai nádornak közeledése Rogendorfot az ostrom' feloldozására, és seregének, mirígyes nyavala által sanyargatottnak, téli tanyákba szállítására indítá. „János király — u. m. Bethlen — [1]) megjutalmazni akarván Nádasdy Tamásnak ezen alkalmas időben tett szolgálatát, az Erdélyben fekvő Fagaras várat minden hozzá tartozó javakkal, mik mintegy fejedelemséget (ducatum) képeznek, az ország' minden rendeinek megegyezésével neki ajándékozá.“ [2]) Nem sokára Huszt

[1]) Hist. Lib. 1, 172.

[2]) „ Nádasdy pedig, — folytatja Bethlen, — midőn

várnak is a' sóaknákkal 's több hozzákapcsolt helységekkel együtt birtokába jutott Tamás Zápolya' adományából.

Anna leányát (testvérét, nem leányát) Majláth Istvánnak nőül adná, azon birtokát neki ajándékozá; melly aztán Gábor fiára szállott: ettől idő folytával megvette Békesy 'stb.“ Az adományos levél egy kezeimnél lévő kézirat után ekként vagyon fogalmazva: Nos Joannes Dei gratia 'stb. Memoriae commendamus 'stb. Quod nos, ut decet, habentes respectum ad praeclaram fidem et fidelitatem, ac grata et fidelia servitia fidelis nostri Magnifici Thomae de Nádasd, Consiliarii nostri, quae idem nobis cum alias semper, post regiminis dicti regni nostri Hungariae recüperationem, tum vero cum in obsidione civitatis nostrae Budensis premeremur, auxiliumque nostrorum vehementer exspectaremus, ipse Thomas ex omnibus fidelibus nostris repertus est, qui primus pro nobis in Civitatem nostram Budensem per tela hostilesque custodias cum ducentis circiter equitibus ingrederetur. ibique toto tempore obsidionis, quae per quinquaginta dies duravit, cum effusione sangvinis, et mutilatione corporis sui ac suorum familiarium tam in crebris eruptionibus faciendis, quam in sustinendis impetibus hostium fidelissime ac constantissime impendit. Quorum intuitu castrum Fogaras una cum oppidis, villis, possessionibus et iuribus possessionariis in partibus Regni nostri Transsilvaniensibus ubilibet et in quibuscunque comitatibus existentibus habitis, quod alias Magnifici quondam Joannis Bornemisza de Berzencze fuisset, sed per mortem et defectum seminis eiusdem vel alio quocunque iure, et consvetudine Regni nostri Hungariae ad nos devolutum, simul cum omni iure nostro regio, siquod in eodem castro et bonis ad idem ab antiquo pertinentibus etiam alias qualitercunque haberemus, ad nostram ex quibuscunque causis, viis, modis et rationibus

Azonban nem sokára megváltoztak Nádasdy' körülményei. János király Laskynak és Verbőczynek tanácsára Grittit a' portánál tett szolgálatai' jutalmául Magyarország' kormányzójává 's marmarosi groffá nevezé ki. [1]) Valamennyi nagyok ellenkeztek Zápolyának ez' intézkedésével, 's Nádasdy nyilván kimondá neki, miként alig ötven éves király mellé semmi szükség sincsen kormányzóra, kivált idegenre. Midőn pedig Lasky és Verbőczy még is kivívták Gritti' kineveztetését, Nádasdy többekkel együtt — Statileo, Czibak, Várallyai, Athinay, Arthándy testvérek 'stb — a' beigtató oklevelet aláirni nem akarták [2]). Ezóta Gritti bosszut forralt mind amazok, mind 's kivált Nádasdy ellen; mit hogy később annál biztosabban állhasson, most a' fölingerült kedélyeket lecsillapí-

---

concernerent Mattem, et pariter cum cunctis suis utilitatibus 'stb. quovis nominis vocabulo vocitatis, memorato Thomae de Nádasd, suisque haeredibus et posteritatibus universis dedimus, donavimus et contulimus, imo damus, donamus et conferimus jure perpetuo, et irrevocabiliter tenendam, possidendam pariter et habendam, salvo iure alieno, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante, quas in formam veri privilegii redigi faciemus, dum nobis in specie fuerint reportatae. Datum in Civitate Albae Juliae in Festo B. Marci Evang. Anno D. 1531. regnorum vero nostrorum anno quinto. Joannes Rex. mp.

[1]) Ennek idejét pontosan meghatározni nem lehet. Az oklevélben — Pray Epist. Proc. 1, 367. — 1530-dik év áll. Istvánffy 1533-ra teszi. Legvalószinűbb Bethlen után 1531.

[2]) Zermegh Schvandtnernál 2, 404. 's mások.

tani, 's némileg megengesztelni, önbátorsága miatt is szükségesnek látott. Nem sokára adaték erre alkalom. 1531-dik april' 27-kén a' két király között egy évigi fegyverszünet kötteték, azon feltétellel, hogy azalatt a' két fél közti állandóbb békéről tanácskozások tartatnának. De midőn ez iránt kevés remény biztatna, 's néhány zápolyaiak a' fegyverszünetet pusztitások 's foglalások által megsértenék, [1]) Ferdinand hadi készületeket tenni kezdett, Konstantinápolyba pedig a' fegyverszünetnek még egy évre terjesztéséért gazdag ajándékokkal követeket küldött. Zápolyának igen érdekében vala, Ferdinandnak ezen munkálatait a' portánál megsemmisítení; 's hogy egyszersmind a' nagyjai közt mutatkozó elégületlenséget lecsillapítsa, e' végre követűl Grittit tűzte ki. Legfőbbb idő volt, hogy az Olasz eltávozzék, ha János leghatalmasb pártfeleit elveszteni nem akarja. Gritti t. i. Arthándy Balázs és Pál' kincseire szomjazó, 's azon sérelmét, mellyet kormányzóvá kineveztetésekor a' testvérek' ellenszegülése által szenvedett, megtartandó, őket törvénytelenül elfogatván, Budán egy ideig börtönözteté, aztán pedig lenyakaztatá, azt adván tette okául, hogy Ferdinand' pártjához akartak légyen szegődni. E' gonosz tett haragra 's elkeseredésre gyújtá Gritti ellen a' nagyokat, 's közülök már többen sohajtának Ferdinand felé. Nádasdy, hogy bátorságát az álnok Olasz' ármányai ellen biztosítsa, néhány Ferdinand-pártu nagyokkal, névszerint: Sulyok György pécsi püs-

[1]) Epist. Proc. 1, 372.

pökkel, Török Balinttal, Bakics Pállal, Szalay Jánossal, Majláth Istvánnal Sulyok Istvánnal és Balázzsal 1531-diki novemberben szoros szövetségbe lépett, 's ezek őt élet 's halálig védelmezni, esküvel igérték [1]). Valószinűleg már ekkor ébredt föl Tamás' kebelében a' szandék, Ferdinand' pártjához visszaszegődni; de részint azon reménytől kecsegtetvén, hogy Gritti — kinek lelkületét egészen még nem ismeré — idővel megengesztelhető lészen, részint azon körülmény miatt, mi szerint magát Zápolya' pártján legigazabb lelkűnek, legszükségesebbnek lenni látván, a' gyönge lelkü Zápolyát elhagyni csak azért sem akarta, nehogy az országot a' rosz tanácsok után induló veszedelembe döntse. A' következés megmutatá, milly szükséges volt légyen Zápolya' pártján a' hon' java miatt Nádasdy. János király

[1]) Ezen szövetségről szólló oklevél igy találtatik Katonánál 20, 698. „Nos Georgius Suliok, Episcopus Quinqueecclesiensis, Valentinus Török de Enningh et Joannes Zalay, Comes Posoniensis, Paulus Bakics, Stephanus Majláth, Stephanus Sulyok et Blasius similiter Sulyok, promittimus ad fidem christianam nostram ac honorem et humanitatem, quod Magnificum Thomam Nádasdy usque ad amissionem capitum nostrorum et omnium bonorum ac rerum nostrarum in omnibus negociis eius nunquam relinquemus et pro ipso capita nostra, ac bona et res nostras omni periculo exponemus, ipsumque contra quaslibet personas, cuiuscunque status et conditionis usque ad mortem in omnibus negociis suis et rebus tam bonis, quam malis, iuxta nostram possibilitatem defendemus. Datum in castro Börzencze Sabbatho die post festum OO. SS. anno Domini 1531.

ezen egyenetlenséget lecsillapítandó, nem csak levélben inté Nádasdyt, hogy fojtaná el Gritti elleni bosszuságát, hanem erőszakos kitöréstől félvén, Budán december' 15-kén nagyaival gyülést is tartott, mellyben Grittit többi pártfeleinek boszszúja elől eltávoztatandó, kijelenté, miként őt Konstantinápolyba követül küldendi, kormányzói tisztét távolléte alatt Nádasdyra teendő ált'. De ezen intézkedés csak lecsillapítá némi időre, de ki nem irtá a' két fél közti ellenségeskedést.

Azalatt Ferdinand és Zápolya közt 1532. elejétől új tanácskozások folytanak a' béke' helyreállítása iránt, miknek azonban most sem lőn sikerök. Ugy látszik, a' schmalkaldi frigy' tagjai, Ferdinandot Zápolya' részéről biztosítva lenni nem szivesen látók, tüzelték föl emezt, 's irattak vele olly elfogadhatlan békeföltételeket.

Elfeledénk előbb említeni, miként Perényi Péter a' Sultan' és Ibrahim nagyvezér' ajándékokkal megnyert kegyébe bizakodván, egy harmadik pártot akart alkotni, szinleg közönyöst Ferdinand és János között, valóban pedig mind a' kettő iránt ellenségest. Czélja volt párthivei által magát királyá neveztetni ki, 's a' Törököt nagy adó' igéretével részére hódítván, a' másik két pártot elnyomni. Már számosan állottak hozzá a' nemesek 's 1531-ki májusban Veszprémben gyülést tartott, a' békehelyreállításának ürügye alatt. Azonban mind a' két király ideje-korán értesítetvén szándékáról, azt megsemmisítették. Perényi akkor a' körülményeknek engedvén, lecsöndesült, tervének kivitelét alkalmasb időre halasztván. Most tehát, midőn Ferdinandot a' német, Jánost az erdélyi ügyekkel

elfoglalva lenni érté, tervén ismét dolgozni kezde. Zrinyi Miklost és Bika Imrét a' sultánhoz küldé, segedelmért esdendőket; párthiveit pedig 1532-diki martiusban gyülésre hivá meg, Berenhidán tartandóra. Mind a' két király fölszólitaték, hogy a' szinleg békét 's az ország' javait tárgyazó 's eszközlendő tanácskozásokra hiveiknek a' megjelenést megengednék. Ferdinand a' bartfaiaknak valóban adott is engedelmet, követeik által e' gyülést meglátogatni, olly meghagyással azonban, hogy ott érdekeit kitelhetőleg védjék 's a' netalán ellene teendő határzatokat megakadályozzák [1]). Hasonló utasitással kellet volna János' részéről Nádasdynak megjelenni; de miután Zápolya e' gyülés' czélzatairól, valószinűleg Tamástól világosabb tudósitást vett, őt az ottani megjelenéstől eltiltotta [2]). 'S mivel Perényinek a' portához küldött követei' munkálatait Gritti füstbe röpitette, terve most is dugába dűlt.

Nádasdy' ügyei azonban mindinkább bonyolódtak, Gritti' gyűlölsége mindinkább növekedett 's avval együtt az ármányos cselszövények is Tamás' élete ellen. Gritti vezélyes tervekkel álnok szivében 1532-ki martius' végén Konstantinápolyból török zsoldos csapatok' kiséretében Oláhországba tért, ott harcznokokat szedendő zászlója alá. Innét ira ő Nádasdynak illy tartalmú levelet: [3]) „Hisszük, mikép tudva van ön előtt Oláhországba érkezésünk, noha beteges állapotban;

[1]) Pray Epist. Proc. 2, 9.
[2]) Kovachich Suppl. ad Vestig. Comit. 3, 144.
[3]) Pray Epist. Proc. 2, 12.

's mivel sok nyomos dolgokat kivánnék ő felségével ön által közleni, miket nem irhatok meg, ön e' sorokat látván, tüstént 's minél előbb lehet, ő felségétől engedelmet nyervén, Tergovista felé induljon, hol bennünket föltaláland; hogy magunk közt elvégezvén a' mondott sulyos ügyeket, önt mindjárt visszaküldhessem ő felségéhez, neki mindenekről pontos tudósítást adandót" 'stb. De Nádasdy szeme előtt tartván az Arthándyak' sorsát 's itt is bizonyos cselét látván az álnok embernek, meg nem jelent. Milly igaz volt Tamás' gyanúja, a' jövendő megmutatá. Gritti Oláhországból mintegy nyolcz ezernyi sereggel Erdélybe menvén, miután Szebent, mellyet Majláth István egyéb szász városokkal együtt Ferdinand' pártjára kódított, hasztalan ostromlá, Vizaknán gyülést tartott, szinleg azon vidéken Zápolya' uraságát megerősítendő. Itt Athinay Simont, az arany és sóbányák' fölügyelöjét azon ürügy alatt, hogy a' kincstárt megkárosította, valóban pedig bosszúból; mivel a' gubernatori oklevelet ő sem irta volt alá, törvényes itélet 's Zápolya' tudta nélkül fölakasztatá [1]).

Egy titok, mellynek tudományára épen ez időben jutott Nádasdy még inkább megismerteté vele az Olasz' álnok lelkét. Gritti még Oláhországból jelenté János királynak, miként a' sultán őtet nem sokára nagy sereggel követendi, János' uraságát az ellenfél' megtörése által erős lábra állítandó 's Bécset ostromlandó; egyszersmind tanácsolván neki, hogy Soliman' megérkezésének idejére pártja' minden

[1]) Istvánffy Lib. 12, 120.

nagyait összehíván, annak jelenlétében velök országgyülést tartson; mi által pártfogójának igen megnyerendené tetszését. A' gyönge lelkü Zápolya ki igen megszokta már magát Gritti által vezettetni, javallatát elfogadá 's a' gyülést kihirdette. Azonban Nádasdy Andronicus Tranquillus, Gritti' titoknokától (kit mióta az Olasz' gyülölségétől tartania kellett, magának némi jótétemények által lekötelezett) kipuhatolta a' titkot, melly ezen országgyülés alatt létesitendő volna. Miként t. i. Gritti' czélja nem egyébb 's nem csekélyebb, mint az egybegyült, gyanútlan nagyokat Zápolyával együtt elfogni 's az országot török segedelem által saját számára elfoglalni, vagy ha terve egészen kedvezőleg ne létesittethetnék, azt egyenesen a' török' uraságára bocsátani [1]). Gondolhatni, menynyire fölingerelé Nádasdy' egyenes lelkét e' fölfedezés. Most jutott már kezébe a' kulcs, mellyel Grittinek egész tervébe behatott, 's azon tetteinek czélzatát is megfejtheté, mellyek lelkében azelőtt gyanút gerjesztének ugyan, de a' titkos szövedékbe világos pilantást nem engedének 's egyébiránt sem az ország' jávával sem Janos király' érdekével megegyeztethetők nem valának. Egész erejét a' czélra fordítá tehát, hogy Zápolyát a' titokról tudósitván vele a' gyülést visszavonassa, intvén egyszersmind őtet, hogy az Olasz' szándéklatait 's tételeményeit figyelmes szemekkel kisérje. Tamás czélját ugyan elérte Zápolyánál: a' gyülés viszszaparancsoltaték; de azt még sem gátolhatta meg, hogy János Gritti' ösz-

[1]) Szentgyörgyi Kovachichnál script. Min. 1, 133 köv.

tönzésére pártja' számos nagyait Soliman elfogadására Budára ne szólítaná [1]); ezek azonban, valószinűleg Nádasdytól megintetvék nehányat kivéve, nem jelentek meg [2]). Ez idő óta változhatatlan föltétele volt Tamásunknak Ferdinandhoz visszaszegődni, mihelyt azt ország' javának és saját becsületének csorbulása nélkül teendheti.

A' sultán 1532. nyár' elején valóban megjelent, Zápolya őt Budán fogadá; de a' titkos terv mivel a' magyarok közül kevessen voltak jelen, nem létesítetheték. Sőt szándékáról is, Bécset ostromlani, lemonda Soliman, miután hallá, hogy a' város mellett nagy számu sereg, őt készen váró, táborozik; 's megelégedett ez' uttal Stiriát pusztítani. Nem mellőzhetem itt el Jurissichnak azon halhatatlan tettét, hogy Kőszeget, a' csekély készületű 's erősségű várat, harmincz nyolcz rendes harcznokkal 's mintegy hétszáz rögtön fölfegyverzett földmívessel olly vitézül védelmezte, hogy azt Soliman egy hónapig hasztalan 's nagy veszteséggel ostromolván, végre dicstelenül odahagyta, megelégedvén azzal, hogy a' várbeliek megengedék „falaikra egy török zászlót, visszavonulása után mindjárt levetendőt, tüzni ki. Mig Kőszeg ostromoltaték, a' török sereg' egy része Sárvárnak [3])

---

[1]) L. Zápolya' levelét Dobóhoz. Epist. Proc. 2, 15.

[2]) Azért irá Erdődy, zagrábi püspök Nádasdynak; „Certum est, nos cum Caesare Turcorum constitui nullo modo volumus, nisi, quod Deus avertat, ligatos nos duxerint." Epist. Pro. U. o.

[3]) Sárvár Kanizsay Orsolya után; kivel Tamás 1532. elejétől fogva jegyben járt, ennek birtoka vala.

bévételére küldetett; de Batthyáni [1]) Ferencz, Vas vármegyei főispán a' Nádasdy által beszállított, őrsereggel ezt is megmentette. Miután pedig Osztria' szélein Kassán aga is csatát vesztett volna, Soliman Stirián és Koronthán keresztül pusztítva 's gyilkolva Belgrádba, innét Stambulba visszatért.

Ferdinad ezután sikerrel folytathatta volna hadi munkálatait; de mivel a' Bécsnél táborozó német sereg a' zsoldok' elmaradása miatt nagy részint széllyel oszlott, erőben ismét szükölködvén, a' portához követet külde, békét eszközleni. Zápolyával pedig december 31-kén 1532. négy honapnyi fegyverszünetre lépett, azalatt a' békéről tanácskozásokat véle is folytatandó. Zápolya e' végre Nádasdyt küldé ki Frangepán Ferencz, kalocsai érsekkel és Verbőczivel. Mig ezek Ferdinand' követeivel a' békéről — mellyet Báthory nádor Zápolya elleni gyűlölségből, más részről pedig Gritti saját érdekei miatt létre jönni nem engedének — sikeretlenül tanácskoznának, Záray Jeromos, Ferdinand' követe 1533-diki januar' végén a' Törökkel fegyverszünetet kötött, Zápo-

[1]) Pray Epist. Proc. valamint MSS. Tom. 55, 452. is hibásan állítjá, hogy *Nádasdy* Ferencz, Tamás' atyja védte légyen Sárvárt. Ez nem Nádasdy, hanem *Batthányi* Ferencz volt; miként Hist. Reg. Hung. 3, 27. önmaga is megismerni látszik. Nádasdy Tamás' atyja valószinűleg már rég elhalt; Vas megyei főispán legalább soha nem volt; hanem 1527. óta Bátthyáni Ferencz viselé e' tisztséget. L. Lehoczky „Status et Ordines serie chronologica e Diplomatibus deducti" stb. czimű munkájának 1, 120. lapját.

lyára is kiterjedőt. Mielőtt azonban ez létesült volna, Zápolya értesítetvén, miként Záray a' sultánt ellene fölingerli 's nagy igéretekkel királya' részére megnyerni törekszik, Grittit Konstantinápolyba küldé, Ferdinand' munkálatait megakadályozni, részint pedig azért is, hogy lecsillapítsa a' viszálkodásokat, mellyek Nádasdy 's az Olasz között mármár nyilvánosan kitörendők valának. Látván t. i. Tamás, miként Gritti mindenekben saját érdekére 's titkos terve' létesítésére dolgozik 's a' békét is, mellyről most tanácskoztanak, szint' ezen okból nem engedé helyreállani, ellent alkalmilag többször keserűen kikelt; mi által annyira fölforrasztá Gritti' gyülölségét, hogy ez Nádasdy' halálára megesküdött [1]). Nádasdy ezt Andronicus Tranquillustól megtudván, végre eltökélte magát, megtenni a' rég szándéklott lépést, mellytől eddig is csak a' hon' java tartá vissza. Azon reménye, mi szerint Zápolya az Ozman' segedelmével az egész országot kormánya alá hódítván 's Ferdinandot a' magyar koronáról lemondani kényszerítvén, a' pártokra szakadás szülte nyomort megorvoslandja, 's aztán jó móddal a' török befolyást is elmellőzvén, a' letiprott honnak az annyira szükséges békét visszandandja — e' reménye, mondám, már végkép eltűnt; 's „gyűlölni kezdé a' pártot, mellyet csak a' Török tartá fenn" [2]). „Látván — u. m. szentgyörgyi [3]) — János király' állapotát a' török barátságnak és

[1]) Isthvánffy Lib. 12, 120.

[2]) U. o.

[3]) Kovachichnál script. Min. 1, 133.

védelemnek alája vetve; tapasztalván Gritti Lajos' barátságának is álnokságát, ki ámbár azon jó akarat' szine alatt adaték Solimantól János mellé, hogy a' királyt Ferdinand' hatalma ellen védené; de valóban csak az volna a' czél, hogy Magyarország a' Töröktől meghódoltatván, a' velenczeieknek adózóvá tétessék." Minél fogva előrelátván, miként a' gyönge lelkű Zápolya nem csak a' török kegyelem' kényétől meg nem mentheteni magát 's birtokát, hanem Grittit sem, noha egyenesen a' hon' veszedelmére munkálót 's a' legnemesebb, legjobb honfiak' élete ellen töröt sem rázhatja le többé nyakáról: eltökélte azért magát, odahagyni a' pártot, mellyen álnok fondorkodás 's hondúló cselszövények űzik ördögi játékokat, a' legnagyobb erőfeszités mellett sem győzhetőt le, 's mellyen saját életét is veszedelemnek, nem a' hon' javáért kiállandónak, hanem alacsony lelkek által szövöttnek, látta szüntelen kitétetve lenni. 'S „gyakran megemlékezvén azonkivül — igy folytatja alantabb szentgyörgyi [1]) — törvényes királyának érdemeiről, semmit inkább nem kivánt, mint jó móddal pártjára visszatérni 's erejét neki 's a' hon' javának szentelni."

Mihelyt tehát Gritti Konstantinápolyba költözött, Nádasdy néhány barátai, kivált Szalaházy Tamás, egri püspök 's cancellár által dolgozni kezdett, Ferdinand' kegyelmét visszanyerni 's az ezt biztosító oklevelet kieszközleni; sőt e' tárgyban Zápolya' tudta nélkül személyes összejövetelt

[1]) U. o. 134.

is tartott 1533. vége felé Szalaházyval [1]). Ferdinand örömmel fogadá Nádasdynak, kit, miként Szentgyörgyi irja, erényeiről ismeretest már azelőtt becsülni tanúlt, ezen szándéklatát; és Szalaházy Tamást 's Thurzó Elek országbirót bizá meg a' vele teendő egyezkedésre; mi végre 1534-ki augustus 6-kán illy értelmű oklevél [2]) által létre hozaték: „Ezek, miket fölséged' parancsának erejénél fogva nagyságos Nádasdy Tamásnak igértünk. Királyi fölsége grof Kanizsay László' 's ennek fia Ferencz' valamennyi örökös jószágáit ajándékozandja Nádasdy Tamás urnak és Kanizsay Orsolya asszonynak [3]), 's minden örököseinek

[1]) Pray Epist Proc. 2, 42; — [2]) U. o. 2, 55.

[3]) Kanizsay Orsolyát még 1535-ben jegyezte el magának Tamás 's ugyanakkor János király által meg is fiusíttatta, az az fiu ággá tétette. Ursula itaque filia unica (t. i. Kanizsayé) eodem anno (1532) ab Joanne in sexum masculinum praefecta et Thomae de Nádasd desponsata." Vagner Collect. Gencolog. Dec. 1, 111. Méltónak tartom itt a' praefectióról szóló oklevelet is egész terjedelemében közleni. „Nos Joannes Dei gratia 'stb. Memoriae commendamus stb. Quod cum ad supplicationem nonnullorum fidelium nostrorum per eos pro parte Generosae et Magnificae puellae Ursulae, filiae Magnifici quondam Ladislai de Kanysa, nostrae propterea factam Matti; tum etiam, quia intentione ad id inducti, ne scilicet ipsam puellam Ursulam, ex tam insigni et vestusta familia ortam, exhaereditari et ultimam ipsam exstingvi contingat, maxime vero ob id quoque, ne (bona) quondam Ladislai de Kanysa in propingvitate et vicinitate et serie posita, in manus aut deditionem hostis nostri Ferdinandi Bohemiae regis, aut aliorum quorumcunque aemulorum nostrorum partes eius

ugyanazon joggal, mellyel azokat Kanizsay László birta. Továbbá mind azon jogokat, mellyek azon házhoz és családhoz tartozók, akármelly javadalmakra, mellyek most idegen kézen vannak.

---

foventium, quovis modo devenire possint, ex quo nobis et huic regno nostro hoc potissimum disturbiorum tempore maximum incommodum sequi posset; eandam puellam Ursulam et per eam illum, cui ipsa nupserit, dummodo is reipsa et cum effectu noster fidelis sit, non obstantibus quibuscunque contractibus, inter quoscunque tempore praedecessorum nostrorum divorum Hungariae Regum habitis et factis, et postmodum per Majestatem nostram qualitercunque confirmatis, in universis bonis, castris, castellis, oppidis, villis, possessionibus praefati quondem Ladislai de Kanysa, consequenterque Francisci, similiter de Kanysa, filii eiusdem his diebus defuncti, ubivis et in quibuscunque Comitatibus regni nostri Hungariae et etiam Slavoniae existentibus et habitis, in veros haeredes et successores masculinos, duximus instituendam praeficiendamque et creandam, instituimusque praeficimus et creamus, dicta universa bona, castra 'stb. ac quaelibet iura, portionesque possessionarias, praefatorum quondam Ladilai de Kanysa, et Francisci filii sui eisdem ipsorumque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus masculini et feminei universis, in perpetuam haereditatem adscribendam, ea tamen cum conditione praefatae puellae Ursulae, et nemini alteri, nisi illi, qui actu reipsa, uti praefertur, fidelis noster sit, nubat, et nihilominus totum et omne ius nostrum regium, siquid in dictis universis bonis 'stb. ac iuribus, portionibusque possessionariis qualitercunque haberemus, aut nostram ex quibuscunque causis, variis, modis et rationibus concernerent Majestatem, ac pariter cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, terris scilicet arabilibus, cultis et incultis, agris,

— — Várat ő felsége Tamás urnak és jegyesének visszaadandja. — — apátságot ő felsége most ez uttal arra ruházandja, kit Nádasdy Tamás ur alkalmasnak ajánland. A' horvátországi grófok visszadandják a' — — várhoz tartozó javakat, azoknak jövedelmeikkel együtt. Nádasdy Tamás ur ő felségétől fizetést nyerend (salarium) száz lovag' tartására, annyit, mennyit a' királyi hadnagyok a' múlt évi szabályozás szerint húznak. Eszközleni fogja a' királyi fölség, fenséges Mária királynő asszonynál, testvérénél, hogy az — — aknákat Nádasdynak inkább, mint akárkinek másnak adja ki haszonbérbe. A' királyi fölség Tamás uratnem kényszerítendi, hogy Zápolya' személye ellen harczoljon, kivévén ha maga a' király is jelen volna a' hadban. De valahányszor Zápolya török sereggel hadakozandik, a' fönebbi kivétel meg

---

pratis, pascuis 'stb. generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis, sub suis veris et antiquis metis existentibus, praemissis sic, ut praefertur, stantibus et se habentibus, animo deliberato et ex certa nostra scientia, ac plenariae potestatis nostrae plenitudine, praefatis puellae Ursulae, ac per eam alteri fideli, cui scilicet nupserit, ipsorum haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis dedimus, donavis et contulimus, imo damus, donamus et conferimus iure perpetuo et irrevocabiliter tenenda, possidenda pariter et habenda, salvo iure alieno, harum nostrarum, quibus secretum et authenticum sigillum nostrum est appensum, vigore et testimonio literarum mediante. Datum in civitate nostra Lippa die Dominico proximo ante Festum B. Barnabae Apostoli, anno Domini 1532, regnorum nostrorum anno sexto.

nem álland, hanem azon esetre személyesen nem jelenhetnék is meg, zsoldosait a' hadhoz küldendi. Biztosítja őt a' király, hogy azon esetre sem hagyandja János' részére esni ha az ország két felé osztatnék; sőt ha az egész ország János' birtokába kerűlne is, eszközlendi, hogy a' fönebb érintett föltételek előtte is teljes erejűek legyenek. Kegyelmet nyer minden tetteiért, mondásáiért 's irataiért mind ő, mind barátai 's rokonai, kik a' királyhoz visszatérendenek 's az elfoglalt javak ezeknek is visszaadatnak. Azok miatt pedig, mik eddig Nádasdy Tamás ur által miveltettek, sem személyben, sem javakban, sem becsűletben a' királyi fölségtől meg nem sértetik, 's másoktól sem engedi őt megsértetni a' királyi fölség. Költ Vásárhelyen (Csongrád megyében) urszineváltozása' (august. 6-án) ünnepén 1534-ben."

Zápolya tudta ugyan, miként Nádasdy Ferdinand' pártjához viszszamenni szándékozik, mert Tamás önmaga többször sürgette őtet ez iránt engedelemért [1]), okul adván mind személyének Gritti' fondorlatai miatt, mind jegyese' jószágainak veszélyben forgását, miután Ferdinanad azon vidéken, hol ama javak fekvének, Zápolyánál erősebb lábon állott, de ezen egyezkedése Tamásnak Ferdinanddal titokban maradt ellőtte mig

[1]) Szentgyörgyi eml, h. „Nec defuit optimae ac salutari voluntati successsus felix et fortunatus; despondens enim sibi unicam filiam Ladislai Kanisai, adito aliquoties rege Joanne, dimissionem privatim petiit defendendorum bonorum uxoriorum causa, partibus Ferdinandi iam tum in illis locis invalescentibus." 'stb.

Tamás az utólsó lépést nyilván 's becsülettel meg nem tehette. Gyanúját azonban illy valami felől az egyezkedés után három honnappal eliggé elárulja azon kétes értelmű levél, mellyet Márton napján (1534) Tamáshoz bocsátott 's őt felszólítja, hogy minél előbb jelenjen meg Lippán, az udvarában. Azonban megjelent-e kétséges, minthogy akkor a' nem sokára létesitendő házassággával 's családi ügyeinek rendezésével volt elfoglalva.

Utban vala már azalatt Gritti is Konstantinapolyból. Oláhországba egy török csapattal megjelenvén, ott még több zsoldosakat szedett, szinleg az erdélyi szászokat János királynak meghódoltatni, valóban pedig aligha nem Erdélyt saját számára elfoglalni. Valószinűleg még ott mulatása alatt tudósitaték valamellyik kegyencze által, miként Nádasdy Zápolyától elpártolni szándékozik. E' hir ugyan kedves lehete néki, ha csak ugyan szándéka volt ez úttal Erdély' elfoglalását megkisérteni; mert ő nem csak gyűlölte Tamást; hanem tartott is tőle, ki őt tervei' kivitelében leginkább akadalyozhatá. De egyszersmind bosszonkodott is, hogy őt hatalmába többé nem ejtheti 's minden reménye, magát rajta megbosszúlni, füstbe repűl. Csalárdsághoz fogott tehát, lelke' ezen legsajátabb, legkitünőbb tulajdonához. Egy czinkost fogadott szolgálatába nyolczvan aranynyi dijért, hogy ez Kanizsay László' fiának, Orsolya testvérének adván ki magát, török segély által annak birtokait, jegyese után már Nádasdyra nézőket, elfoglalja [1]). Cselének azonban sikere nem

[1]) Pray Epist. Proc. 2, 44.

lőn 's nem sokára önmaga is elvette alávalóságának méltó jutalmát: miután t. i. Erdélyben egy török, moldvai 's oláh harczosokból szerkezett sereggel megérkezett, említett tervét, ha a' szerencse akarja, kiviendő, 's Czibak Imrét, egy év óta Erdély' kormányzóját, a' mindenkitől kedvelt 's nagyrabecsült hazafit orozva megölette volna, az egész erdélyi nemesség föltámadt ellene 's Majláth István' vezérlete alatt Medgyesen, hova futott, ostrommal szorongatta; honnét midőn elillanni szándékoznék, Kendy által fogattatván, két fiával 's Doczyval, Czibak' gyilkosával együtt fölakasztatott. Zápolya valamint fájlalta Czibak' méltatlan halálát, ugy ellenben Grittiénak titkon örült; mert már ő sem túrhette a' kevély örhaszonleső embert, kivált miután még Konstantinápolyból is megintetett, hogy szemmel tartaná őt, ha nem akarja személyét 's országát fondorlatinak áldozatul hagyni. Azonban, mivel attól tartott, netalán Soliman rajta bosszúlja meg Gritti' halálát, Ferdinanddal bizonytalan időre, mig allandó béke köttethetnék, fegyverszünetre lépett.

Nádasdy még Gritti' halála előtt ismét sürgette Zápolyánál elbocsátatását; de mivel ez jól tudá, hogy őtet, párthivei közt kétségkivül a' legügyesbet, legjobb lelkületűt igen sajnosan fogja nélkülözhetni, kérelmét mindig megtagadá, sőt a' marmarosi tartomány' minden jövedelemeiknek igérettével igyekezett őt szorosabban magához csatolni [1]). De hasztalan; Tamás' föl-

[1]) Pray Epist. Proc. 2, 61. „Dicat D. Thesaurarius quidquid voluerint, tamen Marmarusium cum o-

tétele nem vala többé megváltoztatható; csak a' mód iránt nem tudta még elhatározni magát, mellyel Zápolya' pártjáról ennek kérlelhetetlensége mellett becsülete' csorbulása nélkül nyilván lemondhasson. Azalatt már azon akadályok is, mellyek menyekzőjét mindeddig halasztották, eltüntenek, 's annak megülésére Zápolyától időt nyervén, jószágaiba utazott, János királyhoz soha többé vissza nem térendő. Menyekzőjét barátainak körében nagy fénynyel tartotta Hold-Mező-Vásárhelyen 1534. végén, vagy a' következő év' első napjaiban [1]).

Azalatt Ferdinandtól több rendbeli levelek érkeztenek hozzá, Bécsben megjelenését sürgetők [2]); mik által végre kénytelenítetett, Zápolyávali viszonya iránt elhatározó lépést tenni. Mivel tehát, eddigi kérelmeinek sikertelenségéből itélvén, elbocsátatását Zápolyától jó szerrel megnyerni nem remélhető, mielőtt Bécsbe indult volna, levelet külde hozzá, mellyben megemlítvén a' hűséget, mellyel eddig iránta viseltetett, előadván, miként neki azon körülményekben, mellyekbe a' Töröknek védelem' szine alá rejtett uraság által tétetett, hasznára többé nem lehetne, érintvén az uj viszonyt is, mellybe Ferdinanddal lépett, egyszersmind engedelmességét is fölmondá, 's kéré magát a' hüség eskűjétől feloldatni [3]). Milly

---

mnibus prov entibus est in manu Dominationis vestrae."

[1]) L. Erdődy', zágrábi püspök' levelét Epist. Proc. 2, 58. [2]) U. o 2, 60.

[3]) Quod (t. i. dimissionem) postquam multis precibus obtinere nunquam potuisset, accepta tandem

fájdalommal vette e' levelet Zápolya, ki épen ez időben több előkelő párthiveitől is elhagyattaték, kitünik egy 1535-ki juniusban irt leveléből Nádasdyhoz. Megismeri ebben János Nádasdy' szolgálatainak hűségét, említi a' bizodalmat, mellyet benne olly annyira helyezett, hogy tőle még kincstárának kezeléséről sem kért soha számot; de egyszersmind szemére vetvén a' jótéteményeket is, mellyeket reá halmozott 's a' méltóságokat, mellyekbe fölemelte, keserűen panaszkodik, hogy épen most hagyja el őt, midőn reá legtöbb szüksége volna. De Tamás többre tartván Zápolyaénál a' hon' javát, mellyet a' török kénytől meg nem menekhetőnek pártján kellőleg nem eszközölhetett, a' panaszokra meg nem indult.

Az ügy, melly miatt Nádasdy Bécsbe megjelenni sürgettették, a' békéről tanácskozások valának, mellyek már 1533-ki nyár óta folytanak. Mivel azonban Ferdinand vetélkedő társát Gritti' halála miatt török segélytől megfosztatandni gyanítá, 's e' miatt őt sulyosabban nyomó föltételeket szabott elő, a' béke helyre nem állhatott; a' fegyverszünet azonban 1536-ki februar' végéig terjeszteték ki.

Báthory nádornak épen a' béke tanácskozások' végén történt halála után Ferdinand országkormányzóról gondoskodván, 1535-ki october 4-kére Nagy-Szombathba országgyülést hirdetett. Czél-

---

facultate domum revisendi, per litteras ex itinere obedientiam ei regi debitam, non sine magno eius dolore renunciavit." Szentgyörgyi eml. h.

ja volt itt a' rosz tanácsnokoktól elcsábítatott királynak német tábornokot rendelni kormányzóvá; mi midőn a' gyülésen szőnyegre kerűlt, a' rendektől nagy zajgással fogadtatott. Sérté őket az is, hogy Ferdinand személyesen nem jelent meg a' gyülésen. Mi okoknál fogva a' gyülést szétoszlatván, sérelmeiket irásban küldék föl a' királynak, panaszkodók: miként az ország' nyomorúsága nagy részint a' király' távollétéből származik: innét a' törökkeli szünetlen viszályok; innét számos nagyok' 's nemesek' féktelensége 's erőszaktételei; innét a' német tábornagyok' kiállhatlan zsarlásai; innét a' magányosaktól vert rosz pénz' eláradása. Kérik egyszersmind a' királyt, hogy ezeknek megorvoslására 's a' Zápolyávali békétlenségek' lecsillapítására minél előbb másik országgyülést tartana, általa is személyesen meglátogatandót [1]).

Ferdinand megismervén a' rendek' kivánatinak igazságát, helytartó kormányzóul Thurzó Eleket, eddigi országbirót nevezé ki, és november' 19-kére Pozsonyba országgyülést hirdetett. Untató 's célunktól messzevivő volna az e' gyülésen alkotott törvényczikkelyeket felhordani. Az egész törvénykönyvnek fő iránya, hogy az annyi idő óta sanyargatott országnak a' béke visszaadassék 's a' viszályok gyökerestül kiirtassanak.

Nádasdy, ki mindjárt visszatérése után Ferdinandhoz a' belső tanácsnokok' sorába igtattaték [2]),

[1]) Vagner Analecta Scepus. 2, 180. kövv. — Engel 4, 116.

[2]) Engel 4, 44. állítja hogy tárnokká is akkor nevezteteti ki. Szentgyörgyi — Kovachichnál Script. Min,

ugy látszik, még a' gyülés alatt, vagy bizonyosan mindjárt annak végzetével, bizontalan, mi okból, Bécsbe hívattaték; midőn azonban barátai

---

1, 135. — ugyan azt bizonyítja: „Primo consilio — u. m. — allectum, Praetura liberarum, seu sociarum civitatum, postea Banatu Regnorum Croatiae" stb. Azonban nem csak a' hozzá intézett levelekből, Praynál Epist. Proc. 2, olvashatókból, hanem egy kezemnél lévő oklevélből is kitünik, miként ő csak 1540-ben, 's bánsága után, lett tarnokká. Mivel ezen említett oklevél kinyomatva még nem találtatik, 's a' nagy tekintetü Nádasdy család' genealogiája' tekintetében igen érdekes, czélszerünek látom, azt itt egész terjedelmében közleni: „Nos Maria Theresia, Dei gratia Romanorum Imperatrix stb. stb. Memoriae commendamus stb. quod fidelis Noster, Nobis sincere dilectus, Spectabilis ac Magnificus Comes Leopoldus Florianus de Nádasd stb. Majestati Nostrae demisse exposuerit: qualiter sub Divo Rudolpho secundo, piae memoriae Imperatore, ac Hungariae, Bohemiaeque Rege, in anno 1597 Proavus suus Comes Franciscus Nádasdy Incolatum in antelato Regno Nostro Bohemiae obtinuerit, qua praerogativa per temporum vicissitudines quodammodo in oblivionem veniente, hanc nunc pro se ac Fratribus suis renovari cuperet, ad assequendum vero finem super demisse exhibita Genealogiae Familiae suae Comitum de Nádasd ad Impetrantem deductione, fidedignis literis testimonialibus egeret: Majestati Nostrae humillime supplicando, quatenus Nos eidem Comiti circa praemissa benigne providere digu aremur: Nos igitur huiusmodi supplicatione clemenler exaudita et admissa, negotium hoc respicientia Acta et authentica Documenta in Archivo Regiae Cancellariae Nostrae Hung.-Aulicae reperibilia investigari, cum iisdemque praenotatam Genealogiae deductionem ex asse comportari fecimus, ex quibus omnino erutum, compertumque sit: Comitem Thomam de Nádasd, qui anno 1537. Ba-

által az udvarból megintetnék, miként némelly ellenségeitől a' király előtt gyanúba hozatott vol-

---

nus Croatiae; anno 1540. Judex Curiae Regiae, et anno 1554. Palatinus Regni Hungariae creatus; ex Consorte sua Ursula Kanisay, filia Ladislai de Kanisa genuisse Franciscum I. qui anno 1587. Agazonum Regalium Magister, et Caesareo-Regius Consiliarius, ex Consorte sua Elisabetha de Báthor, filia Magnifici olim Georgii de Báthor, genuit Paulum, qui anno 1604. Supremus Comes Comitatus Castriferrei, et anno 1625. Partium Regni Hungariae Cis-Danubianarum Generalis Capitaneus, Caesareo-Regius Consiliarius, et Cubiculariorum Regalium Magister, ex Juditha Revay, Consorte sua genuit Franciscum II. et Annam. Franciscus II. qui anno 1633. Comitatus Castriferrei Supremus Comes, anno 1644. Caesareo-Regius Camerarius, anno 1646. Curiae Regiae Magister et anno 1664. Judex Curiae Regiae, nec non Comitatum Szaladiensis et Simeghiensis Supremus Comes, et Consiliarius Intimus ex Consorte sua Anna Julianna, Comitissa Eszterházy, Comitis olim Nicolai Eszterházy, Regni Hungariae Palatini filia, undecim proles genuit, utpote I. Stephanum, qui anno 1669. Patre vivente Supremus Comes Comitatus Castriferrei declaratus. 2. Franciscum III. qui anno 1670. pro successore in officio Supremi Comitis Comitatuum Szaladiensis et Simeghiensis denominatus; anno 1690. Caesareo Regius Consiliarius, Camerarius. et anno 1711. Generalis Campi Marschalli Locumtenens, anno vero 1714. Generalis Cavaleriae seu Equitatus. 3. Ladislaum, qui anno 1710. Episcopus Csanadiensis et anno 1713. Praepositus Maior Capituli Jaurinensis et Custos Albensis. 4. Thomam II. qui anno 1713. Supremus Comes Comitatus Simeghiensis, anno 1715. Sacrae Regni Hungariae Coronae Conservator et Intimus Caesareo-Regius Consiliarius. 5. Nicolaum, qui anno 1684. Abbas SS. Petri et Pauli Apostolorum de Kacs; anno 1689.

na, mielőtt a' hívásnak engedelmeskednék, szabad menet-jövetet biztosító levelet eszközle ki

Praepositus Capituli Quinqueecclesiensis, expost similiter Praepositus Capituli Posoniensis, et Episcopus Sibinicensis. 6. Christinam Consortem Comitis Nicolai Draskovics. 7. Claram. 8. Catharinam. 9. Magdalenam Consortem Comitis Joannis Draskovics, 10. Theresiam. 11. Sophiam. Stephanus primogenitus Francisci II. ex Maria filia Comitis olim Stephani Tököly attunc sua, expost Comitis Henrici Joannis a Thurno consorte, genuit Paulum II. qui anno 1714. Supremus Comes Comitatus Bodrogiensis; eius Consors Anna Mariae Comitissa Gillies; Hic defecit. Franciscus III. habuit tres Conthorales: prima erat Elisabetha filia Comitis Petri Sechy. Secunda: Margaretha nata Comitissa Herberstein, ex qua genuit Theresiam deinceps Monialem S. Ursulae; tertia Rosa Rebecca, nata Comitissa Schrattenbach, ex hac genuit septem proles supperstites; 1. Leopoldum Florianum. 2. Balthasarem. 3. Franciscum Michaelem. 4. Josephum Christianum. 5. Julianam. 6. Mariam Annam et 7. Franciscam Catharinam. Leopoldus Florianus Primogenitus Francisci III. filius, qui anno 1730. Regii Locumtenentialis Consilii Consiliarius, anno 1737. Intimus Caesareo Regius Consiliarius, anno 1739. Tavernicorum Regalium Magister, anno 1744. Director Commissarius Provincialis, anno 1746. Agozonum Regalium Magister, et eodem anno Cancellarius Hungarico Aulicus. Anno demum 1751. Comitus Comaromiensis Perpetuus Supremus Comes; ex Consorte sua Josepha nata Comitissa a Trautmanstorff, genuit superstites 1. Franciscum Xaverium. 2. Michaelem. 3. Rebeccam. 4. Julianam. 5. Theresiam et 6. Elisabetham. Harum nostrarum secreto sigillo nostro, quo ut Hungariae Regina utimur, inpressive communitarum, vigore et testimonio Literarum. Datum in Archi Ducali Civitate Nostra Viennae Austriae Austriae die 17. Mensis Aprilis Anno Domini 1752.

a' királytól. E' levélből [1]), melly 1536-ki januar' 1-ső napján költ, csak annyit értünk, hogy Tamásnak némi ügyei valának, magával a' királylyal személyesen végzendők. A' gyanú hihetőleg onnan származott, hogy az előbbi nagy-szombathi gyülésen több más nagyokkal ő is talán kikelt az inditmányba hozott német kormányzó ellen.

1536. elején a' béketanácskozások Zápolyával ismét megkezdettek; de siker nélkül; az V. Károly császártól hozzá küldetett lundi érsek sem végezhetett vele semmi kivánatost. A' háború tehát a' tavaszszal együtt megnyílt 's Szathmár-Némethi, Kassa és a' Szepesség valának a' harcz' tanyái. Ez utobbik' városait védelem helyett annyira nyomták és zsarolták a' német tábornagyok, hogy kénytelenek valának a' királynak kijelenteni, mikép eltökélvék, az ellenkirály' pártjára lépni, ha nagyobb kiméllést nem tapasztalandnak. Mig itt a' háború változó szerencsével folyt, hírek érkeztek, miként az Ozman jövő évben nagy sereggel készül megtámadni Ferdinand' birtokait. A' király tehát az ellenkészületekre költséget szerzendő, 1537. elején Pozsonyban gyülést tartott, melly minden portára három forintot vetett ki 's hadkészületi rendelményeket alkotott. A' török had valóban megjelent a' nyár' közepén, 's Ferdinand mintegy huszonnégy ezer főnyi sereget küldött elébe Katzianer' vezérlete alatt a' határszélekre. De a' gondatlan vezér az eleséget igen messze hagyván hátra, Eszéktől, mellyet ostrom-

[1]) Pray Epistol. Proc. 2, 65. kövv.

lani kezdett, néhány nap után éhség miatt kénytelen volt hirtelen visszavonúlni, nagy veszteséggel üzetve a' Töröktől.

A' király attól tartván, hogy a' diadalmas török sereg még folytatandja munkálatait, miután Batthyáni Ferencz a' horvátországi bánságról lemondott, valószinűleg azért, mivel az eszéki táborozásban elmellőztetett 's tartományában a' fővezérség Katzianerre bízatott, Nádasdyt és Keglevich Pétert, Horvát-Dalmát- és Tótországi bánokká nevezé ki azon meghagyással, hogy tartományaikban még ez évben gyülést tartván, azoknak védelméről a' rendekkel tanácskoznának. E' gyülés Kőrösön tartaték Karácson' táján, mellynek huszonhat czikkelyei [1]) többnyire hadi készületek iránt rendelkeznek. Milly szükségesek voltak azok, megmutatta a' jövő év: tavasz' elején a' Török uj mozgásokat tőn 's mielőtt a' bánok sereget szedhettek volna, Dubiczát és Jesszenováczot elfoglalta; de mihelyt a' sereg készen állott, a' szerencse is tüstént megfordúlt. Nádasdy — Keglevich' betegsége miatt honn maradni kénytelenítetvén — Jesszenováczot rohanás által visszavevén 's a' martalékot harczosai közt fölosztván, a' várat lerontatá. Azután egy sajkahadat szerezvén, Dubiczát szárazon 's vizen kezdé ostromlani, 's már remény is biztatá, zászlóit nem sokára falaira tüzhetni, midőn a' közel fekvő Belgrád' vidékéről kémek érkezének, hírül hozók: Solimant tömérdek sereggel sietni Pannonia felé 's az előcsapatot, már Szemendre körül táborozni. E' hír

[1]) L. azokat Corp. Jur. 4, 366. kövv.

leveré a' mieink' kedvét's Nádasdy még több hadat szedendő, az ostrommal fölhagyott [1]). Később azonban nem csak Dubiczát visszavette, hanem az egész tartatományból is kiűzte az Ozmanokat, 's mig ő Keglevichcsel e' tartományokat kormányzá, — miként Ratkay tudósit [2]) —, sem a' Kulpa' bal, sem a' Száva' jobb oldalán nem sikerűltek a' török csapatok' betörései; mert mindig veszteséggel üzettek vissza.

Mig a' háború az alsó részeken illy szerencsével folyt, Ferdinand' követei, a' lundi érsek és Fels tábornok Zápolya' biztosaival Nagy-Váradon a' békéről tanácskoztanak; mi végre 1538-ki februar' 25-kén negyvenkét czikkelybe foglalva létre állott [3]). A' lényegesb föltételek ezek: Károl császár 's Ferdinand király Zápolyát törvényes királynak ismerik 's testvéröknek fogadják. Erdélyt Zápolya, Horvát-, Dalmát- és Tótországot Ferdinand egészen birja; Magyarország a' *status quo* állapotban osztassék föl, János' halála után a' mellék tartományokkal együtt egészen Ferdinandra háramlandó. Zápolya' fia — ha ollyant nemzene — atyja halála után „szepesi hesczeg" czimmel minden családi birtokot visszanyerend. Igértetik továbbá kölcsönös segély minden ellenség ellen; 's ha e' béke miatt János országából

[1]) Isthvánffy Lib. 13, 136. — A' jesszenováczi diadalt Szászki-Thomka, Dufren' folytatója Keglevichnek tulajdonítja. Nádasdyt állítván betegsége miatt honn maradottnak. De egy oklevélből czáfolhatlanul Nádasdy' részére vívja ki azt Katona 20, 1163. kövv.

[2]) Memoria Regum et Banorum Lib. 4, 121.

[3]) L. azokat Katónánál 20, 1077. kövv.

a' Török által kiüzetnék, Károly és Ferdinand illő eltartásáról gondoskodandnak. A' béke' nyilvánítása után egy köz nádor választassék; a' többi méltóságokat mind a' két király tetszése szerint ruházandja híveire. Végre a' béke' nyilvánositása, netalán Soliman azt Zápolyán megbosszúlja, alkalmasabb időre halasztassék.

A' gyanút azonban Soliman előtt el nem kerülé János király; de még is szerencsés vala őt nagy ajándékokkal 's még nagyobb adó' igéretével megengesztelni. Ez időtől fogva Zápolya mindig ingadozott a' Ferdinanddali béke 's a' török barátság között; mi utósót hogy biztosítsa, nagy pénzsummákat kénytelenítetett összezsarolni, Konstantinápolyba adóul küldendőket. „Csak télen át élünk — igy ir Veráncz [1]) — az udvarban egy kissé nyugottabbak, minden kikellettel uj gond, uj aggság nyom kivül 's belül". Zápolya, erejét a' függetlenség' kivívására némileg nagyobbítandó, 1539. elején Isabellával, Zsigmond lengyel Király' leányával házasságba lépett.

A' béke azonban a' két király között nem sokáig tartott. Zápolya a' határidőn túl is mindig halogatá annak nyilvánítását; 's e' miatt az egész 1539-ki év viszályok között folyt le [2]). Igaz szándéka egyiknek sem vala; 's mielőtt a' nőttön növő feszültség lecsillapodott volna, Zápolya' órája elközelgett: bal részén szélütéstől érintetvén, miu-

[1]) Katonánál 20, 1310.

[2]) Egyik rész a' másik' híveit hódítgatá magához; igy Ferdinand Nádasdy által Majláth Istvánt 's Balassa Imrét, Erdély' kormányzóit keríté pártjára.

tán Zsigmond János fiának születéséről tudósítatott, 1540-ik julius' 24-kén életét bevégezte, fia' gyámaiul Utissenicz György nagy-váradi püspök's kincstárnokot, meg Petrovich rokonát rendelvén, azon meghagyással, hogy az osztriai ház alól szabadúlni's fia' javát a' Török által eszközleni törekedjenek.

Ha valaha, most volt volna alkalma Ferdinandnak az egész országot 's Erdélyt is birtokába hódítani: Soliman Zápolyára 's következőleg örökösére a' nagy-váradi béke 's elmaradt adók miatt bosszús, könnyen megnyerhető volt volna; a' párt' fejei egymás közt egyenetlenek's részint — minők Frangepán, kalocsai érsek [1]), Perényi, Bebek, Raskay, Balassa Zsigmond — a' nagyváradi békeczikkekhez ragaszkodván, Ferdinandhoz csatlakozók; Majláth István által — ki még a' mult évben Nádasdy' közbejöttére hódolt a' királynak — az erdélyi nemesség' nagy része megnyerve [2]). De a' német vallásos ügyekkel elfoglalt király a' kedvező pillantatot nem használhatá egész erővel. Nádasdyt, ki eddig Horvátország' csöndességét 's bátorságát majd három évigi kormányzása alatt helyreállította, a' magyar lovagság' vezérévé nevezvén, Fels főtábornokkal kiküldé ugyan Buda' ostromára; de későn: Utissenicz meghallván Ferdinand' szándékát, bámulandó gyorsasággal 's előbb Budán termett, mintsem azt Nádasdy, mire fölszólítva volt [3]), lovag-

[1]) Ezt is Nádasdy által nyeré meg Ferdinand.
[2]) Epist. Proc. 2, 88. kövv.
[3]) Epist. Proc. 2, 85. kövv.

ságával meggátolhatta volna. Fels october' végén ostromlani kezdé ugyan a' várat, de a' nem kedvező időjárása által kevés idő múlva visszavonúlni kényszerítetett. Nádasdy az ostromnál nem volt jelen [1], valószinűleg azért, mert Horvátországból eltávozása után a' török martalóczok az alkalmat használván, tartományaiba betörtek [2] 's őt hazatérni kényteleníték. Ezeknek visszaüzése 's a' béke' hellyreállítása volt utósó munkálata Nádasdynak a' bánsági tisztben. Még ez' év végén (1540.) tárnokmesteri méltóságra emeltetvén, Balassa Zsigmond' és Horváth Gáspár' társaságában Erdélybe küldeték, Majláth István' munkálatait a' tartomány' meghódóltatásában elősegítendő. Lépései itt olly szerencsések valának, hogy nem sokára sikerült neki az egész erdélyi nemességet 's a' következő év' elején a' szászokat is megnyerni 's ezeknek hódulását Gerendy Miklós által Ferdinandnak megküldeni [3].

Isabella atyjától, a' lengyel királytól, engedékenységre 's a' nagy-váradi békekötés' megtartására intetvén, kész vala Ferdinanddal egyességre lépni; 's mivel e' szándékának Utissenicz egész erejével ellenszegűlt titkon értekezett Ferdinanddal 's némi föltételek alatt megigérte neki, Budát a' jövő tavaszszal átaladni: a' vár — igy végezett Bebek Imre, a' királynő' követe, Székes-Fehér-

---

[1]) Bizonyítja ezt Felsnek hozzá utasított levele U. o. 90. l.

[2]) U. o. 84. l.

[3]) Fessler 6, 573. Ferdinand' levele az Erdélyiekhez Edernél Scriptt. Trans. 2, 241.

várott Perényivel és Révay Ferenczczel — kikeletkor ujonnan ostrom alá vétessék, 's Ferdinand' seregei Isabella által abba titkon beeresztessenek. Ferdinand a' királynőveli egyezés' következetében részéről mindent megtenni eltökéllett, mik által Budának 's az egész országnak birtokába juthasson. Nádasdyt Frangenpán Ferencz kalocsai érsekkel a' regensburgi birodalmi gyülésbe olly meghagyással küldé, hogy Magyarország' sok évi szenvedéseit eleven színekkel lefestvén, a' német rendeket segélyezésre birják [1]). E' követségnek is azonban csak annyi sikere lőn, mint más hasonlóknak: szép igéretek teljesítés nélkül.

Midőn Nádasdy e' követségből hazatért, ismét minden remény eltünt Budát visszanyerhetni. Rogendorf, kire a' fővezérség bízaték, bizodalmatlansága vagy konoksága által nem csak a' cselt, melly szerint a' királyné a' várat egyezésképen átadandó vala, megsemmisítette; hanem török segély érkezvén, az ostromot is nagy veszteséggel vala kénytelen feloldani. Augustus' végén, nagy sereget vezetve, megjelent Soliman is, és september 2-kán Budát csellel elfoglalván, Magyarország' sorsát eldöntötte. Hatalomszava sze-

[1]) Innen ád Nádasdy Péter oláhvajdának utasítást, miként erősítendheti meg uraságát tartományában. Epist. Proc. 2, 108. E' levélben ő mint tárnok 's vasmegyei főispán irja magát alá. Isthvánffy tehát hibásan állítja, hogy 1542-ben, a' beszterczei országgyülésen tette le csak előbb viselt báni tisztét: „Iisdem etiam Comitiis Thomas Nádasdius proregia dignitate, qua in Illyrico fungebatur, se abdicavit.“ Lib. 15, 157.

rint Isabella Utissenicztől 's Petrovichtól kormányoztatandó, Erdélyt, a' temesi és tiszántúli vidéket birja; többi részei az országnak török tartományképen basák' törvényhatósága alá vettettek, igéret szerint Zsigmond Jánosnak, ha nagykorúságra jutand, visszadatandók. Ez azonban olly igéret vala, mellyben maga Utissenicz sem bízott. De a' haza iránti aggodalmon kivül egyéb csapás is érte a' Németországból hazatérő Nádasdyt: Soliman seregének egy része által Erdélyt, melly már majd egészen Ferdinandhoz csatlakozott, Isabella' számára elfoglalván, a' vajdát, Majláth Istvánt, Nádasdy' sógorát 's egyik legmeghittebb barátját csel által hatalmába kerítvén, Konstantinápolyba viteté, egész életét, fogságban, a' héttoronyban töltendőt.

De a' következő évben még nagyobb vihar fenyegeté Nádasdy' szerencséjét 's nugodalmát. A' király 1542-ki februar' 12-kén Beszterczén országgyülést tartott, a' nemesség közti egyenetlenségeket megorvoslandó 's az országnak a' török kézből kiszabadításáról tanácskozandó. E' gyülésen Isthvánffy Pál, Verbőczy Imre, Maczedoniai Péter, és Batthyáni Farkas terhes váddal keltek föl Nádasdy ellen, miként t. i. ő Isthvánffy Istvánt törvényes elítélés nélkül megölette [1]). Mennyi igaz volt légyen e' vádban, nehéz elitélni. Isthvánffy történetész, ki azt előadja, a' körülményeket szóval sem említi, egyébiránt mint rokon méltán részrehajlónak itéltethetik. Forgách Nádasdynak e' tettéről illy szavakkal teszen em-

[1]) Isthvánffy 158.

litést [1]): „Isthvánffy Istvánt, nemes családból származót kitünő harcznokot, ámbár, miként akkor a' polgári háborúkban szokás vala, nevezetes lázongót, de még is ki nem halgatottat, nem védettet, hirtelen haragból, elevenen vizbe vetteté 's megfojtatá. Azért, mivel egykor szóváltás' alkalmával a' fekete koporsóra [2]) czélozván, azon evangeliomot: „*Föltámadt nincs itt*, előhozta; melly tettéért azonban a' rokonoktól sokáig üldözteték." Nem akarok itt Forgáchnak, mint történetésznek hitelességéről, kivált Nádasdy' tetteinek és characterének leirásában, itéletet ejteni; erre alantabb alkalmasabb hely leend, valamint azon rágalmak' megrostálására is, mellyekkel ő Tamást szinte elhalmozza, kétségkivül nem érdek nélkül. Annyi bizonyos, hogy Nádasdy bevádoltatott, 's a' vád, mint nem országgyülésre tartozó, királyi rendelmény által a' rendes törvényszék elébe igazitatott; hol aztán a' király' helybehagyásával a' birák által mint alaptalan fére tétetett. Hogy a' birák megvesztegettettek, csak Isthvánffy rokona említi; mit hogy az igazság' szeretetéről ismeretes király elnézett volna, hihetetlen. Elég, hogy Nádasdynak e' miatt sok üldözéseket kelle tűrni az Isthvánffy családtól.

Ha Ferdinand hevenyében használta volna azon ritka lelkesedést, mellyet az ország' rendei az említett beszterczei gyülésen nyilvánitának,

[1]) Lib. 12, 408.

[2]) Mit ért e' fekete koporsó alatt, nem tudom; némi világositásul szolgálnak eme szavai: „In Budensi castellanatu, cum Solimanus oppugnaret urbem, feretrum nigrum e primis ostentavit.

győzelme a' Törökön a' jelen körülmények közt igen valószinű leendett, 's talán Buda is visszafoglaltathatott volna. A' budai basa őrserege' nagy részével mirígyben elhalt 's igy a' vár' védelme igen gyönge vala. Ő azonban, a' Magyarokban keveset bízván, elvárá a' német segélyhadat; melly ámbár a' magyarrali csatlakozása után roppant sereget képzett; de reszint mivel Buda 's Pest akkor már uj örséggel elláttatott, részint a' fővezér, brandenburgi Joachim' késedelmessége 's lassusága miatt, nem egyéb czélból látszaték Pestet rövid ideig és sikeretlenül ostromlani, minthogy az Ozmannak a' német seregek' fényét megmutassa [1])

Azon törvénytelen rendszabálynak, mi szerint Perényi mindjárt az ostrom' föloldása után, a' német vezérektől alaptalanul bevádoltatván, törvényes elitélés nélkül katonai erővel befogatott, 's ki nem hallgattatva a' bécs-ujvárosi börtönbe vettetett, igen rosz következményei valának. Nem csak, hogy a' magyar sereg, e' miatt bosszonkodván, szétoszlott; 's nem is csak az, hogy Thurzó Elek — azon nyilatkozással, miként ministerek 's tanácsnokok mellet, minők a' királyt környezők, szolgálni nem akar [2]) —, a' királyi helytartó-

---

[1]) L. e' had' 's ostrom' leirását Katonánál 21, 139. — 175.

[2]) Igy ir Nádasdyhoz: „Confidenter, velut ad amicum confidentissimum possum deponere; quod nequamquam mihi tutum existimo inter tales Principum Consultores versari. Ferri forsitan res posset, si recte ista procederent, verum eo processerunt maligni et effrontes homines, ut palam extra con-

ságról lemondott; hanem az is, hogy Martinuzzi azon hitében, hogy Ferdinand illy erőszakos, német tanácsnokok koholta rendszabályok mellett szint' ugy nem fogja magát a' Magyarok közt erős lábra állítani, valamint nem fog olly csaták által, minő az utósó Joachim vezérlette, a' Török ellen megállhatni, megerősítetvén, Isabellát reábirta, hogy a' nem rég (1541. végén) Lippán alkatott békeföltételektől elálljon. De mind ezeknél fontosabb, a' hon' javát gyökerében dúló következmény vala, hogy a' bizodalom 's ragaszkodás az egyedül német tanácsnokok' szavára hajló 's általok elcsábítatott király iránt a' leghivebb, legnemesebb gondolkodásu honfiak' keblében is hülni, csökkeni kezdett. 'S valóban, az elégületlenek' panaszai már olly nyilván hallattak, a' Perényiveli bánásmódot kárhoztatók, hogy Ferdinand a' kedélyek' megnyugtatására szükségesnek látá, a' rendeket országgyülésre hivni össze, mi Pozsonyban, 1542-ki november 1-én nyittaték meg. Jelen volt itt Nádasdy tárnok is, 's a' nádori tiszt' betöltéséért hazafilag vitázott; mi azonban mind a' mellett is, azon ideig, mig az ország egy fő alatt egyesülend, fölfüggesztetett.

A' következő év' elején bizonyos tudósitások' érkeztek, miként az ozman császár az országban ismét megjelenend. Ferdinand a' Magyarok' elégületlenségét 's panaszait a' német tábornokok ellen az által is csillapítandó, magyart, Nádasdy Ta-

silium in mensa et aliis colloquiis tyrannica dicere non vereantur: hinc est, quod officio Locumtenentiae renunciare cogor." Epist. Proc. 2, 124. kövv.

mást, már több csatákban hírre kapottat, nevezé ki dunántuli főtábornokká. Uj tiszte őt mindjárt kikelettel a' délnyugati határszélekre szólítá. Miután itt a' Török Sakócz és Vellestin várakat több helységekkel elfoglalta, 's még Petaut és Zágrábot is ostrom alá vetni szándékoznék, Nádasdy a' főhaditanácstól utasítást vőn [1]), hogy miután a' török császárnak hihetőleg nem sokára leendő megjelenése miatt támadólag nem munkálkodandhatik, legalább az említett nyomos helyeket megtartani egész erővel törekedjék. Soliman a' franczia udvartól fölingereltetvén, juniusban megjelent, 's Valkót, Siklost, Pécset könnyű szerrel elfoglalta. A' magyar sereg gyűlhelyének Győr tűzeték ki; minek következésében Nádasdy is utasítást vőn, hogy a' kétszáz főnyi, nem rég szedett saját zászlóaljából Sz. Mártonba száz, Győrbe pedig ötven harczost állítván, többi seregével a' kijelölt gyűlhelyre siessen, ottani megjelenése által másokat is hasonlóra tüzelendő [2]). De miután ott kevesen gyűltek volna össze, csapatjával Komárom mellé vonúlván, Ungnad' fővezér' táborához csatlakozott. Soliman azalatt akadály nélkül haladt elő, 's Esztergamot és Tatát a' várparancsnokok hűtlensége miatt könnyen elfoglalá; később Székes-Fehérvár is kezébe esett. Ferdinand' Németországból küldött segélyhadai, mintegy negyven ezerre menők akkor már Pozsony' vidékén táboroztak; de az esőzés miatt sem Fehérvár' segedelmére, sem az ennek bevétele után visszainduló török sereg'

[1]) Epist. Proc. 2, 131. kövv.
[2]) U. o. 136. kövv.

megtámadására nem vezettettek; 's az elfoglalt várak' visszavételét meg sem kisértvén, széllyeloszlattak [1]).

Tamásunk' ügyessége 's hű szolgálatai által mindinkább megnyeré a' király' kegyét és bizodalmát, minek nyilvános jele, hogy Thurzó Elek' 1543-ki januar' 25-kén történt halála után, még ugyan azon évben ország-birává 's fő tábornokká neveztetett [2]). Ő ez utóbbik tiszténél fogva a' következő évben ismét hadi munkálotokkal foglalkozék. A' török sereg tavali szerencséjét folytatólag, Vissegrádot, Nógradot, Hatvant 's az alsó vidéken Simontornyát egyéb apró várakkal, többnyire a' hűtlen őrségektől feladattakat, kevés fáradsággal elfoglalta, semmi nevezetesb azonban nem történt. Ferdinand ugyan a' francziaországgali béke' helyreállása után új reményeket táplálva a' Németországból nyerendő hadsegély iránt, 1545-ben támadólag szándékozott munkálkodni; 's e' végre februar' elején Nagy-Szombathban országgyülést is tartott. Azonban, mivel a' vallásos viták Németországban ujra lángra lobbantak, a' remélt segély is elmaradt; 's támadó harcz helyett békét vala kénytelen sürgetni Veltwyck Gellért, Nádasdy meghitt barátja 's valószinűleg Bolognában vagy Romában iskola társa [3]) által.

[1]) Martius Stella Schvandtnernál 4, 904. kövv.

[2]) Bizonyítja ezt Ferdinand levele, mellyben Nádasdyt Erdődy Péter főlovász-mester 's fia közötti viszálkodások lecsillapítására Batthyáni Ferenczczel említi megbizottnak lenni. Epist. Proc. 2, 138. kövv.

[3]) Ezt gyanitatja a' köztők folyt levelezés' bizodalmas hangja. Epist. Proc. 2, 141.

Soliman erre most hajlandóbbnak mutatá magát; mi végre 1547-ki augustusban évenként fizetendő harmincz ezer aranynyi adó' föltétele alatt létre is hozatott. Ferdinand e' békét 's annak föltételeit Magyarországban kihirdetendő 's a' hosszas háboru ejtette sebek' orvoslására alkalmat nyujtandó, még ugyanazon évi november 25-re Nagy-Szombathba országgyülést hirdetett. Az itt alkotott harmincz kilencz törvényczikkelyek' megerősitésének eszközlésére 's Ferdinand' a' közjó iránt nyilvánított gondjainak megköszönésére Salmi Miklos és Nádasdy Tamás grófok küldettek föl a' rendek által [1]).

E' béke alatt Tamás minden eszközöket megkisértett Majláth István sogorának a' török rabságbóli kiszabadítására. Még 1542-ben, fogsága' első évében törekvék azt Utissenicz által eszközleni [2]); mit azonban ez igérete mellet sem teljesitett, tartván, netalán Majláth, kinek Erdélyben Nádasdyval közösen széles birtokai valának, kiszabadulása után ott ismét pártot készitsen Ferdinand' javára. E' volt oka, miért 1546-ban azon feltétel alatt ajánlá magát az erdélyi főjegyző által Majláth' megszabadítására, ha Fogaras földe biztosításul kezébe adatnék, mindaddig nála maradandó, mig Majláth' hűségét megpróbálandaná [3]). 1548-ban midőn már Erdélynek Ferdinand alá bocsátásáról gondolkodott, látszék Utissenicz, Nádasdytól Báthory András tábornok által ismét fölszólítatván, ez ügyben jobb

[1]) Corpus Jur. Hung. 1, 416.
[2]) Epist. Proc. 2, 117.
[3]) Epist. Proc. 2, 142. kövv.

szándékot mutatni. De mikép ez is csak szinlett volt 's titkon ellene dolgozott légyen, később maga Nádasdy bizonyítá. E' részről tehát reményét vesztvén Tamás sógorának kiszabadítására, más felé fordúlt 's Malvezzit, Ferdinandnak Konstantinápolyban követét kérte meg a' közbejárásra. Majláth maga más részől a' franczia követ által munkálkodott 's már biztatá is remény, szabadságát visszanyerni [1]). Miért nem valósult az meg, Nádasdy ezen okát adja egy, a' királyhoz irt levélben [2]): „Mit pedig hozzám ir (Utissenicz), hogy a' szükséges eszközökről rokonom' szabadítása iránt barátimmal tanácskoznék 's midőn hív, hogy húgomat meglátogatnám, azt csak azért látszik tenni, hogy kipuhatolhassa tőlem, ha volna-e még némi mód, melly által Majláth megszabadúlhatna, 's mellyik volna az; hogy azt megértvén, annak annyival inkább elejébe kerűlhessen 's azt megronthassa; miután eddig minden igyekezettel azon volt, hogy ki ne szabadúljon. 'S Isten segedelmével már kétszer csaknem kezünkbe vala szabadsága; de mindig annyira munkálkodott ellenünk, hogy azt ismét meggátolta 's elrontotta légyen; valamint hogy jövőben is, mig él, minden igyekezetével azt teendi, épen nem kételkedünk."

---

[1]) Epist. Proc. 2, 185.

[2]) U. o. Szivreható Májláthnak egy 1548-ban költ, Gábor fiához — ki Nádasdy' gondviselése alatt volt — intézett rövid levele, mellyben őt szorgalmas tanulásra 's gondviselői iránti engedelmességre és Isten' félelmére inti, biztatván őt egyszersmind nem sokára megnyerendő szabadságával is. U. o. 171.

Azalatt Isabella' udvarában az ügyek más fordulatot vőnek. Utissenicz a' királynővel 's Petrovichcsal egy idő óta feszült viszonyban állván, 1549-ben ismét gondolkodni kezdett, Erdélyt Ferdinandnak átaladni. Később pedig, midőn tudományára esett, miként a' királynő 's a' rendek' néhányai a' portánál tisztétőli megfosztásán munkálkodnak, elhatárzá, szándéklatát minél előbb kivinni, annál is inkább, nehogy Ferdinand 's testvére, a' császár, őt a' bíbornoki méltóság' megnyerésében — mire vágyott 's némi remény is biztatá — akadályoztatná. Ferdinand erről értesítetvén, 1539. elején Salmi Miklos és Nádasdy Tamás grófokat bízá meg [1]) a' vele teendő egyezkedésre. Utissenicz azonban midőn tapasztalná, hogy szándéka mind a' portánál orroltatik már, mind pedig a' királynő Petrovichcsal ellene hadi készületeket teszen, a' biztosokkali összejövetelt ez' uttal elmellőzte [2]). Ezen ügy tehát igy felakadván, Nádasdy biztos társaival időközben a' Szepességbe küldetett, a' határok miatt támadt pört a' lengyel király' követeivel kiegyenlíteni [3]). Azalatt Utissenicz magát erősebb lábra állítván, az Erdély' ügyében tartandó összejövetelt september 8-ra tüzte ki; mi valóban is létesült Nyir-Báthoron. Erdély' átadása e' következő fő czikkelyek alatt határoztatott meg: Zsigmond Jánosnak minden atyai javak visszaadassanak, a' királynő-

[1]) Epist. Proc. 2, 175.
[2]) U. o. 184.
[3]) U. o. 180.

nek pedig Opel és Ratibor herczegség. Erdély' kormánya Utissenicznél maradjon 's Ferdinand őtet esztergami érsekké nevezze ki's számára cardinali méltóságot szerezzen [1]). Az átadás azonban most részint Ferdinandnak a' kivitelbeni lassusága, részint Isabella' munkálkodásai által megakadályoztaték. A' királyné' panaszaira és segedelem sürgetésére t. i. a' sultán, a' vádak' valósága iránt értesítést nyerendő, 1550. elején Bécsbe, de más szin alatt követet külde [2]), ki miután a' dolgot kipuhatolta, Erdélybe utazván, az épen országgyülésen talált rendek közt azon parancsot hirdeté ki, hogy Utissenicznek, mint honárulónak 's a' nagyúr' akaratjával ellenkezőnek ne engedelmeskednének, 's őt élve vagy halva Konstantinápolyba küldenék. Petrovich tüstént hadat vont össze, hogy a' Nagy-Váradról visszatérő Utissenicznet elfogja; de a' készületek nem maradának a' százszemű György előtt titokban; 's a' veszedelmet Nádasdynak tudtára adván, seregével, mielőtt Petrovich meggátolhatta volna, Erdélyben termett; 's Medgyesen országgyüsést tartván, a' rendeket lecsillapítá, a' királynőt 's Petrovichot fegyveresen békére szorítá; aztán a' moldvai 's oláhvajdákat, a' királynőtől segítségre hivottakat, meg a' hasonló czélból Erdélybe sietö budai ba-

[1]) Isthvánffy Lib. 16, 180. — Verancznak egy levele szerint Katonánál 21, 906. Nádasdy még ez évben Horvátországban is munkálkodott: „Audio illum (Nádasdyum) in Croatia magnis rebus detineri."

[2]) Epist. Proc. 2, 195. és Verancz' levele Nádasdyhoz Katonánál 21, 1098.

sát csaknem ugyanegy időben bámulandó gyorsasággal visszanyomván, tettét a' sultán előtt kimentendő, Konstantinápolyba nagy ajándékokkal's igéretekkel követet külde. Végre Ferdinand Nádasdynak [1]) előterjesztései által is indítatván, 1551-ki martiusban Erdély' átvételére ismét Nádasdyt meg Báthoryt és Herbersteint nevezé ki biztosokul, melléjök adván Castaldo' vezérlete alatt egy sereget, azon meghagyással, hogy mennyire lehet, minden vérontástól tartozkodjanak [2]). A' biztosak Erdély' határaihoz jutván, mindenek előtt Herberstein társokat a' királynőhöz küldék, kitudni annak szándéklatát. De Isabella a' tartomány' átadására hajlandónak épen nem mutatkozott 's Herberstein Utissenicznek azon meghagyásával tért vissza, hogy miután a' királynő' makacssága békes egyezkedést reménleni nem hagy, a' biztosak sereggel együtt jőnének be a' tartományba. Utissenicz azalatt, mig a' királyi sereg beérkezett, hatékonyabb eszközt ragadott meg a' királyné' állhatosságának megtörésére: Fehérvárat, hol annak kincsei őriztettek, ostrom alá veté, 's a' falakat husz napi lövöldözés által egészen megrongálván, Isabellát tudósítá, miként a' város többé nem védethetik 's rohanással könnyen megvehető, attól azonban, nehogy a' rablani vágyó

---

[1]) Nádasdy, miként Ferdinandhoz irt leveléből kitűnik az Erdély' átadásáróli tanácskozások után a' dunántuli főtábornoki kerületét vette szemle alá. Epist. Proc. 2, 239.

[2]) U. o. 246. A' biztosaknak adott királyi instructio széltében olvasható Katonánál 22, 4—22.

katonáktól mind az ő kincsei, mind a' polgárok' javai elfoglaltassanak, tartózkodni fog, ha a' várat jó szerével kezére bocsátatni parancsolandja. E' közben a' királyi biztosak seregökkel Enyedre érkezének 's feszült figyelemmel várák, mire menend a' kincsek' elfoglalása után a' királynővel Utissenicz. A' fogás sikerült: Isabella megrettenvén, Gyula-Fehérvárat Györgynek átadatni parancsolá; ki midőn látná, hogy a' királyné, engedékenyebbnek mutatkozik, izené a' biztosoknak, hogy seregöket Enyeden hagyván, Fehérvárra sietnének [1]); a' királynőtől pedig — kincseit sértetlen visszaküldvén — személyes összejövetelt eszközle ki 's junius' elején Nádasdyval hozzá, Szász-Sebesre utazott [2]). Isabella Utissenicz' előterjesztéseire, kérelmeire 's igéreteire mindig csak könyekkel 's szemrehányásokkal felelt. De Nádasdy nyiltszivűsége által bizodalmát némikép megnyervén, végre arra birta, hogy magát késznek mutatná az egyezkedésre [3]). Mi előlegesen megtörténvén, Utisseiczn a' királynő megegyezésével junius' 19-kén Kolosvárra országyülést hirdetett. Oda rendelteték a' királyi sereg is, a' rendeket, ha talán ellenkeznének, a' megegyezésre fegyverrel kényszerítendő. De a' hatalmas beszédü püspök könnyen megnyerte őket; 's az egyesség a' már fönebb elszámlált föltételek alatt, némi kevésbbé lényeges változásokkal, mindkét részről esküvel megerő-

[1]) Epist. Proc. 2, 258.

[2]) Tinódy Katonánál 22, 35. kövv.

[3]) L. Castaldo levelét Nádasdyhoz Epist. Proc. 2, 260.

síteték. Nádasdy aztán Petrovichot is békére birván, a' koronát Bécsbe küldötte [1]).

A' szerződés' végrehajtása után fő gondja volt Nádasdynak és Utissenicznek — ki az átadás után mindjárt vajdává, esztergami érsekké 's nem sokára bibornokká is kineveztetett — a' Törököt, e' szerződésben bizonyosan nem könnyen nyugvandót meg, valami módon megnyerni, legalább lecsillapítani. Utissenicz javallá, évenkénti adót igérni Solimannak 's most előlegesen nagy ajándékokkal engesztelni meg annak haragját. Nádasdy e' javallatot nem roszalta ugyan; de azt sürgeté azonfelül, hogy György az öt évi fegyverszünet' fentartását 's abba Erdélynek is — mellynek, mint a' magyar koronához tartozó tartománynak, elfoglalása a' békét meg nem sérté — beléfoglalását eszközölje ki a' török udvarnál [2]). Mig ekként Nádasdy biztos társaival Erdélyben Ferdinand' uraságát megerősíteni törekvék, Utissenicz nem sokára elárulá, miként az esküdött hűséget megtartani, nem volna legszilárdabb szándéka [3]). Soliman, a' dolog' egész folyamáról értesítetvén, Utissenicz' árulását megtorlandó, a' ti-

[1]) Epist. Proc. 2, 275. 's Tinódy Katonánál 22, 38. — A' királynő fiával 's Petrovichcsal nem sokára kiköltözött Erdélyből.

[2]) L. Nádasdy' nyilatkozását Utissenicz' halálának vizsgálatában. Epist. Proc. 2, 401.

[3]) A' királynő maga is meginté elmente előtt Nádasdyt, hogy vigyázzanak a' barátra, ki előbb Budát a' Töröknek 's most Ferdinandnak őtet magát elárulta, ne hogy a' király iránt is illy hűtlen legyen.

szántúli vidékre Mehemet bég alatt sereget külde, melly Becsét, Becskereket, Lippát 's több más helyeket az őrségektől gyáván földadattakat elfoglalván Temesvárat készült ostromlani. Utissenicz most összeszedé minden ravaszságát; játszani kezdé a' Soliman iránti hűség' szerepét. Követet külde a' béghez, 's minden bűnt, hogy Ferdinand Erdélyt elfoglalta a' királynőre 's Petrovichra tolván, magát a' vád alól egészen kimosni törekvék, igérvén egyszersmind, hogy a' Németeket Erdélyből nem sokára kiüzendi [1]). Konstantinápolyba pedig, a' sultant némileg megengesztelendő, az adónak egy részét megküldé. Nádasdy ellene volt illyféle csalárdságoknak 's kivánta, hogy az érintett tartalmu levél a' beglerbéghez el ne küldessék [2]); 's egyszersmind az adó lefizetése is mindaddig halasztassék, mig a' bég ellen inditandó sereg' szerencséje el nem válik [3]). De Utissenicz e' tanácsra nem ügyelt, gőgösen nyilatkozván Nádasdy iránt, miként ő a' dologhoz nem értene. Ha vesszük is, hogy e' szinlett barátság' 's hűség' álarczát azért tűzte föl Utissenicz, hogy a' Török' haragját lelohassza 's őt az Erdélybe rohanástól visszatartsa; de nyilván látjuk azt is — mit maga Utissenicz' titoknoka is megvallott [4]) — mikép egész hűséggel nem vitte légyen Ferdinand ügyét, 's minden törekvése csak oda

[1]) L. A' beglerbég' levelét Utisseniczhez Epist. Proc. 2, 300. kövv.

[2]) U. o. 401.

[3]) U. o. 402.

[4]) L. Castaldó' levelét a' királyhoz U. o. 307. kövv.

irányzott, hogy Erdélyben még azon esetre is megtartsa hatalmát, ha talán sikerülne is a' Töröknek azt elfoglalni; tehát csak személyes érdekeinek biztosítása volt a' czél, mellyre dolgozott.

Castaldó a' király' utasítása szerint a' magyar sereget összehúzá, a' beglérbég ellen, ki Temesvárt nagy tűzzel ostromlá, vezetendőt. De csak különös királyi parancs által viheté ki, hogy őt a' vonakodó Utissenicz erdélyi hadával kövesse az elfoglalt helyek' visszavételére. Nádasdy, mint a' magyar ezredek tábornoka, egyebek közt Magyar Bálint', Gyulaffy' és Szerény' kiséretében volt jelen e' táborozásban. A' sereg november 2-kán Lippához érkezett 's két napi pihenés után az ostrom elkezdeték, keletről Castaldo a' Spanyolokkal 's Németekkel, délről Utissenicz az Erdélyiekkel foglalának helyet; Nádasdy magyar csapataival a' nyugoti részt kerité be egész a' Maros folyamig. Három napi agyúzás után a' váras' falai annyira összeromlának, hogy a' rohanás már sükerrel késértetheték meg, e' végre rövid pihenés után a' délutáni órákat tűzék ki a' tábornokok. Mig azonban ezek ebédelnének, a' Spanyolok' egy része a' várakozást nem tűrhetvén, tiszteik' szavára nem figyelve, a' rohanást elkezdette; de a' várőrségtől nagy veszteséggel visszaverettetett. Esetök a' többieket bosszúra tüzelvén, csapatonként hajtja a' város' falai felé; de már veszélyben forognak, egészen megverettetni, midőn néhány német osztály segedelmökre érkezik; a' küzdés

[1]) Isthvánffy Lib. 17, 187.

megujúl; de rövid idő alatt az elkeseredve csatázó őrségtől ezek is visszanyomatnak; és már négy zászló kezébe került. Az ostromlók' nagy része elesett, a' többi zavartan futásnak eredt. E' pillantatban érkezik segedelmökre Magyarjaival Nádasdy; 's a' futókat visszafordítván, a' rohanást megujítja. A' csatazaj végre elhat Castaldohoz is, és a' támadás minden oldalról elkezdetik. A' harcz öldöklő, 's kétes kimenetű sokáig; mig végre Nádasdy, egy magyar zászlót megragadván, a' falat szerencsésen meghágja, 's a' zászlót föltüzvén, utánna nyomuló csapataival Ulimán béget a' fellegvárba kényszeríti [1]). Capitulatio által november 16-kán ez is kezébe került a' királyi seregnek.

Utissenicz gőgje által, mellyel a' táborban elsőséget követelt, valamint harczolni vonakodása és a' török őrség iránt nyilvánított pártfogása által is Castaldot annyira fölingerlé maga ellen, hogy ez őtet Ferdinand királynál mint honárulót, titkon a' Törökkel barátkozót, ki ellen a' sereg' bátorsága sem volna biztosítva, festé le leveleiben. A' király e' vádaknak hivén, szabadságot ada Castaldonak mivelni, mit a' tábor' 's hon' java kivánna; ezen nyilatkozást ő az Utissenicz' halálábani megegyezésre magyarázván, őtet mindjárt a' lippai táborozás után Alvincz várában orozva megöllette. Némellyektől — miként Isthvánffytudósít [2]) — Nádasdy is részesnek tartatott Castaldó' tettében, mit azonban ő sem igenleni sem tagadni nem

[1]) Szentgyörgyi Kovachichnál Script. Min. 1, 135. Isthvánffy Lib. 17, 188.

[2]) U. o. 198

bátorkodik, alaptalan hírek után indulni nem akarván. Az bizonyos, hogy Castaldo Nádasdyt, ki a' lippai tábarozás után a' téli tanyákra vonuló magyar sereggel együtt amazokat elhagyván, Sárvárra utazott, e' tettéről mindjárt másnap, december' 17-kén tudósitá, őt egyszersmind Erdélynek valószínűleg zavarba menendő ügyei' elintézésére visszatérni sürgetvén. Különös e' levélben az, hogy Castaldo Ferrari Mark Antalt, ki Utisseniczet első támadá és sebesité meg, Nádasdy' szolgálatába ajánlja [1]). Erdély azonban e' nyomos történet után is csöndben maradt [2]), 's Nádasdy vagy nem is utazott oda Castaldo' felszólitására, vagy onnan nem sokára visszatért, a' pozsonyi országgyülésre, melly 1552-re összehivaték, költözendő.

Alig oszlék el ezen gyülés, tüstént uj és nyomos ügyek foglalták el Nádasdy' gondjait. A' Török Erdély miatt bossszus, a' tavasz' elején elkezdé hadi munkálatait; 's Veszprémet majus' elején ostrom alá vetvén, mielőtt Nádasdy, épen az országgyülésen rendelt *portalis insurrectio*' föllállításával foglalatoskodó, segélyt vihetett volna, június' 1-jén föladás utján elfoglalta. Ugyanezen hó' végén záraték ostrom alá Temesvár is. Ittmost is a' hős Losonczy, a' tavali ostrom alatt magát olly dicsően kitűntető, volt a' vár' parancsnoka; de bár milly hősileg védte magát most is, a' csekély erősségű vár nem sokára veszélyben vala a' heves ostrom alatt. Losonczy az erdélyi sereghez

[1]) Episto. Proc. 2, 317.
[2]) U. o. 320.

folyamodott segélyért; de mivel az ott a' Töröktől betörésre kisztetett oláhvajdával eléggé elfoglalva volt, Kendy Ferencz, erdélyi alvezér, Nádasdyt szólítá föl Temesvárat megszabadítani. De hasztalan: minden buzgalma mellett sem vala képes a' dunántuli vármegyék által állítandó katonaságot táborba szállítani. Temesvár tehát, sorsára hagyatván, julius 27-kén török kézbe került. Követte ezt nem sokára Csanád, Lippa, Lugos, Karansebes, 's végre Szolnok is, többnyire a' gyáva őrségek által föladatvák. Az ozman had e' szerencsés előlépések által fölbátorodván, september közepén Egert is ostrom alá veté. De ez már sokkal nagyobb nyomosságu hely vala, mintsem az őrség magára hagyathatnék. Ungnad tehát — ki ismét a' német sereg' vezérévé vala kinevezve — sürgeté Nádasdyt [1]), még most is a' megyei katonasággal bajlakodót, hogy a' Győrnél táborozó 's nagyobb erő' egybegyülését váró német sereggel minél előbb csatlatkoznék; de a' megyék' konoksága miatt, annyi baj után is csak néhány zászló aljjal szaporíttthatta amannak seregét. Ugyanez — a' megyei katonaság' össze nem szedhetése volt az ok, miért Nádasdy az országkormányzótanács' tervét, Eger' szabadítása iránt vele közlöttet [2]), nem létesitheté. A' terv ez vala: Nádasdy a' magyar sereg' nélkülözhető részét Kassá-

[1]) Azon rágalmaknak is, mellyeket Ungnad Tamásnak e' levélben tudtul ád, 's mik szerint ő e' táborozásban részt venni szándékosan vonakodnék, egyedül a' vármegyékben tapasztalt ellenszegülés volt oka. Epist. Proc. 2, 331. kövv.

[2]) U. o. 335. kövv.

ra küldené; mellynek ottani megjelenése hihetőleg annyira fölbuzdítandaná a' felső megyék' lakosait, és az alsóbb tajról a' Török elől felvónúlt Magyarokat, hogy azok, a' királyi sereggel egyesülvén, reményt is nyújthatnának, az Egert ostromló ozman hadat ha nem megverni, legalább az ostrom' föloldására kényszeriteni. Egert azonban a' száz ezernyi török had ellen hősileg védte Dobó István, Meskey István, és a' találmanyos eszű Bornemisza Gergely; 's Ahmed basa harmincznyolcz napi ostrom után dicstelenül visszavonúlt, tehetetlenségét az idő' mostohaságával mentegetvén [1]).

Mig a' következő két év a' Törökkeli béketanácskozások közt folyt le, Ferdinand király az ország' ügyeit a' folytonos háborúk bözt elhanyagoltakat, rendbe hozandó, országgyülést tartott, egyet 1553-ban, Sopronyban, másikat a' következő évben Pozsonyban. Már az első gyülés alatt sürgetve kérték az ország' rendei a' királyt, hogy miután Erdély Magyar országgal már egy kormány alatt egyesítetett, igérete szerint engedné meg, hogy általok a' régtől üres nádori tiszt betöltetnék. Ferdinand azonban, kinek ezen országos tisztség a' királyi méltóság' 's hatalomgyakorlás' veszélyére lenni festeték le a' bécsi tanácstól [2]), az országgyülést a' Sopronyban kiütött kórnak ürügye alatt szétoszlatván, az egész ügyet

[1]) Isthvánffy Lib. 18, 209. kövv.

[2]) Innét fejthetni meg, miért vonakodott ő olly soká nádort kinevezni. Révay (de Monarhia Cent. 6. Schvandtnernál 2, 740.) még azt is állítja, mi-

elmellőzte. A' pozsonyi gyülésen végre megengedteték az ezt ismét sürgető rendeknek a' nádorválasztás. „Akadályt tehettek volna — ugymond Isthvánffy [1]) — Újlaki Ferencz, győri (egri) püspök, ki a' távol lévő királynak helyét tartá, és Révay Ferencz, a' nádori ügyek' elintézésére Beszterczén rendelt biró; de ezek már előbb kimúltak az élők közül [2]). Kérdé tehát Mérey Mihály (a' megyék' követeit) kit akarnának nádorrá nevezni, a' király által megerősitendőt? Hármat neveztenek az ország' nagyai közül, nagy tekintetű, munkás, békében és harczban jeles férfiakat Batthyáni Ferenczet, Báthory Andrást, és Nádasdy Tamást. De ama kettő, Batthyáni ugyan hajlott korát 's csökkenő erejét, Báthory [3]) pedig szünetlen 's kegyetlen podagráját, melly minden tagjait elállotta, adván okul, magokat kimenték. Nádasdynak sem hiányzottak mentségei *magát munkában fáradtnak, testben gyöngének, 's ha háboru támadna, a' lovaglásra, erőtlennek, 's a' nyugodalmat inkább ohajtónak: azon tisztséghez pedig sok munkát, terhes gondokat, hihetetlen súlyu dolgokat, benn és kül kapcsolva lenni, állitván; mellyeknek elviselésére elégtelen*

---

ként Ferdinand utódjainak is meghagyta volna, hogy a' nádori tisztet, mint veszedelmest, be ne töltenék.

[1]) Isthvánffy Lib. 19, 218.

[2]) Ujlaki akkor még életben vala. l. Katonát 22, 531.

[3]) Timonnak nem tetszik Isthvánffy' ezen elbeszélésében, hogy Báthory podagrájával menté magát: „Hiszen u. m. Báthory András ország birává nevezteték; miként okolhatá tehát egészségét?" Katonánál 22, 531.

volna. De meggyőzettetvén a' nemesség és egész nép különös kérelmei által, az őt tisztelő 's méltányos társaitól, és a' megyék' követeitől, a' legszebb renddel, 's tekintetre és hallásra méltóságos kisérettel a' városból a' várba Ferdinandhoz viteték; kitől kegyesen fogadtatván, 's ezen legfényesb méltóságban megerősitetvén, — esküt mondott." Oláh évkönyveiben ezt csak röviden említi: „Nádasdy Tamás ur — u. m. — nádorrá neveztetett 's a' király' nevében kihirdettetett Oláh Miklós esztergami érsek által, aprilis hó' 15-dik napján 1554-dik évben" [1]). Batthyáni, és Báthory, miként ezen elbeszélésből is kitetszik, csak szinleg tüzettek ki nádorrá a' rendek által; mind a' kettő már öreg 's kóros vala; kivánságok Nádasdyban, a' mindenkitől tisztelt és kedveltben, központosult. Őt ohajtá maga a' király is, mint **háza** és személye iránt annyi évek óta bebizonyított hűségűt, 's a' világi nagyok közt kétségentúl legvilágosabb agyút, legügyesb országférfit, 's hona' boldogitásáért buzgó hazafit, miként a' megerősítő királyi oklevélben nem szines, nem nagyított dicsérettel említetik [2]). A', mondhatni

[1]) Katonánál 22, 250.

[2]) Méltó, mikép Nádasdy' nagyságának ezen nyilvános tanuságát, bár egy kissé hosszas, égészen közöljük. „Nos Ferdinandus — memoriae commendamus —. Quod, quum nobis iam inde ab initio felicis coronationis nostrae in regno nostro Hungariae divina dispositione factae, nihil majori curae, ac sollicitudini unquam fuerit, quam ut regnum ipsum nostrum Hungariae, cum partibus sibi subjectis, tot acerbissimis cladibus, tam internis, quam

egész ország' örvendezése a' királynak és rendeknek benne olly kitünőleg helyezett bizodalma szép elégtétel vala hősünknek azon magát

externis, varie afflictum, dilaniatumque, suo pristino decori, suaeque libertati Deo O. M. iuvante restitueremus: nullis hac in re parcendo nedum sumtibus, et impensis, verum etiam personae nostrae propriae, et serenissimorum filiorum nostrorum laboribus, et fatigiis: quumque ad eam rem, divino nutu perficiendam, imprimis necessarium fore existimaremus, ut in regno ipso nostro, quod domesticis, illisque admodum diutinis odiis, dissensionibus, et divisionibus paene ad internecionem desolatum fuerat, vera tandem, diuque desiderata pax, et concordia stabiliretur, et firmaretur; id ante omnia, Dei benignitate, proximis superioribns annis effecimus, ut, sublatis hujusmodi intestinis discordiis, et factionibus unitas et concordia in regno stabilita sit, et nobilissima imprimis Transilvaniae provincia, quae regni ipsius nostri Hungariae principale membrum existit, reliquo corpori unita, in nostram potestatem et obedientiam pleno iure venerit, et concesserit. Quibus quidem rebus Dei O. M. benignitate, ex animi nostri sententia confectis, dum animum adiecissemus ad reliqua etiam ipsius regni nostri commoda procuranda, ordinandaque; necessarium admodum fore hoc quoque comperimus, ut honor et dignitas palatinalis; quae regno ipsi nostro Hungariae in ordine fidelium nostrorum secularium, prima semper post regiam celsitudinem esse consvevit, et quae per plures jam transactos annos, sublato e medio spectabili ac magnifico Stephano de Báthor, ultimo et immediato ipsius regni nostri Hungariae palatino, vacaverat, eidem regno nostro et fidelibus subditis nostris id magnopere desiderantibus et a nobis postulantibus restitueretur et redintegraretur. Verum quia iuxta veteres regni ipsius nostri Hungariae constitutiones et observationes palatinus ipse

semmiben nem kiméllő buzgóságért, mellyet a' hon' java' eszközlésében nyilvánított; és elég ösz-

---

inter alias officii praerogativas et auctoritatem hoc quoque praecipuum habet, quod sicut ex parte regnicolarum regiae nostrae serenitati; ita e diverso ex parte nostrae regiae maiestatis regnicolis ipsis, in caussis et negociis consvetis iudicium, et iustitiam facere solet, et tenetur; proptereaque nos ipsum palatinum ex consilio DD. praelatorum et baronum, aliorumque magnatum et regni nobilium et statuum et ordinum pari voluntate eligere debemus: ut ille demum tali ac tanto honori praeficiatur, qui dignus fuerit iudicatus. Pro creando igitur ipso palatino, pro more veteri unam generalem et publicam diaetam ad primum diem mensis Martii, proxime transacti, in hac Civitate nostra regia Posoniensi cunctis DD. praelatis, baronibus, magnatibus, ac aliis regni nobilibus et statibus celebrandam indixeramus: ubi nos in persona quoque nostra regia, una cum serenisimis Maximiliano, Rege Bohemiae, et Carolo archiduce Austriae, filiis nostris carissimis existentes, habitis cum ipsis universis regnicolis nostris superinde multiplici maturoque et frequenti tractatu et consilio, consideratoque, et perspecta multis jam pridem argumentis congnita et comprobata singulari fide, virtute, constanti industria, et in rebus agendis dexteritate et integritate, mirifica in super bellicae disciplinae gloria, militarisque roboris et fortitudinis insignibus documentis spectabilis et magnifici comitis Thomae de Nádasd, Comitis perpetui terrae Fogaras, ac Comitatus Castriferrei Comitis et Judicis Curiae nostrae regiae, fidelis nostri dilecti, quibus ipsum Dei O. M. munere donatum, et ornatum, propria nostra multorum iam annorum experientia, in omni varietate fortunae, pace et bello cognovimus, et experti fuimus, et cuius singulari industria, prudentia et consilio ac opera in magnis nostris regnorumque nostrorum at-

tön lelkének e' buzgalomban megifjadni, bár testén a' honért eltürt viszontagságok', viselt mun-

---

que adeo totius reip. Christianae rebus et negociis, cum magno nostro, et reip. commodo usi sumus; intellectis etiam et cognitis praefatorum omnium DD. praelatorum, baronum, magnatum, aliorumque nobilium statuum et ordinum regni ipsius nostri Hungariae et partium sibi subjectarum in praesenti generali diaeta nobiscum existentium votis, sententiis et suffragiis, in hunc fere unum ex multis, quod ad dignitatem ipsam palatinatus spectat, conjectis et tendentibus; considerato hoc quoque, quod regnicolae ipsi nostri, nonnisi praeclaris ejusdem Thomae Nadasdii virtutibus inducti, testimonium hoc ita concordibus animis de illo facere possent, ut ipse, qui familiam suam alioquin vetustam et nobilissimam suis praeclaris virtutibus plurimum illustrasset, et maximos quoque in regno nostro Hungariae gradatim honores gessisset, hocque palatinatus honore, quo nullus in ordine seculari post regiam; ut dictum est, celsitudinem major invenitur, dignus judicetur, et expetatur: eundem igitur Thomam Nádasdy, licet diu multumque reluctantem, valetudinemque et aetatem jam ingravescentem et insufficientiam suam tanto oneri ferendo caussantem, nobisque, ut eum ab hoc officio clementer liberum faceremus, humillime et instantissime supplicantem: nos tamen reip. commodum et utilitatem privatis ipsius Nádasdy excusationibus praeponentes, tamquam personam optime meritam et omnium votis comprobatam, et DD. praelatorum, baronum, magnatum, aliorumque nobilium statuum et ordinum regni nostri Hungariae, quod felix faustumque et fortunatum Deus O. M. faciat! duximus eligendum, nominandum et pronunciandum; prout eligimus, nominamus, et pronunciamus cum omni ea auctoritate, facultate, et potestate, qua veteres palatini ipsius regni nostri Hungariae ab

kák' és gondok' sulya nyilvános nyomait láttattá az ötven hat éves férfinak. A' nádori tisztbe ik-

antiquo usi sunt, et juxta regni consvetudines ac leges uti debent. Quoniam vero existente palatino, nemo alius, praeter ipsum, officium generalis capitaneatus, aut in absentia nostra locumtenentiae nostrae regiae, habere, et exercere consvevit; eapropter idem Thomas de Nádasd in nostra, vel aliquorum ex filiis nostris a regno nostro Hungariae absentia, praefatis etiam officiis locumtenentiae nostrae regiae, nec non capitaneatus generalis, uti et fungi debeat, cum omnibus illis conditionibus, qualitatibus, et exigentiis, quibus antecessores sui locumtenentes et capitanei generales ab olim usi fuerunt, et honores ipsos seu officia tenuerunt; signanter vero, quod ad officium locumtenentiae attinet; idem Thomas Nádasdy ultra ordinariam ex officio palatinatus iudicandi auctoritatem, in absentia nostra vel alterius ex filiis nostris, etiam auctoritate locumtenentiae nostrae, habeat auctoritatem legitimam mandandi fidelibus regnicolis nostris in omni publica regni nostri administratione et defensione: et quod possit indicere etiam, pro commodo nostro et regni nostri, conventum particularem eisdem regnicolis nostris, necessitate requirente praescitu tamen nostro; vel nobis, rebus maxime urgentibus, a regno nostro remotius existentibus, negociis, quae moram ulteriorem non admitterent, emergentibus, cum consilio fidelium consiliariorum nostrorum, qui praeter ordinarios nostros, adminus sex, ex praelatis videlicet duo, ex baronibus totidem, et ex nobilibus similiter duo, nostris sumtibus penes eundem semper intertenebuntur: quorum scilicet similiter consilio, regni nostri Hungariae et partium eidem subjectarum negocia gerat, et administret: inter quos etiam ordinarii consiliarii nostri, qui palatinum ipsum, pro occurrentibus regni nostri necessitatibus, vel Posonii, quae civitas locus et

tatásával megszünt, vagy inkább szinte reá ruháztatott a' királyi helytartói hivatal, ő lőn az or-

---

sedes administrationis suae esse debet, vel alibi, pro temporis et rerum nostrarum necessitate, agentem, accesserint, in Consilio suum semper locum, suamque stationem habeant, pro uniuscuiusque dignitate, honore et statu. Item quod ipse Nádasdy teneatur vel debeat in absentia nostra vel alicujus filiorum nostrorum, post nos, ecclesias Dei ac iura et libertates praelatorum ac aliarum ecclesticarum personarum manutenere, ac contra omnes defendere. Similiter etiam barones, proceres, nobiles, civitates et universos status et ordines in suis iuribus et libertatibus post majestatem nostram juxta officii sui exigentiam et possibilitatem conservet. Quod habeat in absentia nostra ius et auctoritatem conferrendi personis dignis bona et iura possessionaria usque 32. colonos seu jobagyones sessionatos se extendentia, quae non maiori, sed in eo numero, vel infra, sive per notam infidelitatis, seu per defectum seminis aut alio quocunque iure et titulo ad sacram regni nostri Hungariae coronam et collationem nostram legitimam spectarent. Quod habeat ius conferendi beneficia ecclessiastica presbyteris catholicis, idoneis et bene meritis in omnibus ecclesiis, in manu nostra non existentibus, et etiam in illis, in quibus DD. praelati ius patronatus non habent; exceptis tamen praeposituris, et abbatiis infulatis et majoribus. Quod habeat facultatem omnibus resipientibus et ad obedientiam nostram redire volentibus, tenuioribus videlicet nobilibus, non ultra 32. colonos habentibus, aliisque malefactoribus, furibus, casualia homicidia perpetrantibus, et similibus, iure convictis, nostra regia auctoritate gratiam faciendi; exceptis tamen illis, qui contra personam nostram vel auctoritatem aliquid fecerint. Quod, dum eundem palatinum, locumtenentem nostrum ex Posonio, loco videlicet, ut praemissum est, admi-

ságnak fővezére is. Utasítást vett azonban, hogy az idegen csapatok' vezéreivel egyetértésben le-

---

nistrationis, regni nostri sive publicis negotiis ita exigentibus, alio se conferre et aliquantisper abesse necessario oporteret; et tunc ex praefatis consiliariis nostris ordinariis unum, qui et auctoritate et sufficientia magis idoneus videbitur, loco sui ibidem substituere possit. Quod vero ad officium generalis Capitaneatus spectat, dum et quandocunque nos generalem expeditionem faciemus, ad quam omnes status et ordines insurgere et progredi iusserimus, cui nos, vel aliquis ex serenissimis filiis nostris personaliter intererimus, aut si fortassis nos vel etiam aliquis filiorum nostrorum aliquibus praepediti urgentibus et gravissimis causis et negociis non interessemus; sed exercitus noster regius, omnesque status et ordines regni nostri ad eam expeditionem iubente maiestate nostra insurgerent et proficiscerentur; talibus expeditionibus generalibus dictus Thomas Nádasdy, palatinus, personaliter interesse; ac omnibus Capitaneis exercitus Hungaricae nationis, tam nostris, quam omnium DD. praeclatorum et baronum ac statuum regni nostri, supremi ac generalis capitanei officio fungi et praeesse, inobedientes et delinquentes, prout iustitia, iuraque bellica et militaria exigunt, pro merito punire possit et valeat. Accedentibus vero etiam externis principum christianorum atque etiam aliorum regnorum et provinciarum nostrarum pro huius regni nostri necessitate et defensione praesidiis; dabimus operam quantum fieri poterit, ut etiam illis Thomas Nádasdy praesit; si vero id minus perficere possemus; id transigemus, ut talium auxiliorum capitanei communi consilio et deliberatione cum Thoma Nádasdy omnia agant et exerceant; nec quicquam sine ipsius quoque sententiae accessione moliantur, multo minus aggrediantur: in aliis vero particularibus, quae casu aliquo fieri deberent, palatinus personaliter interesse non te-

gyen. Tisztévé tétetik azonkivül a' cathol. egyházat és papságot jogaiban védeni; 's egyszersmind hatalmat nyert, a' kisebb egyházi javadalmakat alkalmas férfiakkal betölteni.

A' béketanácskozások Ferdinand részéről még 1535-ben is folytattak. A' kivánt sikert azonban, melly gyorsaság által elérhető volt volna, Ferdinand' késedelmeskedése Malvezzit, vagy helyette mást meghatározott felelettel idejében

---

netur, sed mittet eos, qui idonei videbuntur, ex consilio DD. consiliariorum. Non dubitamus tamen, quod nihilominus etiam in his particularibus expeditionibus, si quae contingent, ubi viderit, necessitatem, auctoritatem et dignitatem nostram et commoda regni nostri id exigere, idem Nádasdy nec curis, nec laboribus, nec personae suae parcet. Quod idem palatinus tanquam locumtenens noster et capitaneus generalis, habeat auctoritatem mandandi omnibus praefectis et officialibus nostris, confinia tenentibus, ac etiam marechallo nostro bellico, quo officio Sfrocia marchio Pallavicinus pro nunc fungitur, aliisque capitaneis et exercitibus nostris, in his quae ad dignitatem, auctoritatemque nostram regiam, defensionemque et conservationem atque commodum regni nostri pertinere videbuntur: ac dum et quandocunque rebus nostris et regni necessarium et utile fore visum fuerit, ad omnia castra nostra ac civitates locaque confiniorum regni nostri per officiales et praefectos nostros libera introeundi cum tot, quot voluerit personis, facultas concedatur: sine tamen mutatione castellanorum et officialium; salvis etiam praelatorum baronum nobilium ac civium privilegiis et libertatibus. Datum Posonii XV die Aprilis anno domini MDLIV." Katonánál 22, 520 — 529. szinte olvasható ezen oklevél Oláh' Attilájának toldalékában.

visszaküldeni, megsemmisítette [1]). Mert még a' követ késett, Soliman a' persa háborut bevégezte 's Jsabella' és Petrovich követei őt a' békétől elidegeniték. Azonban Busbeche [2]) még is szerencsés vala hat hónapnyi fegyverszünetet eszközleni azon féltetel alatt, hogy addig Ferdinand elhatározó feleletet adjon: ha akarja-e Erdélyt, melylyet Soliman minden esetre Zsigmond Jánosnak adni szándékozik, átengedni? békét csak ezen feltétel alatt nyerendő [3]). A' föltétel el nem vállaltaték, mire a' magyarországi basák 1556. elején parancsot vőnek, Isabellát Erdély' birtokába behelyezni; — minek következésében az Zsigmond János részére, mivel magok az erdélyiek is ezt kivánták, könnyen elfoglaltaték; megmentésére sereg nem küldetheték, mert ugyanazon időben Aly, budai basa, Szigethet közel harmincz ezernyi sereggel megtámadá. Nádasdy látván, milly fontos ezen várnak megtartása, melly csak egyedül védheté még a' mindünnen ostromlott dunántúli tartományt és belső Osztriát, hirtelen, miként csak lehete, összeszedvén a' magyar hadakat, az ostrom' nyolczadik napján, ju-

[1]) Veráncz és Zaj követek Nádasdy által is többször sürgették Malvezzi' visszatérését. Epist. Proc. 3, 11. 30. 32.

[2]) Busbeche-nek, ki az időközben meghalt Malvezzi helyett küldeték a' portához, egy levele Nádasdyhoz — Epist. Proc. 3, 40. tanúja azon emberbaráti 's hazafiui szives részvétnek, mellyel Tamás azon szerencsétlenek iránt viseltetett, kik török rabságba jutottak.

[3]) Epist. Proc. 3, 61.

nius' 19-kén, már Kanizsánál táborozott. Serege mintegy hat ezer gyalog és háromezer lovag harczosból állott [1]). Alkották azt Zrinyi Miklós, horvátországi bán ezer lovaggal; Lenkovich, annak alhadnagya, háromszáz könnyű lovaggal, Pethő, Tahy, Bánffy zászlóaljaikkal; ezekhez járult Nádasdynak magának két huszárcsapatja, mindegyik háromszáz fejnyi 's a' nádori négyszáz hajdu; a' többi sereg báró Polbailer alatt németekből állott. A' sereg, mig a' Graetzből hozatott ágyuk 's egyéb hadi szerek megérkeztek, kilencz napig Kanizsánál veszteglett. A' Török azalatt hevesen ostromlá Szigethet 's már félhető vala, hogy a' falak' végképi összeomlása a' további védelmet lehetetlenné teszi. Nádasdy a' töröknél sokkal csekélyebb, alig félannyi sereggel egyenesen támadólag munkálkodni 's az ellenre rohanni tanácsosnak nem tartván, legalkalmasabbnak itélé, Babocsát, Szigethtől négy órányira fekvőt, szorongatni ostrommal 's a' török sereget ennek megmentésére csalogatni. Veszteglése' tizedik napján tehát, mindenekkel kitelhetőleg fölkészülvén, seregét Babocsa alá indítá, 's az elejébe jött várőrséget visszaűzvén, az ostromot még az nap elkezdeté; nem annyira azért, hogy a' várat bevegye, minthogy az ellenséget Szigeth ostromától elmozditsa. Igy mind a' Szigethieknek némi kinyugvást eszközlene, mind maga az ostromi munkában elfáradt ellennel, ki a' mult évekbeni szerencséjétől fölfuvalkodván, a' mieink' csekély számát megvetni szokta, ha alkalom adatnék, biztosabban

[1]) Isthvánffy a' magyar sereget tizenöt czerre teszi 223. l.

megütközhetnék; vagy ha azt a' körülmények nem javalnák, Börzönczére vagy Csorgóra visszavonulhatna, onnan az ellen' szándékát 's mozgásait szemmel tartandó; 's ha a' Török aztán Szigeth' ostromát ismételné, megint Babocsát támadná meg; 's ekként egész a' tél' vagy nagyobb sereg' beérkezéseig akadályozná a' török had' erőködéseinek sikerét. Nem is csalaték meg várakozásában. Négy napig lődözteté már a' várat 's az ötödiken rohanást szinlett, midőn Aly basa a' Horváth Mark által hősileg védett Szigeth' bevételének reményéről lemondani kénytelenítetvén, más felől pedig a' nádor' seregének különféle mozgásai által saját táborát fenyegettetni látván, julius' 22-kén az ostromot feloldva 's a' gyalázatot magáról lemosandó, Babocsának indúlt.

Még az nap déltájban szemközt állának táborunkkal a' török had' előcsapatai, csak a' Rinya folyamtól, melly kiöntéseiben több helyütt mocsárrá vált, lévén elválasztvák. A' nádor észrevevén, miként a' török had készületeket teszen a' mocsáron átkelni, Zrinyit küldé Horvátjaival ellenébe, átkelését meggátolni. Midőn seregét csata rendbe állítaná, néhány ellenséges lovag csapat, a' zátonyokat hirtelen meggázolván, azt nagy erővel megtámadá. A' harcz igen heves vala; déltől egész naplementig tartott; de a' török sereg ismételt rohanásai mindig visszanyomattak; 's a' futók' nagy része a' mocsárba veszett. A' mieink csak néhány sebesekkel kevesedtek. Naplementével Aly egész táborával megérkezett 's a' csatát más napra halasztá.

A' bekövetkező éjjel Nádasdy hadi tanácsot tartott. Mivel seregünk az eleség, lőpor és golyók' csekély mennyisége miatt a' hosszas táborozást ki nem állhatá, minél előbb eldöntetni kelle az elhatározó csata' sorsának, vagy terv szerint Börzönczére vonulni vissza. Nádasdy a' mocsárok' kedvező környületének tekintetéből csatát választa. A' lőn tehát a' vitatkozások' eredménye, hogy virradtával a' tábor fölszedessék 's a' sereg futamlást szinlelve kissé hatráljon; mit ha az ellen használni akarván, a' mocsáron átkel 's a' tábort megtámadja, a' csatarendbe állítandó sereg ütközetre lépjen; miben ha a' szerencse szolgáland, 's a' körülmények engedendik, a' török hadat űzőbe vegye, ha nem, szekerek közé vonulván, a' puskás gyalogságtól mind a' négy részről födöztetve, Börzöncze felé nyomuljon. A' napi renden ekkép megállapodván, Nádasdy ütközetre alkalmat adandó, Zrinyi' csapatjait más nap' hajnalán a' mocsároktól visszahuzá, csak néhány őrszemet hagyván ott az ellen' mozdulatit kikémlelni. Aly basa a' mieinket hátrálni látván, seregének szinét a' mocsárokon áttevé; maga pedig a' spahikkal 's ágyukkal a' túlparton maradt, olly szándékkal, hogy mig itt seregének egy része a' mieinket elfoglalja, azalatt táborunkat gyorsabb lovagságával megkerűlvén, 's azt az eleségtől elzárván, két tűz közé szorítsa. De korán kitanulta szándékát Nádasdy, miért is a' kocsikat, mellyek a' pogyászszal még éjjel megterheltettek, készen állni parancsolván, az egész sereget csatárendbe állitá. Az előcsapatot Zrínyi képzé bánsági lovagságával, középen állott a' német gya-

logság; e' mögött 's a' balszárnyon a' magyar ezredek vőnek helyt azon meghagyással, hogy az ellent, ha a' tábort megkerülné, hátulról is készen várják; a' jobb szárnyra az osztriai nehéz lovag csapat állitaték. Mielőtt a' török had a' Rinyán innen erős lábra helyezhette volna magát, olly tüzzel támadá meg azt Zrinyi, hogy heves tusa után összezavarodni 's futásnak eredni kezde, részint a' mocsárokba veszendő. Aly hátrálásokat észrevevén nagyobb erőt küld segedelmökre; melly aztán a' futamlókat visszafordítván, egész erővel rohan Zrinyi osztályára. Huzamosan 's helyét megtartva áll ellent a' hős; de a' mindig szaporodó Törököktől körülvétetvén, veszélyben forog egész csapatával eltörültetni; mit a' gondos fővezér megpillantván, a' királyi zászlóval a' már már győztes ellenre rohan. A' harcz heves és hosszas, a' török ágyuknak Babocsa' sánczairól és Aly' táborából jól irányzott lövései miatt a' mieinkre veszedelmes kezd lenni. Mig végre Nádasdy a' német vasasokat a' török rendek közé vágtatni parancsolván, 's az ágyuk' pusztítása miatt zavarodni kezdő csapatjait lelkes szavakkal új rohanásra kisztetvén, harczolva 's intézkedve előre nyomul, 's Zrinyit megmentvén, a' török hadat részint a' Rinya' mocsáraiba, részint a' vár sánczaiba szorítván, megszalasztja. Azalatt Aly basa néhány lovag ezreddel a' várat megkerülvén 's Péterhidánál a' Rinyán átkelvén a' győztes királyi sereget hátulról hevesen megtámadja. De szerencséje itt sem kedvezőbb: háromszor ismételt rohanása után mind annyiszor visszanyomatik 's a' folyamon átszalasztatik. A' nádor' seregének dia-

dala tökéletes volt; a' megveretett Török táborába vonult vissza; azonban még is félhető vala, netalán a' még most is sokkal számosabb ellen a' lőpor' hiányában lévő táborunkat cseleivel veszélyeztesse. Nádasdy tehát, az ellent a' Rinyán túl is űzni tanácsosnak nem tartván visszavonulót fúvatott. A' Magyarok közül csak negyven esett el; több az idegen csapatokból; mindössze mintegy kétszáz ötven. Amazok közt valának Nádasdy Jakab, a' fővezér' testvére, Czobor János és Szalay Benedek, nagy reményű ifjak. A' Török holtakban és sebesekben körülbelül két ezret vesztett. „A' bán — u. m. Forgách — olly vitézséggel 's erős lélekkel viselte dolgát, hogy maga az ellen is csodálta, miként merészlett csekély csapatával annyi sokaságot csak meg is támadni. A' nádor pedig, kinek szemességétől 's okosságától függött az egész csata, nem csak bölcs 's előrelátó hadvezérnek tisztét pontosan teljesítette, hanem mint harczos is köz dicséretet aratott [1])

A' királyi sereg julius' 26-kán Kanizsához érkezett, ott veszteglendő, mig Ferdinand királyfi az időközben felkészített seregét vele egyesíté. Azalatt a' tábor annyira megfogyott élelmi szerekben, hogy a' nádor minden erőködése mellett sem gátolhatta meg, hogy a' türelmét vesztett német katonaság némi rablásokat el ne

[1]) Bőven leirja e' csatát Herold Schvandtnernál 1, 638. köv. Lazius Descriptio Belli Turc. U. o. 624. Isthvánffy Lib. 19, 223. köv. Forgách Lib. 6, 147. köv.

kövessen. Aly a' babocsai harcz után ismét Szigeth alá táborozott, mellyet azonban Horváth Mark hihetetlen erőfeszítéssel már olly védelmi állapotba helyezett, hogy nem sokára kénytelen vala lemondani bevehetése' reményéről; és miután a' várőrség, egy kitörésében a' nem rég Pécsről hozatott nagy ágyukat haszonvehetlenekké tette volna, az ostromot feloldván, a' várat odahagyá.

Augustus 24-kén Ferdinand Herczeg mintegy hatezernyi sereggel Csorgóra érkezett 's ott a' nádor' táborát is magáéhoz csatolta; de mivel az ujonnan hozott eleség is csak kevés időre fedheté a' sereg' szükségeit, nagyobb vállalatba most sem foghatott, 's Nádasdy' tanácsára egy megerősített táborból tartá szemmel a' török sereg' mozdulatait. A' nádor azonban az ifju herczeg' harczvágyának némi éleményt nyujtandó, a' sereg' egy részét Zrinyi és Pallavicini alatt melléje adván, a' közel fekvő Korothna' bevételére küldé. A' csekély vár első rohanásra bevételték 's az őrség majdnem egészen fölkonczoltaték. Azután pedig, mivel a' királyi sereg' megszaporodásának hirétől megfélemlett Aly Pécsre vonult, 's vele csatára szállni remény már nem lehetett, Ferdinand herczeg a' sereget Perlaknál szétoszlatván, Bécsbe indult, Nádasdytól Sopronyig kisértetve [1]).

Ez évben tette le V. Károl a' császári méltóságot. Minek következésében Ferdinand annak elnyerésével 's egyéb német ügyekkel elfog-

[1]) Istvánffy Lib. 19, 228.

lalva levén, 1557-ben a' portanál békét sürgetett. Ez ugyan a' török ministerium' tulságos kivánatai miatt helyre nem állhatott; de fegyverszünet még is engedteték, egész 1562-ig évenként megujitandó; mi azonban a' Töröktől egészen hiven soha meg nem tartaték. Apróbb ütközetek 's kisebb várak' megtámadásai 's néha elfoglalásai is minden évben történtek, noha Ferdinand király' követe mindig Konstantinápolyban volt, a' török ministeriummal béke iránt egyezkedő. Ezen apróbb csatákban Nádasdy személyesen nem volt jelen, azoknak elintézése azonban az ő gondjaihoz tartozott. Még inkább elfoglalák őt ez' évek alatt az igazság' kiszolgáltatása, az erdélyi ügyek és a' felső vidéken támadt lázadások; [1]) miket azonban, mivel igen messze 's olly lett dolgok' elbeszélésére vezetnének, mellyek ez iratban helyt nem foglalhatnak, elég legyen itt csak megemlíteni.

Illy 's ennyi munkák' súlya alatt azonban Nádasdy' egészsége, kivált 1559-től fogva, mindinkább változni, ereje hanyatlani kezdett, egy gyógyíthatlan sérvésnek [2]) következésében, melly a' huzamos lovaglásokból 's kiállott súlyos bajno-

[1]) Milly 's mennyiféle ügyekkel foglalkozott ez évek alatt, mig a' harczok' zaja egy kissé lecsöndesült, tanúk azon különféle tárgyu számos levelek, mellyek hozzá intéztettek 's részint olvashatók Epist. Proc. 3.

[2]) „Quod vero ego in praesenti — igy ir 1561-ki május 30-kán a' királyhoz — propter adversam valetudinem, ad serviendum tam Matti vestrae sacratissimae, quam regno suo minus habilis et commo-

ki munkákból származott. Igy szinte a' király is 1561-kén egy makacs harmadnapos láz által egészségében igen meggyöngítetett. Ez inté őt utódjáról gondoskodni. A' Csehek már megegyeztek azon kivánatában, mi szerint Maximiliant, első szülöttét, következő évben megkoronázandják. Ezt Magyarországban is kivinni, hő ohajtása vala Ferdinandnak. E' végre az ország' egyházi 's világi nagyainak tetemesb részét — valószinűleg 1561-ki juliusban — Bécsbe hivatá 's miután gyülésökben az ország iránti érdemeit, annak védelme 's boldogítása miatt viselt gondok 's végzett munkák által szerzetteket, előadta volna, Maximiliant ajánlá, általok a' magyar trónra utódjául választatni, nem titkolván, mikép ezen ohajtása' teljesítését tőlők egyenesen kivánja. E' kivánatának előadása nem kis zavarba hozá a' magyar urakat, illyesmire el nem készülteket. Nádasdy azonban azon lélekjelenléttel 's elhatározottsággal fogá föl ez ügyet, minőt máskor is harczi 's polgári bonyolodásokban számtalanszor nyilvánitott, 's ő, kit maga a' király is olly fedhetetlen hűségűnek dicsért [1]) személye iránt, még is inkább a' hon' jogait 's javát, mint a' fejedelem' kegyét tartván szeme előtt, nádori tisz-

---

dus sim; Majestas vestra SS. vel ex D. Comite a Salmis, cui morbum ipsum, pro veteri consvetudine et amicitia, quae mihi cum Domino quondam parente suo piae recondationis intercessit, et cum isto quoque intercedit, non modo videndum, sed et manibus palpandum exhibui, clementer cognoscet." Epist. Proc. 3, 159. *) alatt.

[1]) Istvánffy Lib. 20, 251.

ténck megfelelőleg, szót emel; 's előlegesen Ferdinand' jóvoltát, önszemélye 's mások, valamint az egész hon iránt is nyilvánítottat, hálásan említvén, előterjeszté; mikép nem tagadhatni ugyan, hogy a' trónöröklés az ő gyermekeit illeti; de miután az első szülöttnek örökülési joga Magyarországban elismerve még nem volna, az ország' nemességén állana: három fiai közül kit akar királyává nevezni? Milly alapos — u. m. — Ferdinand' nemének örökülési joga: olylyan a magyar rendeké is, a' több királyi herczegek közül azt választani királyokká, kiben bizodalmok központosul. Harmincz év óta mint nemes lelkű, szelíd, igazságos és kegyelmes fejedelem tiszteltetek Ferdinand mindenkitől; 's mig Isten életét tartja, kivűle más királyt nem ohajtanak; halála után pedig az országgyülés' tiszte 's joga leend, tanácskozni 's meghatározni, három fiai közül mellyik lépjen a' kormányra. Hozzátevé aztán, mikép ezeket egyedül lelkiösméretének sugallata szerint 's egyedűl a' hon' javának 's szabadságának védelmére adja elő, a' nélkül, hogy vagy kegyelmes királya' ohajtásával, vagy Maximilian herezeg' igényeivel most vagy azután ellenkezni, szándéka volna. [1])

A' nádornak ezen előadásán nem kevésbbé ütközött meg a' király, mint előbb meglepettek a' nagyok ennek ohajtása' nyilvanításán. Tőle, kinek csatlakozását önszemélyéhez talán leginkább tapasztalta, illyetén nyilatkozást legkevésbbé várt; ámbar azt Tamásnak egyenes lelkűségétől várhat-

[1]) Isthvánffy Lib. 20, 251.

ta volna, miután már halotta is, miként Nádasdy a' babocsai táborozás óta második szülöttével, Ferdinand herczeggel megismerkedvén, ezt inkább kedveli, mint Maximiliant 's nem csak ő, hanem vele együtt a' legtöbb nagyok. Kívánságát tehát most teljesíteni, lehetetlennek látván, azon nyilatkozással, hogy ez' ügy más időt 's más alkalmat kiván, a' gyülést szétoszlatá. Mi vitte Nádasdyt e' lépésre, meghatározottan állítani nem lehet. Az-e, hogy Ferdinandot a' babocsai táborozásban mint derék harczfit tanulta ismerni; egy hadi talentumokkal fölruházott királyt pedig a' jelen körülmények közt az országnak, hogy a' török igát lerázhassa, mulhatatlanul szükségesnek lenni látott? Az-e, hogy a' választási jog' fenntartása 's a' választásnál kitüzetni szokott föltételek által a' polgári álkotmányt a' sérelmektől, a' vallás és lelkiösmeret' szabadságát pedig a' kénytetéstől, mire az első szülöttnek elismert örökűlési joga könnyen utat nyithatna — miután az ekként trónra lépő király semmi föltételek által, a' szokott eskübe foglaltakat kivéve, meg nem köttethetnék, — megmentse 's biztosítsa? Vagy az-e végre, hogy Ferdinand, ki második szülött levén, az osztriai tartományokban osztályrészt nem birand, Magyarországra nézve, egy a' Maximilianétól elkülönzött uralkodói házat alapítson; mi szerint ő és utódai a' császári méltóság 's egyéb országok' kormányzási gondjaival nem terhelendők, egészen Magyarországéi legyenek, annak boldogságát meg nem osztott figyelemmel 's gonddal eszközlendhetők? Az bizonyos, hogy e' merész lépésre, melly által a' királynak eddigi

kegyét 's benne helyezett bizodalmát elveszteni, legalább bizonyosan csökkenni, önmaga is gyanithatá, sőt talán bizonyosnak is tarthatá, egyedül a' hon' java 's boldogsága ösztönözte. Én meg nem foghatom, miként tagadtathatnék el Tamás' e' tettétől a' hazafiuság' tiszta motivuma, 's miként tulajdonítathatnék viszálkodás' szellemének, vagy egyéb önséges okoknak az, miben önséges érdeket szándékosan keresve sem találhatni. Szint' ugy hihetetlen, hogy a' második szülött herczeg, Ferdinánd iránti, semmi alapon nem nyugvó előszeretet miatt fejedelme' nehezteléséne akarta volna kitenni magát ő, ki fejedelméhez olly példás hűséggel ragaszkodék; 's személyes, alaptalan előszeretet miatt nem általlott volna pártot alkotni, egyenetlenséget 's meghasonlást okozni ő, ki a' hont olly meleg kebellel ölelé át 's kinek tetteit, miként egész nyilvános élete tanúsítja, mindenek fölött a' hon' java motiválta 's vezérlette! Ezen cselekvése által valóban magára vonta Nádasdy a' király' nehezteléséte, miként Isthvánffy bizonyítni látszik, midőn halálát említvén, mondja, hogy az őtet Ferdinand' haragjától (odio) vagy kegyelmétől megmentette. Ferdinand azonban elég igazságos levén a' nagy lelkű hazafi' szent érzelmeit méltánylani, bosszuságát iránta soha sem nyilvánította. Nádasdy egy ideig a' tanács' szétoszlása után is Bécsben maradt, Oláh, Draskovich és Forgách püspökökkel együtt némelly politicai ügyek' eldöntésével foglalatoskodván.

Hazatérte után nem sokára parancsot vőn a' királytól, hogy a' budai basának — ki az ellensé-

ges munkálatokat ismét megkezdő Zsigmond Jánost vala a' sultán' parancsa szerint segitendő — törekvéseit gátolja meg; minek következetében 1562-ki februarban elébb Kapornakra, 's miután ott a' megyei nemességgel a' fegyverrekelés iránt értekezett, Szigethvárra Zrinyihez, még a' mult évben meghalt Horváth Mark helyébe e' nyomos vár' parancsnokává nevezetthez, utazott, véle a' reábizott ügyben tanácskozandó. [1]) De miután a' vármegyékből összegyűlt kevés 's gyakorlatlan haddal, miként Forgách mondja, „a' nagy és okos férfi semmit sem merhetett", onnan visszatérvén, Salmi (Forgách szerint Eck) grófot, Győr' parancsnokát fölszólítá Hegyesd várnak, török kézre a' múlt évben jutottnak ostromlására, vezérlete alá adván Magyar Bálint, Gyulaffy László és Török Ferencz altábornokai alatt saját sárvári őrségének részét 's ostromi szereit. A' vár tiz napi ostrom után lerontaték 's bevéteték [2]). E' volt hősünknek utósó intézkedése. Nyavalája ezen utazás által öregbítetvén, junius 2-kán kemény 's huzamos láz után csöndesen 's azon lélekéberséggel, melly életében tulajdona volt, nejének karjai közt ama nyugalmasabb életbe költözött, Egervárott, életének hatvannegyedik évében. [3]) Tetemei ugyanott temettettek el; de 1669-ben, másod unokája Nádasdy Ferencz, vagy ennek

[1]) Epist. Proc. 3, 157. köv.

[2]) Isthvánffy hibásan teszi ezt valamint halálát is két évvel előbbre. Lib. 20, 245.

[3]) Mind Isthvánffy, mind Forgách állítják, hogy az uralkodó mirigy okozta légyen halálát.

fia István által — ki épen az évben neveztetett ki Vas vármegye' főispánjává — Egervárról Lékára vitettek át. Hamvaival együtt áttétetett ide emlékköve is, mellyen élete ekként van röviden följegyezve. [1])

III. D. Thomae de Nádasd, summo ingenio, singularique virtute viro, complurium lingvarum peritissimo, pace belloque clarissimo, de vetusta Petenedianorum familia prognato, in Italia optimarum artium studiis imbuto, indeque cum cardinale Caietano Budam reverso, regi Hungariae Ludovico a secretis: Post cujus fata varia fortunae vicissitudine acto, primum auspiciis melioribus Budensi praefecto; mox urbe Buda militum inconstantia Turcis dedita, Solymani potentia in arbitrium regis Joannis redacto; cui virtutem hominis admiranti a thesauris; sed deinde voto proprio suo ac perpetuo, illiusque regis permissu patriae restituto, SS. ac potentissimi regis Rom. Hung. Boh. Scl. Dal. ac tandem imperatoris Ferdinandi consiliario perpetuo, summisque ac continuatis apud hunc ad extremum vitae diem perfuncto honoribus, ac primum tavernicorum magistro; mox Dal. Croa. et Scla. bano; deinde iudici curiae regiae; statim supremo generalique capitaneo; postremo palatino regni et proregi optimo, et fidelissimo, consilio armisque Turcarum profligatori, patriae illustratori, [2]) coniux amantis-

[1]) Katonánál 23, 583. köv.

[2]) Némellyek e' sirkövi fölirásban e' szó után „illustratori" még ezt adják hozzá: „qui non tam vixisse, quam vivendo vitam decorasse dicendus". Lehoczky Stemmatographia 2, 244.

sima Ursula Canisea moerens posuit. Obiit anno domini MDLXII. Quarto nonas Junias, aetatis suae LXIV."

Nejével huszonhét évi házassága alatt három fiu gyermeket nemzett: Lászlót, Mártont [1]) és Ferenczet. A' két első azonban korán elhalván, csak Ferencz maradt, atyja' halálakor kilencz éves, [2]) életben; később atyjának nyomdokain szinte jeles férfiuvá válandó.

Tamás, miként Isthvánffy irja, szép 's eleven vénséggel diszeskedett; 's mind jó mind mostoha szerencsétől hányattaték életében; pártolás 's irígység, szeretet 's gyülölség közt jutott, mind minden nagy ember, az országos tisztségek' 's méltóságok' legfőbb fokára. Életének nagy részét bajnoki munkákban tölté; 's tizenöt különféle csatákban volt jelen részint al, részint fővezéri minőségben; 's nem egy diadalfüzér készült számára a' harczok' mezején. Családját, a' régi fényből közép nemesi sorsra jutottat, ő emelé föl grófi méltóságra; ő szerzé annak részint neje, részint saját érdemei által, terjedelmes javadalmait. Ez utobbiakhoz tartozik: Fogaras földe, Huszt a' Marmarosban, Börzöncze és Csejte. [3])

Politicai érdemein kivül mellyek által annyira megnyerte mind királyának, mind honfitársai-

---

[1]) L. László' levelének töredékét Epist. Proc. 2, 197. *) alatt.

[2]) Isthvánffy Lib. 20, 251.

[3]) Ezen várat 1552-ben nyeré. Lehoczky Stemmatographia 2, 244.

nak szivét, halhatatlan leend az ő neve a' tudományos világban is; nem mint olly tudósé ugyan, ki saját elmeszüleményeivel gazdagította a' tudományokat; hanem mint ollyané, ki pártolása által, mellyel a' tudós férfiak's ápolása által, mellyel a' tudományos intézetek iránt viseltetett, a' tudományokat honában nem kevéssé mozdítá elő. Mátyás halála után a' két hanyag király' kormánya 's az ez által okozott meggyökesülése az oligarchiai féktelenség 's törvénytelenségnek, mint minden egyéb virágait a' nemzeti miveltségnek, ugy a' tudományokét is meghervasztá. A' fájdalmas emlékezetű mohácsi vérnap pedig 's az ezt követő török iga, kivált azon vidékeken, hova a' tar magát befészkelte, azokat végkép sírba temette: az iskolák becsukattak, a' tanítók 's egyéb tudósak széllyel futottak, részint Mars' zászlói alá szegődtek. Kétségkivül az egész országban kialudt volna illy körülmények, annyi harczzaj közt a' tudományok' világa; ha kivülről épen ezen időben hatalmas inditást nem tapasztal. Europa' egyéb tartományaiban a' vallásujitással a' tudományok is mind a' két részről uj életre ébredének föl. Az uj tanok pártokat okozván, először is közvetlen a' vallási tudományokban 's részint a' philosophiában, közvetve pedig minden egyéb ágaiban a' tudományoknak, hatalmasan fölizgaták az okoskodás' és józanabb mind elméleti, mind gyakorlati vizsgálatok' 's nyomozások' szellemét. Az iskolákba 's egyetemekbe, kivált a' német-'s olaszhoniakba csoportosan csődültek mindünnen a' tudni vágytól ingerlett ifjak. A' tanítók pedig a' külön egyetemekben vetélkedve vivtanak a' hír-

ért 's pályalombért. E' munkácskának körén tul esik, noha érdekes leendene, leirását adni a' tudományok' állásának a' külföldön; elég legyen itt megjegyzeni, hogy azon számos ifjak közt, kik azon egyetemeket meglátogatták, magyarok is mindig találtattak, hazatértökben az ott szerzett ismereteket, a' tudományok' szeretetét, a' tudományos miveltséget magokkal együtt hazájokba behozandók 's a' tudományok' országát itt is megujitandók. Nem különben sok, kivált német 's olasz tudósak vándorlottak be honunkba, részint önkényesen 's nem ritkán mint apostolai az uj vallási tanoknak, részint egyesek vagy közönségek által meghivatvák. Mióta a' szepesi 's erdélyországi Szászok közt a' reformatio meggyökesült, ezek többnyire Németországból hozták magok közé a' vallás' szolgáit, kik közül aztán többen uj iskolákat is állítottak, vagy a' régieket virágzatra emelték. Illyenek valának egyebek közt: Vagner Bálint, Gerengel Simon (előbb Austriában cathol. plébános, aztán Sopronyban az uj tant követők' lelkésze), Magdeburgi Joachim, Radaschin Mihály, Graver Albert, Eberhard Mátyás 's a' kiváltképen említendő hires rectora a' bartfai iskolának Stöckel Leonhard stb. A' honfiak közt pedig: Szegedi, Monoszlai, Pesti, Kolosvári, Szántó Telegdi, Kopácsy, Komjáthi, Abádi, Soós, Kulcsár, Beregszázi, Félegyházi, Károli, Kovassoczy, Farkas, Zermegh stb. stb. [1]).

[1]) Vallaszky Conspectus Reip. Liter. in Hung. 138 — 187.

Ezen tudós férfiak' igyekezete a' tudományok' megujításában 's terjesztésében több pártolókra 's előmozdítókra talált honunkban. 'S illyenül az Oláhok, Perényiek, Drágfiak, Horváth Stansitsok stb. közt kitünő helyet foglal el Nádasdy Tamás. Önmaga is tudományosan mivelt 's jártas a' tudás' csaknem minden ágaiban, annak másokban is nagy tisztelője volt. Miként ő a' legfontosabb ország- 's harczdolgai közt is mindig talált időt, figyelmét a' tudományokra 's tudományos férfiakra fordítani, szép tanúja annak az, hogy a' segedelmet és pártfogást kereső tudósak mindünnen hozzá fordultak vagy ajánltattak pártfogásába. Tamás' ezen jótékonyságának híre a' tudós férfiak iránt a' külföldre is elhatott 's két levelet bírunk, Melanchton reformatortól hozzá irányzottat, mellyekben a' magasztalt tudomány-pártfogónak kegyelmébe tudós férfiakat ajánl, 's őt dicséretekkel halmozza el, hogy épen azon időben, midőn a' harczok' zaja a' tudományokat veszélylyel fenyegeti, törekszik ápolni 's terjeszteni azokat. De méltók e' levelek, hogy belőlök némi töredékeket közöljünk. Az első [1]), 1537-ki octoberben irott, magyarosítva illy értelmű: „Ámbár ismeretlen vagyok magasságod előtt, még is mivel Mátyás (Dévay Bíró) levelet kért tőlem hozzád, azt örömest cselekvém. — Értem pedig Mátyástól, miként te nagy költséggel állítasz iskolát 's ébreszted a' tudományokat, mi ámbár magában is nagy dicséretet érdemel; de ez időben, midőn

[1]) Klanicza Mártonnál „De Tolerantia:" 82. köv. lap.

a' háboruk' csapásai által a' tudományok különféle helyeken eltörültetnek, sokkal nagyobb dicséretre méltó. Látszatol tudniillik gondoskodni a' jövendőségről, hogy miután a' szép müvek másutt elveszendettek, még is fenmaradjanak gyámházak (seminaria), erényed által megtartottak, honnét az életre hasznos tanok Pannoniába" ismét elszármazhassanak. E' dologban tehát mind akaratodat, hazádnak e' fő tárgyban használni óhajtót, mind különös okosságodat joggal dicsérjük. Én pedig már a' szándékban is gyönyörködöm. Miután illy időben is gondoskodol a' tudományokról, bizonyítod miként nem vesztéd el reményedet a' béke 's Pannonia' jobb állapota iránt. Mert ki fogja magát eltökélhetni iskolák' építésére, ha az országot örökké szétszaggattatni, a' hazát szolgaságba vettetni gondolja? — — Mit tehát jámbor 's mint vélem, isteni súgallásból kezdesz, hogy a' hanyatló' tudományokat ápoljad, ezen szándékkal föl ne hagyj, sem elijeszteni ne hagyd magadat az idők' sulyától —. Minthogy pedig annyira ápolod a' tudományokat, könyörgöm, engem is pártfogolj egyéb tudományosak között. — Ajánlom Mátyást, a' legjobb embert, kitünő tudománynyal, okossággal 's jámborsággal jeleset. Erdősy (Silvestrum) Jánost hasonlókép tudós embert, szinte ajánlom magasságodnak". — A' másik levélben, [1]) miután a' Török' hatalmát 's a' szomszédok' segíteni hanyagságát érintette, igy ir: „Miután ezen Drug-

[1]) Klanicza 39. l.

ner Jánosnak házáját, Kőrösi, mellyet te kormányzál, a' Törökök birják, ő különösen téged szándékozik meglátogatni, —. Szolgálhatni fog valamelly egyházban. Mi okáért kérlek, adj ezen számüzöttnek segedelmet". E' levelek gyanitani hagyják, miként Nádasdy többször váltott légyen Melanchtonnal hasonlókat. Ezen pártfogásába ajánlott férfiak sarvári udvarában több ideig tartózkodtak. Erdősyről [1]) bizonytalan, egyházi-e vagy iskolai hivatalt viselt légyen Nádasdy jószágában. Annyi bizonyos, hogy az ujfrigyi szent irást görögből magyarra áttevén, Uj-Szigethen, Nádasdy' mezővárosában 's az ő költségein adta ki 1541-ben, Abády Benedeknek, szinte Tamás' jótékonyságából föllállitatott könyvnyomó intézetében. Az uj-szigethi és csepregi iskolák is, melly utóbbiak a' század végén egyikei voltak honunk' legvirágzóbb iskoláinak, hasonlókép Nádasdy Tamásnak köszönik felállítatásokat; valamint a' sárvári könyvnyomó intézet is. [2])

Egyebeken kivül Veránczot is nem egyedül politicai tekintetből, hanem részint azért is fogta Nádasdy pártfogása alá, midőn János' pártjától Ferdinandhoz szegődött, mivel azon hosszabb

[1]) Erdősyt, bár Wittenbergában végezte is tanulmányait, hibásan sorozza Vallaszky az evangelicus tudósak közé. Ha az lett volna, hihetlen, hogy a' bécsi egyetemnél tanitói széket nyert volna, hol még is, szinte Vallaszky állitása szerint — Conspectus Reip. Liter in Hung. 148. l. — 1544. óta a' zsidó nyelvet tanította.

[2]) Vallaszky eml. m. 178. 185.

idő alatt, mig Sárváron udvarában tartózkodott benne a' világos elmét és bő tudományt kellőleg tudta méltánylani. [1])

Miként az árnyék a' testet követi, ugy szokta üldözni az irígység és rágalom mind a' valódi nagyságot, mind a' magas helyzetet 's méltóságot is; kiváltkép pedig ollyatén egyénekben, kiket középszerű vagy épen alacsony sorsból emelt föl a' szerencse és személyes tulajdonok. Ezen közös sorsot Nádasdy Tamás sem kerülhette el. Azért találunk számtalan dicséretek 's magasztalások között, mellyekkel őt a' részint egykorú, részint kevéssel fiatalabb történetirók elhalmozzák, némellyektől olly vétkeket 's alacsony charactervonásokat tulajdonítatni neki (különböző helyeken ugyanattól is, ki őt másutt égig magasztalta), mellyek amazokkal homlok egyenest ellenkeznek. Hősünknek minden magyartól tisztelendő emlékezete 's maga a' meghomályosítatni szándéklott

---

[1]) Igy ir Verancz Andronicus Tranquillushoz: Ego vero tandem reliqui Utissenium, quod bene vertat Deus utrique nostrum, meque ad Ferdinandum regem inclytum contuli. Praecipuo fautore Thoma Nádasdino, nec infeliciter quidem. Non desunt et aliorum Optimatum Patrocinia, sed hujus potissimum in portu, ut in sinu paterno, fidentius conquiescimus. Katonánál 20, 1001.

erény és elferdített, megsértett historiai igazság is követeli tehát, hogy őt azon vádak alól kimentsük, 's részint az előitélet vagy önzés szülte rágalmakat megsemmisítsük. Előlegesen legyen mondva, hogy, ha bár nem volt is talán ment minden gyarlóságaitól a' gyönge emberi szivnek, 's ha mint embert nem akarjuk is egyenesen az erény' eszményéül (ideale) fölállítani; de azon vastag politicai 's leginkább erkölcsi vétkeket sem akarjuk rajta tapadni hagyni, mellyekről vádoltatik 's mellyek azon embernek, kiről ollyanok megvalósulnak, még a' becsületes, annál kevésbbé a' nagy és tiszteletes ember' szép nevét sem hagyják bitorolni.

Már a' magas méltóság is mellyben Tamás állott 's viselet módja, mint országférfinak, adott okot különbözőleg 's nem mindig kedvezőleg itélni, legalább egyes tételeményeiről, ha nem egész characteréről is. A' nagyok 's ezekkel együtt a' történetirók is, miként egyik vagy másik párthoz tartoztak, mellyekre az ország szakadva volt, ugy kedvezőleg vagy kárhoztatólag itélték meg a' saját pártuk' vagy az ellenfelekezet' emberét. Továbbá ő részint körülményektől kényszerítetvén, részint hazafiui elvből kétszer változtatá a' pártot, mellynek erejét szentelte; mi az ellenfelekezet embereit, kiváltkép azokat, kiknek nem annyira a' közjó, mint a' pártok' fennállásából szivárgó önhaszon feküdt érdekökben, könnyen igazságtalan itéletre vezeté. Végre politicai állása is, mellyben némi összeütközést egyikkel vagy másikkal nem mindig kerülhetett el, vagy akart elkerűlni, a' megsértett' gyűlölségét 's rágalmát és

tettének fekete szinekkeli leirását szükségkép maga után vonta. [1])

De ezen nehézségek, mellyek elébünk gördülnek, midőn Nádasdy characterét némikép lefesteni törekszünk, bennünket épen nem rettentenek el, sőt hatalmasabban fölizgatják bennünk a' nyomozás szellemét 's kiváncsiakká' tesznek, személyes tulajdonait részrehajlatlanul ismerni tanulni. Nyomozásunk' folyamán e' két kérdés fog bennünket vezetni: Valódilag nagy idomokkal 's tehetségekkel felruházott, vagy csak a' szerencse' kegyencze volt-e ő? 'S kiáll-e nyilvános és magános élete szigorú birálatot? Meg kell azonban előlegesen is vallanunk, hogy lelkületének minden vonásait a' legapróbb részletekre szétbonczolva, hiteles kutfők' hiányában (ha talán ollyanok némi előttünk ismeretlen, vagy a' méltóságos grófi család könyv 's irománytáraiban rejtekben nem feküdnének) nem adhatjuk; de még is adhatunk annyit, mennyiből beljegyes

[1]) Igy midőn Isthvánffy őt a' miatt rójja meg, hogy rokonát Isthvánffy Istvánt hirtelen haragtól föllobbanván, itélet nélkül megölette, elhalgatja azon körülményt, mikép ezen jelenés háborus időben történt 's Nádasdy a' subordinatio' megsértését büntette légyen meg e' nyugtalan elmű, zajlongó Isthvánffyban. Ha ezen tette Nádasdynak büntetésre méltó volt volna — legalább ollyanra, minőt a' felpörös rész kivánt — bizonyosan nem fogták volna az országgyüléstől kirendelt bírák az igazságszeretetéről eléggé ismeretes király' akaratja 's intése szerint félre tenni a' kivégzett rokon itól ellene indított pört.

sajátságai átalánosabb vonásaikban elég világosan előtünnek.

Ugy látszik, Tamás már a' természettől nyert bizonyos simaságot erkölcseiben 's ügyességet a' társalkodás' és viselet' módjában, mi őt a' különböző kedélyü 's elvüeknél is igen hamar megkedvelteté. Ezen sajátságait pedig neveltetése 's kivált hosszabb tartozkodása a' külföldi iskolákban, később pedig helyzete, melly őt sokféle surlódásokba vitte, emelé 's tökéletesbíté. Hizelkedés nélkül megelőző udvariassággal viseltetett ő mindenki iránt, mi által kellemes külseje mellett a' sziveket magához hódítá. Kétségkivül ezen sajátságai által nyerte meg részint Ferdinand' hajlandóságát is mindjárt politicai pályája' kezdetén, midőn mint királyi titoknok 's tanácsnok kétszer követségben volt az összegyült német rendeknél. Ez szerzé meg neki Gritti' szivét is mindjárt az első találkozáskor, midőn Buda' elvesztése után a' török császártól Zápolya' táborába küldetett, ettől bosszut szenvedendő, ha részint Gritti' pártfogása, részint egyéb barátainak közbevetése a' párt-király' haragját meg nem engeszteli.

Ezen egész korban egyet sem ismerünk a' nagyok között, kit a' történetirók közönségesen annyi dicseretre méltatnának 's kihez a' honfitársak, még az ellenpártuak is, annyira csatlakoznának, mint Nádasdyhoz. Tanúi ennek azon számtatlan levelek, mellyekkel őt egyházi 's világi nagyok mindennemű ügyekben megkeresték; tanúja azon bizodalom 's baráti ragaszkodás, mellyet iránta mind a' két pártuak olly különféle körülményekben nyilvánítottak; tanúja végre egyebek

közt azon két oklevél, mellyek legfényesebb emlékei Nádasdy' nagyságának; 's mellyek' egyikében a' Gritti' czinkjai miatt veszélyben forgó honfinak mindennemű védelmére mind a' két párt' első emberei éltöket 's vagyonukat eskü alatt lekötötték; másikában maga a' fejedelem legnyilvánosabb bizonyságát adja Tamás' sok oldalu derékségének 's erényeinek. 'S miként ennyi ragaszkodást, ennyi bizodalmat nem czinkosság, nem alacsony hizelgés, hanem valódi személyes nagyság által nyert légyen magának, bizonyítja azon egy, minden más próbát szükségtelenné tevő jelenés is, mellyben élete' vége felé nem kételkedett az iránta igen jótékony 's bizodalmas királyának kegyét is föláldozni az igazság' és tiszte' kivánatainak.

Az eddig említett társas erényekkel párosult hősünkben egy nem mindennapi, nem közönséges mértéke a' szellemi tehetségeknek. 'S ha talán nem tulajdonítanánk is neki a' csillogó geniet, a' közönségeseknél sokkal szerencsésb idomokat 's tehetségeket még sem tagadhatunk meg tőle. Ő a' kort, mellyben élt, minden zavarában, 's a' körülményeket, mellyek közt munkálkodott, minden bonyolodásaikban olly éles szemmel fogta föl, hogy mind polgári, mind hadi ügyekben, bár mi terhesek, mi szövevényesek voltak is, mindig elhatározottan, habozás nélkül, belátó lélekjelenléttel tudott cselekedni, mire az eddig leirt polgári 's hadi pályáján előforduló jelenéseken kivül nem szükség egyebet probául előhozni, mint azt, hogy épen ezen szellemi ügyességének, mi szerint magát a' körülményekhez alkalmazni,

az elválasztó pillantatokat megragadni és sikeresen használni tudta, köszönheté az igen középszerű állapotából az ország' első méltóságaira fölemeltetését. 'S ezen szellemi tehetségeit a' történetészek is közönségesen magasztalják [1]). Az elme élességével pedig szép emlékező tehetséget is kötött össze Nádasdy. Ennek jeleit ő az országgyülési, meg követségi szónoklatokban elégszer adá. Ékesszólása 's ügyes bánásmódja által birta ő Isabellát is Erdély' átadására; mit, miként fönebb említém, Utissenicz az özvegy fejedelemnőnél nem eszközölhete ki. Emlékező tehetségét tanusítják jártassága a' világi 's egyházi tudományokban, és széles nyelvismeretei: az anyain kivül a' latint, németet és olaszt tökéletesen beszélte és irta, némi tudománya a' görögben is volt.

E' tulajdonoknál 's különféle politicai helyzeteiben kifejtett munkálkodásánál fogva, mint országférfiban is meg kell benne ismernünk a' nagyságot. Nem említem itt, hogy ő egyedül politicai ügyessége és szolgálatai által emelte föl magát az ország' első méltóságára. Pedig figyelmet érdemel, hogy a' nádori polczra jutásban igen nagy nehézségek gördültek elébe. Ferdinand király le-

[1]) Forgách maga is igy ir: „Summo fastigio inter odia externa et interna prudenter usus est; pace militiaque praestans.“ Másutt: „Vir magnus et prudens.“ Herold, a' babocsai ütközet' leirásában: „Sub Thoma Hungariae spectabilissimo palatino in omni litteratura excellenti, atque in belli artibus ingenii peracris ac incredibilis prudentiae viro.“ Szint' igy emlékeznek róla Isthvánffy és Veránczi számos helyeken.

győzhetetlen előítélettel viseltetett ezen nagy hatalmu tisztség ellen, 's azt a' rendek' többszöri kérelmére is vonakodott betölteni. 'S midőn azt végre Nádasdyban cselekvé, 's aligha nem a' leg bonyolodottabb körülmények közt, nem csak erkölcsi charactere' fedhetetlenségéről 's hűsége' állandóságáról, hanem politicai talentumairól is meggyőződve kellett lennie; miként ebbeli meggyőződését a' nádori méltóságba igtató oklevélben nyilván ki is jelenti. Azután olly vágytársai is valának e' tisztben, kiket csak személyes tulajdonainak 's politicai ügyességének túlsúlya győzhetett 's győzött is meg olly dicsőséggel, hogy fejedelem és nemzet egy szivvel lélekkel állapodott meg ő benne.

De fussuk át röviden politicai pályáját. Olly veszélyteli környületekben, minők az óriási erejű 's hódoltatni vágyó Töröknek készületei miatt a' szerte bomlott hazát a' mohácsi ütközet előtt fenyegeték, 's minők e' vérnap után a' trónváltozás okozta 's egész dühhel kitörő zajlongásokban fejlettek ki, bizonyosan olly követet láttak a' rendek szükségesnek, segéd kezekért küldeni a' szomszéd német — szinte pártokra szakadt 's személyes ügyekkel bajlakodó — országgyülésbe, ki az ohajtott czélt ügyessége által eszközleni, joggal tartathaték képesnek. Mind a' két esetben pedig a' még ifju statusemberbe, Nádasdyba helyezteték a' bizodalom. Minek mennyire felelt légyen meg, senki sem fogja, kivált első követségében, *egyedül* a' sikerből, a' kivánt segély' kész nyujtásából (mi a' német rendek' egymás közötti viszálkodásaik miatt részint igéretben maradt, részint

későn érkezett) megitélni akarni, ki csak egy kissé ismeri a' német birodalom akkori állapotát.

Nádasdynak egész politicai élete a' mohácsi veszély után egy eszme' létesítése, egy terv' kivitele körül forgott, 's ez nem egyéb, nem csekélyebb vala, mint az egész országot egy fő, egy király alatt egyesíteni' 's igy összesített erővel a' vezélyben forgó hazát, mellyet a' Töröktől egyéb, általa meghódoltatott tartományok' példájára szolgai iga alá vettetni kitüzöttnek látott, kiszabadítani, vagy szabadulását legalább elősegíteni [1]). E' szép terv ámbár az annyira szertebomlott hazában egy embernek kivihetlen volt is; de példás hazafiságát 's a' törekvés, mellyel e' czélt megközelíteni igyekezett, politicai belátását világosan kitüntetik. Lássuk e' törekvést részleteiben.

Ámbár a' mohácsi várnap után a' nemesség' nagy részéről Zápolya kiáltatott ki fejedelemmé, Nádasdy még is az okosabb honfiakkal Ferdinand' részére állott, biztosan remélvén, hogy ő nem csak Zápolya' bitorlását elnyomandja; hanem testvérével Károl császárral 's a' német fejedelmekkel egyesültten a' Török' hóditói gőgjét is leázandja; mit a' semmi uralkodói erényekkel nem diszlő Zápolyától az ország' zavargó állapatában várni nem lehetett. Illy reménynyel ment Tamás

[1]) Ezen eszme terjed el egy Ferdinandhoz irt levelében 's az abban érintett, magyarul irott tervben is, mellyet az ország' megszabadítása iránt a' Cancellárral közlött, annak idejében a' királynak elolvasandót 's átfordítandót. Epist. Proc. 2, 239.

számos nagyokkal az ország' határain megjelenő Ferdinandnak elibe; illy reménytől lelkesedve adta Pozsonytól Budáig minden város' bevételénél vitézsége jeleit 's vette át a' tetteiért jutalmul nyert budai várparancsnokság' diszes tisztét. Azonban már ekkor egy kissé megszomorítá őt azon körülmény, hogy a' király a' Magyarok iránt kevés bizodalommmal viseltetvén, az elfoglalt várak 's városokba többnyire német parancsnokokat, német zsoldos őrsereget állított. Nagyobbítá boszszonkodását a' török sereg megjelenésekor az idegen, idegen haza' védelmeért nem lelkesült őrségek' árulása; 's keseríté a' hanyagság vagy tehetetlenség — most is a' német rendek' viszálkodásaiból származó —, mellyet Ferdinand' a' hazának a' Törökkel frigyesült Zápolya elleni védelmében elárult. Midőn pedig végre saját őrserege is a' legcsúfosabb árulási bűnnel sértette meg hazafiui érzetét 's a' körülmények által Zápolya' hatalmába ejtetett, látván, miként a' hanyagul gyámolitatott Ferdinand az országot a' török hatalom ellen megvédeni elégtelen, más utat választott a' czélhoz jutásra: Zápolya pártjához esküdött.

Nádasdy, miként mások is, mind a' két királyt csak mint pártkirályt tekinté, 's a' haza' java feküvén szivén, ahoz szított, ki által azt eszközölhetőnek leginkább remélheté. Állhatatlanságról őt e' miatt senki sem fogja vádolhatni; sőt következetesség: czélunkra, midőn egyik út reménynyel, azon oda eljuthatni, többé nem biztat, azt odahagyva, másikat választani. E' mellett meg kell még gondolni, hogy illy lépésre életének megmentése is

sürgeté; 's végre, hogy ez olly időben történt, midőn az ország két részre oszolván, nehéz volt meghatározni, mellyik királynak van több joga, az egyébiránt szabad királyválasztással biró országban a' koronához. Mind e' mellett is, hogy a' világ előtt kimentse magát a' hűtlenség' vádja alól, a' nála levő királyi pecsétet Ferdinandnak visszaküldvén, egyszersmind a' tett esküjétőli feloldoztatásért esedezett; 's csak miután azt megnyerte, állott nyilvánosan Zápolya' pártjára. Azon reménynyel ketsegteté ő itt eleinte magát, hogy János király az egész országot meghódítván, jó móddal a' frigyes Törököt is lerázandja nyakáról, ha előbb annak segedelmével vágytársától megmenekvendik.

E' párton azonban már szövevényes jelenések várták Tamásunkat. A' gyönge lelkű Zápolya Gritti' barátaitól 's hizelgőitől rábeszéltetvén, a' kormányt egészen erre bízni szándékozék. Tudjuk mennyire ellenzé ezt az Olasz' álnok terveinek fonadékaiba beférkőzött Nádasdy; tudjuk miként többször megsemmisité a' nagyravágyó Olasz' azon tervének kivitelét, melly nem kevesebbre ment ki, mint Jánost fő híveivel együtt az utból jó móddal eltakarítani 's török segélyel a' magyar koronát elfoglalni és török vasallként birtorlani az országot; tudjuk azt is, miként ellenállása által annyira fölingerlé maga ellen Gritti' haragját, hogy e' párton már élete sem volt elég biztosságba. Ez a' körülmény, más kettővel egyesűlve, Tamást arra birá, hogy öt év mulva Jánostól Ferdinandhoz visszatérjen. Tapasztalá tudniillik, hogy hazája a' török védelem alatt

sebes léptekkel siet végveszedelmére. 'S nem csak reménye nem lehetett már, hogy Zápolya a' Töröktől valaha megmenekedjék, a' hazában pedig a' csöndet és béket helyreállítsa; hanem bizonyosnak látta azt is, mit Veráncz később Konstantinápolyi követségéből irt Ferdinandhoz, miként a' Török Magyarországot már magáénak tekinti 's annak megtartásáért mindent elkövetni kész leend; mit János' halála után a' királyné 's fia' védelmének ürügye alatt be is teljesített. Azért irá Tamás Zápolyához az elbocsátatását sürgető levélben is 's adá okául ebbeli lépésének, hogy, ugymond, Zápolyának és országának használára többé már nem leendhet. Igy tehát ismét az eszme, mellytől lelkesítve volt, minek létesítésére azonban reménye már tünni, legalább gyöngülni kezdett, vitte őt e' lépésre; nem állhatatlanság, nem nyugtalan elműség; de haszonvágy sem, hiszen Zápolya egész Marmarost minden jövedelmeivel oda igérte már neki, csak hogy pártján megtartsa; 's Gritti' halála után, mi épen ez' időtájban történt, a' legkecsegtetőbb kinézései voltak volna Zápolya' pártján: ő leendett a' kormányzó, 's a' gyönge király mellett kezébe kerítendhette az egész hatalmat.

Zápolya ugyan, kitől még sem akart Nádasdy engelem 's megegyezés nélkül eltávozni (mit végre, ha bár nehezen is, megnyert volt), hálátlanságot 's hűtelenséget vetett Tamásnak szemére. De ki fogja hálátlannak 's hűtlennek mondhatni azt, ki egyedül hazafiui elvből, honának javát czélzólag hágy el egy czinkkal 's ármánynyal teli pártot, mellytől a' honnak csak vezedelmét

várhatja, 's olly párthoz szegődig, hol még csillámlik, ha bár kétes világban is, a' szabadulás' reménye? Igen ismeretlenek Nádasdy' életével, vagy alaptalan előítélettel viseltetnek iránta, kik ezen pártváltoztatási lépést fukar önzésnek 's ki tudja még minek tulajdonítják okozatul. Ferdinand ismerte emberét's tudta becsülni erényeit's ügyességét; azért örömmel fogadta vissza 's nevezte ki tanácsnokául a' szint' ugy jeles országférfit, mint buzgó hazafit 's ügyes hadvezért. — Egy másik körülmény, melly őtet e' lépés' megtevésére sürgeté, szándéklott házassága vala Kanizsay Orsolyával, kinek gazdag öröksége nagy részint Ferdinand' birodalmában létezett. De e' házasságról még alantabb nehány szót.

Mennyi politicai ügyességet, mennyi hazafiságot fejtett ő ki aztán Ferdinand' pártján, kitünik azon sebes előlépésekből, mellyek őt az ország' első polgári 's hadi tisztségeire fölemelték, kitünik azon számos és sokféle megbizásokból, mellyekkel őt fejedelme szinte elhalmozta; kitünik azon közönséges bizodalomból, mellyel őt mind fejedelme, mind kortársai megtisztelték. És milly buzgó hazafisággal ragadott ő meg minden alkalmat, mellyben a' török önkénytől eltaposott honnak javát eszközölheté, tettei, egész élete nyilván szólanak, 's a' telt kebelből szóban is kicsordult egy a' királyhoz intézett levelében [1]), mellyben, a' Török ellen harczra szállni szándékozó, könyörög pénzbeli segedelmért, „ne hogy,

[1]) Epist. Proc. 3, 157. kövv.

ugymond, midőn Isten kegyelméből mind a' kor, mind az egészség [1]), mind a' körülmények kedveznek, az alkalmas idő, mellyben fölségednek 's a' hazának szolgálhatok, elröpüljön."

Végre ugyanazon hazafiságos elv, melly vele a' pártot kétszer változtatá, vitte őt arra is, hogy királya' kivánatának, midőn ez egy titkos gyülésben Maximilian herczeget az összegyűlt nagyok által királylyá választatni akarta, ellenmondjon, 's őtet, nem ügyelvén kegyelme' vesztésére, az országgyülésre utasítsa, mellynek a' szabad királyválasztási joggal biró országban egyedűl lenne szava a' trónörökűlés iránt E' jelenésben nem lehet észre nem venni, miként Nádasdy' lelke-előtt ismét azon terv állott, melly munkálatainak 's törekvéseinek egész politicai pályáján vezérczélja volt. Tapasztalta ő, miként az egész hanyagság, mellyel a' Török elleni harcz folytattatik 's a' belzajlongások, mellyek a' hont feldulják, kiváltkép onnan erednek, hogy a' német birodalmi 's vallásos ügyekkel elhalmozott királynak kevés ideje marad a' magyar hazát orvosló figyelemre venni 's e' miatt a' hazában lakni. 'S mivel hasonló sors várta az országot, ha Maximilian, ki első szülötti jogánál fogva Osztriának és Csehországnak már kinevezett fejedelme vala 's kétségentúl német császár is leend, ezen terjedelmes országok' gondjait a' magyar koronáéival egyesíti. Azért Ferdinandra, az ifjabb herczeg-

[1]) Pedig ezt csak kevéssel halála előtt, tehát már aggott korában 's roncsolt egészséggel irta ő, ki kész volt sérvését is feledni, midőn a' hon' java cselekvésre szólítá.

re függeszté szemét Nádasdy, kitől, mint egyéb országok' kormányával nem terhelendőtől 's Magyarországban lakandótól, és végre, mi legtöbbet igért, harczi szelleműtől legbiztosabban várta a' hon' boldogítását. Tamásnak e' tétemnyét szint' ugy nem lehet visszálkodó szellemnek, mint pártváltoztatását önhaszonlesésnek tulajdonítani. Talán inkább megróható volna Tamás, ha ezen ellenkezése a' király' akaratjával *egyedül* a' szabad királyválasztás' jogához ragaszkodásból származott volna. De ennél sokkal szentebb, üdvösebb czél lebegett az ő szeme előtt: a' belzajlongásoknak egyedül a' király' benlakása által eszközölhető elfojtása 's a' nemesség egyesítése a' hon' szabadítására. A' nagyok' okosabb, belátottabb része, miként Tamás a' királyhoz intézett feleletében érinti, vele egy értelemben volt, vele együtt Ferdinandot ohajtá királyul; 's ha csak Ferdinand király' halála után 's még Nádasdy' életében történendett a' választás, Tamás kétségkivül 's pedig minden nagy egyenetlenség nélkül kiviendette az ifjabb herczeg' választatását. Maximilian testvéri 's igazságszeretetétől méltán várható vala, hogy nem fogja testvérének irígyleni azon koronát, mellyre több jogot ő sem tarthatott. De ha bár félhető vala is, hogy e' miatt némi egyenetlenség törend ki, miért kellett volna e' miatt elmulasztani olly lépést, mellyből azon egyenetlenség könnyü elnyomhatása után hasonlíthatatlan haszon 's áldás eredendett a' hazára? —

Mi Tamásnak magános életét illeti, említém már, miként hiteles források' hiánya miatt leg-

kisebb részleteire azt fel nem bonczolhatni. Súlyos tiszti foglalatosságaitól ment idejét családi gondjain kivül részint a' tudományoknak, részint barátainak szentelé. Milly buzgalmat fejtett ő ki a' tudományok' terjesztésében 's gyarapításában fönebb láttuk; 's ez kételkedni sem hagy az iránt, hogy üres óráit kiváltkép tudományos foglalkozásban töltötte légyen.

Barátai közt szorosabb kötelék csatolá őt Majláth Istvánhoz, kinek Anna testvérét is nőül adá, és Szalay Jánoshoz, vele egyiránt közép sorsból származó, de személyes tulajdonaik által magasra emelkedett férfiakhoz. Ezekkel olly szoros viszonyban állott Tamás, hogy, miként Szentgyörgyi tudósit [1]), egymást testvérnek fogadván, a' javak' és szerencse' közössége iránt még ifjuságokban esküvel kötelezték le magokat. Ezen esküt lelkiösmeretesen megtartotta Tamás még akkor is, midőn amazoknál előbb 's gazdagabban ajándékoztatott meg a' szerencsétől. Fogaras' birtokát azon föltétel alatt vállalta el Ferdinandtól, hogy az adományos levélbe mind a' két barátjának neve beirassék. 'S olly adakozó vala irántok, hogy még neje után nyert javaiban is szabad rendelkedést engedett nekik. Milly bánat lepte el pedig szivét Majláth' fogsága miatt, milly aggodalmas szeretettel munkálkodott kiszabadításán, milly atyai vonzalommal viseltetett gondviselése

[1]) Kovachichnál Script. Min. 1,137. Hasonlót tanúsit Isthvánffy Lib. 20, 252.

alá vett árvája iránt, számos levelek tanusítják [1]). Bizonyos, hogy senki kedvesebb dologról nem irhatott neki, mint barátja' állapotáról [2]).

Illy emberbaráti érzelemmel, illy gyöngéd részvéttel azonban nem csak azok iránt viseltetett Tamás, kiket családi érdek, vagy baráti viszony kötött le hozzá. Könyörületes szive mások iránt is mindig örömmel teljesítette a' felebaráti szeretet' kötelességét, kiváltkép pedig azok iránt, kik a' haza' ügye miatt jutottak meg nem érdemlett nyomorúságra. Hogy egyebeket elmellőzzek, csak Busbeche Ferdinand' követének, közlöm itt néhány sorait Nádasdyhoz, mellyben az neki Konstantinápolyból tudósitást ad azon foglyokról, kiknek kiszabadítások iránt Busbechet megkérte vala: „Miután ide (Konstantinápolyba) jövék — igy ir a' követ [3]) — meg nem feledkezvén a' Méltóságodtól vett parancsokról, szorgosan nyomozni kezdém azon két foglyot, kiknek ügyeit reám bizta, tudniillik a' tudományos (literatus) Tamást és Baychy (Báchy) Antalt. Azonban értesítettem, miként Tamás, urának hatalma alól elszökvén, megmenekedett, Antal pedig még fogságban tartatik; kinek megszabaditását mind társaim, mind én fő

---

[1]) Epist. Proc. 2, 117. 142. 160. 171. 172. 173. 185. 187. 198. 202. 250. stb.

[2]) Igy ir Verácz Antal Csaky Mihályhoz: „Nullum ei (Nádasdynak) praestatur gratius officium, quam cum de ipsius Majladi vita atque carceribus scribitur; quem habet anima sua sane cariorem.“ Katonánál 21, 1068.

[3]) Epist. Proc. 3, 40. kövv.

gondjaink közé számitandjunk, hogy uraságodnak eleget tehessük. Mi a' másikat illeti, mióta megszökött, róla semmi sem hallaték; ha szerencsésen megmenekedett, kötelességünk kárára is örvendek szerencséjének; ha valahol fölakadt, ugy mind sorsán bánkódom, mind azon, hogy benne készségünk az alkalomtól megfosztatott, melly bánatot ujonnan adandó alkalommal a' szolgálatra legjobban megenyhítendi Méltoságod."

Azon körülmény, mi szerint Tamás Melanchtonnal levelezett, azon állításra vitte Klanitza Mártont [1]), hogy Tamás is a' reformatio' hive volt légyen. De milly alaptalanul állítja ezt azon két levélből, mellyet munkájában közöl, nyilván kitünik abból, hogy az érintett levelekben semmi egyéb nem fekszik, mint a' tudományok iránti érdek. Nagyobb okerő·e' tekintetben az, hogy a' Melanchtontól ajánlott férfiakat, kik (ha Erdősy nem is, miként fönebb megmutatám, de Dévay 's Drugner bizonyosan) a' reformatio' kikiáltott apostolai valának, jószágaiban tanítói vagy lelkészi hivatalba helyezé. Mivel azonban Tamás hajlandóságát a' reformatiora más alkalommal, más jelek által nem nyilvánította, azt kell állítanunk, hogy jobbágyainak egy része, midőn a' javadalmak' birtokába jutott, már az uj tanok' követői voltak, kiket nem akart pásztorok' 's tanítók nélkül hagyni. Bizonyos, miként Tamás baráti viszonyhan állott Oláh érsekkel és Veránczczal, kiknek, főkép az elsőnek buzgalma az uj tanok' terjedésének meggát-

[1]) De Tolerantia 39. l.

lásában eléggé ismeretes; ezen barátság pedig kétségkivül nem állhatott volna fenn, ha Oláh őt a' reformatiohoz szítónak ismeri. De mint illyen a' nádori méltóságot sem nyerte volna el; legalább nem ajánltathatott volna neki a' kinevező oklevélben buzgóság a' cathol. egyházi javadalmak' 's tisztségek' betöltésére, ha csak azt nem akarjuk' állítani, hogy vallásos meggyőződését politicai tekintetből titokban tartotta.

Nem tehetem le még tollamat, mielőtt Forgách történetésznek némelly állításait Nádasdy Tamás' erkölcseiről rostába vessem 's azon nyilakat, mellyeket hősünk ellen lövell, mérgöktől megfosszam. Mindenek elött tudnunk kell, mennyi hitelt érdemel Forgách, mint történetiró? Isthvánffy [1]), Bethlen Farkas [2]), Pethő György [3]) mint hálátlan, hűtelen, nagyravágyó, ravasz embert róvják meg őt. Önzését 's bosszuvágyát kimenthetetlenül bizonyítja azon tette, mi szerint 1568-ban, mivel Gregoriancz Pál' halála után a' győri püspökséget meg nem nyerte, nem csak maga hűtlen lőn királya iránt, kinek számos jótéteményeit tapasztalta és Zsigmond János erdélyi fejedelemhez szegődött, hanem még másokat is elcsábított. Vallaszkynál [4]) pedig ezt olvassuk róla: „Impotens animus, et libido famam virorum, sago et toga clarissimorum, in primis, qui religione ab

[1]) Lib. 24, 314.
[2]) Hist. Transsylv. 270.
[3]) Chron. Hung. ad an. 1567.
[4]) Conspectus Reip. Lit. 162.

ipso dissidebant ('s kik féktelen vágyainak korlátot vetni akartak), falso arrodendi, v. g. Gabrielis Perényi, Joannis Viti Balsaratii cet. a Cl. Veszpremio ei tribuuntur — —. Ut adeo difficile sit, vera a falsis in Commentariis eius discernere." Kikel Forgách a' nagyságában fedhetetlen Oláh Miklós ellen [1]), sőt nem ritkán Ferdinand király ellen is.

Mi Nádasdyróli tudósitásait illeti, kitünik azokból, hogy iránta személyes gyülölséggel viseltetett. Szándékosan elhalgat ő ollyanokat, mikből Tamásra, dicsőség háramlik. Egyebek közt p. o. Lippa' ostrománál [2]) Nádasdy' érdemeit szóval sem említvén, a' jeles gyözödelmet, egyenesen az ő vitézségének tulajdonitandót, másokra ruházza. Nádasdy' személyes tulajdonait: tudományát, politicai ügyességét, hadi talentumait 's vitézségét nem tagadhatván, erkölcseit támadja meg. Nevezetesen 300. lap. őt ravasznak, kétszinűnek, eleitől fogva csak méltóságokra vágyónak 's önhaszonlesőnek, ki önjaváért a' legszentebb igazságot 's ügyet is föláldozza, állítván, elbeszéli, miként feleségének, 's evvel a' Kanizsay család' terjedelmes javainak birtokába is gyalázatos czink által jutott: egyet t. i. az árva leány' gyámai közül meggyilkolván, a' többit megvesztegetvén. Valóban a' legsúlyosabb pontok, mikről ember vádoltathatik. De miért nem említ tehát egy is annyi történetirók közül, kik Nádas-

[1]) Lib. 2, 69.
[2]) Lib. 1, 25. könv.

dyról emlékeznek, ezekről valamit? Miért csak azt sem, hogy Tamás illy bűnökről gyanúban vala? Olly dusgazdag leányra, minő Kanizsay Orsolya, nem volt-e vajjon nagy figyelem? Gyámja' meggyilkoltatását senki sem vette volna észre? E' bűn a' közönséges tapasztalás ellen soha sem jött volna napvilágra? Vagy a' büntető törvény csukta volna be szemeit az előtt? 'S hogy hívták a' megöletettet? A' többi, pénzen megvesztegetett gyámok olly szilárdak voltak volna a' pénzen vásárlott hűségben 's halgatásban, hogy e' tettről soha semmit sem nyilvánítandottak? 'S ők illy szilárdak a' halgatásban 's hűségben, kik pénznél hatósabb erővel 's okokkal támogattatott hűségőket pénzen adták el? 'S ha Nádasdy olly nyilvánosan ravasz, önhaszonleső stb. volt, hogy ezek Forgáchnak tudományára estek, miként történhetett, hogy Tamás igazi characterét annyi egyéb honfitársai 's királya előtt olly hosszas idő alatt eltudta tagadni, 's a' derék, erényes ember' 's jeles hazafi' szerepét játszani? Ha pedig ezek is ollyannak ismerték Tamást, minőnek őt Forgách irja le, miként fejthetni meg, hogy honfitársai olly ragaszkodással, olly szeretettel viseltettek iránta, mi szerint többen életöket 's vagyonukat esküvel kötötték le a' veszélyben forgó hazafi' megmentésére? Miként fejthetni meg, hogy Zápolya olly nehezen válhatott meg a' Ferdinand' pártjára szegődőtől, kiben első emberét elveszteni érzette; 's hogy a' ferdinand-pártiaktól „nagy örvendezéssel," a' királytól pedig szinte „nagy örömmel" fogadtatott az erényeiről már az előtt is-

mert 's becsben tartatott[1]) hazafi? Miként történhetett, ha Nádasdy csakugyan olly rút characterű volt, minőnek őt Forgách festi, hogy annyira birta légyen mind honfitársainak, mind királyának bizodalmát, mennyire avval kortársai között egy sem dicsekedhetett, 's mi szerint őt nép és fejedelem egy szivvel lélekkel köz örvendezés közt emelte föl a' nádori méltóság' magas polczára? Vajjon merészkedett volna-e Forgách akkor rágalmával fölállani a' köztisztelet', a' nemzeti ünnep' hőse ellen? De fogna-e most is felelhetni e' kérdésekre?

Bizonyosan valamelly varázs erővel kelle birnia azon férfinak, ki a' sziveket igy meghódítani, igy lebilincselni tudta. 'S illy erő kétségkivül nem egyébnek, mint a' közönségesen megismert és csodált erénynek 's derékségnek kizáró tulajdona. Érzette azt maga Forgách is, miként az általa Nádasdynak tulajdonítatott erkölcsök meg nem férhetők azon koszorúkkal, mellyeket a' magasztalt honfi' számára nép és fejedelem kötött; érzette, 's azért rágalmai után, azokat mintegy megigazítani akarólag, állítja, miként idő' folytával szerénységet 's finom erkölcsöket nyilvánított. De hiszen szerinte, ki valaha a' hűséget és erényt megtagadta, az előtt semmi hűség, semmi szentség nincs többé? Legkitünőbben megczáfolja önmagát Forgách egy levelében [1]), melyet cancellár korában 1561-ki julius' 11-kén

[1]) Szentgyörgyi Kovachichnál Scriptt. Min. 1, 135.
[2]) Katonánál 23, 505.

Nádasdyhoz illy szavakban intézett: „Nihil mihi gratius esset, quam D. V. spectabilem ac magnificam ex animi sui sententia, bona frui valetudine: utinamque Deus O. M. *eandem*, *pro qua saepe Deum oravi*, afflictae et propemodum collapsae nostrae *patriae protectorem*, *patremque patriae* felicem diu conservare dignetur.“ Igy tör ki gyakran az *atyafiui szeretet irigyeiből* 's üldözőiből is az igazság; igy kényszeríti az erény rágalmazóit visszahuzni hazudságaikat 's kellőleg méltánylani azt, mit eltapodni törekedni, gonoszság nélkül nem lehet. De legyen ez elég az ügyért.

Tamás' characterének kiegészítő vonásait röviden, de tartalmasan igy adja még VeránczAntal [1]): „Est Nadasdius cum vir probus, humanus et acceptorum memor, tum in hac factione (Ferdinandi) nemini seu magnitudine, seu liberalitate concedens: ne nunc de eius prudentia, auctoritate, potentia, et quam sit principi carus commemorem.“

Az eddig adott, többnyire átalános vonásokból, ugy hiszem eléggé kitünik Nádasdy Tamásnak valódi charactere; annak árnyéklatait is, mik e' képnek egyes részleteiben sajátságos 's kétségkivül érdekes kinyomást költsönöznének örömmel adnók, ha ohajtásunk' valósíthatását hiteles források' hiánya meg nem gátolná. De lelkes kép ez átalános vonásaiban is; méltó honunk' történeteiben az elsők, legjelesbek közé felfüggesztetni, melly, bár hiányzik is rajta az utósó kéz' ár-

[1]) L. Katonánál 21, 1068.

nyékozó ecsete, eredeti tárgyát még is nem csak mint honfit, hadvezért 's országférfit, hanem mint embert is érdemesíti a' halhatatlanság' koszorujára, érdemesíti az utókor' azon tiszteletére, mellyet a' valódi nagyság mint érdembért joggal követelhet. 'S ki ennyi vonásai mellett a' nagyságnak emberi gyarlósága' csekély hibáival bibelődni, vagy igazságtalan rágalmakkal sérteni akarná azt, ki hazája' szabadságaért 's mivelődéseért olly dicsően munkálkodott, az tegye mellére kezét és tekintsen — önmagába!

Nagyobb sajtóhibák.

11.	lap.	[1])	alatt	Roscae	helyett	olv.	Roscoe
17.	—	5.	sor. fölül	káborgatá	—	—	háborgatá
24.	—	7.	— alul	tanácskai	—	—	tanácsnokai
27.	—	1.	— —	süllyedhetnék	—	—	sülyedhetne
31.	—	4.	— föl.	mellyel szétdúlt	—	—	mellyel a' szétdúlt
32.	—	[1])	alatt	érzsek	—	—	érsek
32.	—	—	—	Ursius	—	—	Ursinus
35.	—	9.	sor. föl.	meglátogatattot	—	—	meglátogatottat
46.	—	4.	— al.	Fagaras	—	—	Fogaras
54.	—	16.	— föl.	kódított	—	—	hódított
54.	—	15.	— —	ne	—	—	nem
54.	—	10.	— al.	pilantást	—	—	pillantást
56.	—	5.	— föl.	Koronthán	—	—	Koronthon
56.	—	[1])	alatt	Batthányi	—	—	Batthyáni
57.	—	12.	sor. föl.	ellent	—	—	ellene
59.	—	[2])	alatt	1535ben	—	—	1532ben
62.	—	1.	sor. föl.	hanem azon	—	—	hanem ha azon
87.	—	5.	— al.	országgyüsét	—	—	országgyülést
89.	—	9.	— —	Utisseniczn	—	—	Utissenicz.

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
CECIL H. GREEN LIBRARY
STANFORD, CALIFORNIA 94305-6004
(415) 723-1493

All books may be recalled after 7 days

DATE DUE

JUN 16 1997

JUN 30 1997